

A

BELENYESI EV. REFORM. EGYHÁZ

TÖRTÉNETE.

IRTA

VÁLLAJI SIPOS IMRE,

ev. reform. lelkész.

„A SZABADSÁGBAN AZÉRT, MELLELYEL MINKET A KRISZTUS MEGSZABADÍTOTT ÁLLJATOK MEG, ÉS NE KÖTELEZZÉTEK MEG ISMÉT MAGATOKAT SZOLGÁLATNAK IGÁJÁVAL.”

Pál apost. Galác. V. 1.

A tiszta jövedelem fele részben takarékmagtár felállítására fordíttatik.

NAGYVÁRAD,

NYOMATOTT LASZKY ÁRMIN KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1283

NAGYMÉLTÓSÁGU

T I S Z A   K Á L M Á N N É

SZÜL.

Gróf DÉGENFELD ILONA urnőnek

MÉLY TISZTELETE JELEÜL AJÁNLIA

A SZERZŐ.

Méltóságos Grófnő

Kegyelmes asszonyom!

Midőn e szerény művecskét Kegyelmességednek ajánlom, lelkemnek azon legtisztább sugallatából teszem ezt, hogy kimutassam mély tiszteletemet azon evangéliomi ker. szellemtől áthatott, magasztos lelkiületű, magasan álló hit-rokonunk iránt, ki mint hű nő, gyöngéd édes anya, és kitünő erényekben tündöklő honleány, szép hivatását nemesen tölti be.

Méltóságod kegyes volt bebizonyítani a mi *Belényesi* evang. reform. gyülekezetünk iránt érdeklődését, midőn 1882. Aug. 6-ikán lefolyt lélekemelő ünnepélyünk egyik ékességéül a szerető édes anyai karok közül körünkbe bocsátá legdrágább és legnagyobb kincsei kettejét, nagy reményű két gyermekét, kiknek jelenléte újabb záloga lett, amaz immár 6 évtizedes benső viszonynak, mely idő óta a nagynevű *Borosjenői Tisza* család neve és szíve egyházmegyénkhez és ennek egyházaihoz van kapcsolva!

Midőn a mi szellemi vezérünk egyházmegyénknek több mint negyed század óta kitünő támasza, gondnoka, ugy szintén magasztos kötelesség teljesítését vállalta erős vállaira s ama szent jeligét tűzte maga elé „*A haza minden*

előtt!“ nem hagyott el végkép minket sem, mert vezérlő szelleme itt világolt s világol közöttünk. Most e nemes családnak új remény sarjait látjuk felénk közelíteni, hogy őseiktől öröklött tiszta protestáns szellemökkel mint új fáklya lánggal világítsanak egykor közöttünk. Az édes anyai gyöngéd kezek élesztik ez ifjú lángokat, hogy terjeszszék a hazaszeretetet s ev. ker. vallásosság tiszta fény-sugarait!

A nemes honleányi s vallásosan érező szív árasztja jótekingő melegét igen sokáig azokra, kikre a nyomor és szenvedések hideg téli szele fuvall. Legyenek megáldva a gyöngéd kezek, melyeknek minden mozdulata egy árva könnyjét igyekszik letörölni, hogy jót tegyen a „*Jézus kicsinyeivel.*“

Fogadja Méltóságod tőlem e szerény művecskét, mint legmélyebb tiszteletemnek szerény zálogát!

Belényes, 1882. decz. 23.

Vállaji Sipos Imre

evang. reform. lelkész.

E L Ö S Z Ó.

Szerény munkálkodásom gyümölcse ez igénytelen művecske az 1882-ik évi Augusztus 6-ikán tartott templomi százados örömnünpély hatása alatt jött létre. Kötelességmulasztásnak tartottam volna, hogy ily lélekemelő ünnepélyt minden emlék nélkül elenyészni hagyjak. Ily czélból szedtem össze s dolgoztam át ez egyház történelmi adatait, a mint azok kezemhez jutottak. A város történeti vázlatát is közlöm, hogy Belényes multja és jelene némileg megvilágíttassék. Jól érzem munkám hiányait, azonban körülményeim között alig reméltem ennyit is előhozni. A hiányokat mentse ki jóakaratom.

Belényes 1553—1700-ig, tehát másfél századon át a magyar protestantismus független sziklavára volt. A vidék innen nyerte a szellemi világosságot, sőt van rá adat, hogy a 16-ik században egy szomszéd román ajku falu népe is a protestans egyházhoz tartozott (Vajdafalva). A sziklavár kapui csak a 18-ik század elején nyíltak meg az idegen felekezetek előtt,*) kiket e század második évtizedéig abszolút többségben levő reform. lakosok türelemmel láttak, holott ők oly sok zaklatáson mentek keresztül a türelmetlenség szomorú korszakában. Nincs rá eset, hogy a reformátusok valamikor nemzetiségi vagy felekezeti izgatást idéztek volna elő, még mikor anyagi és szellemi fölényben állottak, akkor is a türelem jellemezte őket. Nincs panasz a többi felekezetek jóindulatára sem. Testvérileg élnek

---

*) A görög-keletiek a 17-ik század utolján bár kevés számmal, de már léteztek Belényesen Iskoláztatásukat azonban a reformatusoknál nyerték. Iskolájuk még 1782-ben sem volt. Csak e század elején állították fel a kántoraiúságot. A róm. katolikusok 1700-tól kezdve mutatkoznak, az unitusok 1750 körül. Az előtt 1553-1680-ig az egész város protestáns volt.

együtt a különböző felekezetek és nemzetiségek. A református hivek mint a multban, nagyobbreszt nemes emberek, fájdalom saját egyházuk emelését illetőleg e század elejétől kezdve nem gondolkoztak elég nemesen, holott, ha vizsgálódás nélkül élnek egymás közt, nagy időkre biztosították volna az egyház anyagi helyzetét. A jelen század első évtizedeiben veszélyes hullámok csapkodták az egyház hajóját. Nem vádollarak mindnyájatokat porló atyák, hiszen volt ti köztetek is sok nemes szív, vallásos lelkület, igaz buzgóság! Ti, kik a jelen kor anyagiasság légkörében éltek, tanuljátok meg e kis művecskéből, hogy ha voltak is atyáitok közt helytelen utakon járók, támadtak olykor-olykor helyes irányban haladók is, ti e helyes irányt kövessétek. A magyar protestantismus e sziklavárában ha nem magatok vagytok is, őrizzétek meg tiszta magyar hazafiságtoknak zománcát, őrizzétek meg vallástoknak evangéliomon alapuló lelki kincseit. Szeressétek lakostársaitokat is a Krisztusi szeretet lelkével, hogy mint itt köztünk megjelent szeretve tisztelt főpásztorunk mondá: „az egy akol és egy pásztor“ boldog országa már a jelen korban közelitsen a megvalósuláshoz

Bár egy század alatt alig szaporodtak a vitézkedő anyaszentegyház hivei, ne csüggedjete azért el, mert őseitek sem nagy számukkal, de kitartó hitbuzgóságukkal vetették meg alapját egyházatoknak. A mult században élt ősök szelleme szállja meg szíveteket, s az a hitbuzgalom vezesse élteteket! Az 1882-ik esztendő legyen kezdete egy reménydus kornak. Az egyház tagjai legyenek a Krisztusba oltott szőlőveszszők, melyek nem egress, de édes fürtöket teremnek!

Ily óhajtasokkal inditom útra igénytelen művecskémet, lelkem meg lesz jutalmazva, ha bármi tekintetben is párányi szolgálatot tettem általa szeretett egyházamnak.

Belényes, 1882. deczember 23.

a szerző.

A belényesi helvét hitvallást tartó ev. reform. egyház története.

I.

Vázlatok Belényes város történetéből.

(A város eredete, multja, jelene s a vidék főbb pontjairól rövid rajz.)

Belényes mezőváros fekszik Biharvármegyének egyik regényes szép pontján, a délkeleti kárpátok mellékágazatától a *Bihar* hegységtől mintegy 20 kilométernyire téres, kies völgyben a *Fekete Körös* jobb partján. Lakosai magyar és román ajkúak. Vallásra nézve: róm. katolikusok, helv. hitv. ev. reformátusok, görögkeletiek és görög katolikusok. Népessége 2601 lélekből áll. *)

Belényes eredete a századok homályában vész el, anynyi azonban kétségnélküli, hogy a 13-ik században már fenállott, mint központja egy nagy vidéknek. A mi a város elnevezését illeti, e felől biztos adattal nem rendelkezünk. A hagyomány szerint *Belényes* név onnan származott, hogy a vidék őserdőseibe a múlt századokban sok bölény tenyészvén, fejedelmi vagy főúri vadászok gyakran nagy vadászatot tartottak itt s akkor nevezték el a vidék egyik pontját *Bölényesnek* vagy *Belényesnek*. Más hagyomány szerint *Béla* király egy vadászat alkalmával nyestet lőtt e vidéken s azon hely elneveztetett *Bélanyest*, vagy *Belényesnek*. Legvalószínűbb azonban, hogy *Belényes* név a *Beleknesi* családtól vette eredetét, mely család a 13. században bírta e vidéket, mint kitűnik III-ik *Vincze* pápának 1206-ban a *kalocsai* érsekhez írt leveléből. **)

*) Az 1840-iki népszámlálás adatai szerint volt róm. kath. 523, református 574, gr. n. egyesült 620, gr. egyesült 604, mózes vallású 280. A gr. egyesültek és gr. nem egyesültekhez hozzá számíttatnak a tanulók és a családok. Kiknek összege 300 körül van. A törzs lakosok között e szerint első helyen állanak a reformátusok.

**) A kalocsai érsekhez írott levélben ezen kifejezés van *in terra filiorum Beleknesi*. (Pray) Ebből azon következtetést is vonhatjuk, hogy *Belényes* vidékét talán már a honfoglalás után nyerte Beleknes nevű vitéz.

Az egész vidéken egyetlen nagyobbyszerű régi emlékje maradt fenn, mit az idő vas foga végkép meg nem emésztett, ez a *Fenes* község feletti kup alakú hegyen maig is fennálló *Béla várának* romja, mely romokból a százados cser és bükk fák közül magasan emelkedik ki a várnak szilárd kőtornya, mint hatalmas emlékköve a daliás időknek. Ezen ugynevezett *Béla vára* élő bizonyossága annak, hogy *Bellányes* eredete, alakulása igen régi keletű s e vár építését okvetlen meg kellett előznie a város alakulásának. A hagyomány és elnevezés után ítélve, valamelyik Béla király építtette ezen váracstot. Adatok hiányában azonban csak következtetnünk lehet, hogy e vár IV-ik Béla alatt épülhetett. A történelem tanúsága szerint ugyanis IV-ik *Béla* még herceg korában a tiszántuli részt birta hercegi címen, s nem lehetetlen, hogy ekkor tartózkodott itt, mivel székhelye bizonyosan *Várad* volt, hanem e vidékre többször kirándulván vadászatokra a már vagy meglevő, vagy általa építtetett vadász tanyán tartott pihenőt kíséretével. Midőn később a vadászkastély erősített helyé vált, a nép elnevezte azt *Béla várának*. Eme *Béla vára* mint erősített hely csakis a tatár pusztítás után épülhetett fel, mivel a tatárpusztítás előtt nem igen voltak sziklavárak az országban.)*

1296-ból említés tétetik a fenesi várról, hol *Orbán* váradi püspököt III-ik András magyar király egyik ellensége megostromolta. A vár körül tenyésző vadszökök azt bizonyítják, hogy a vár dombja egy időben be volt ültetve szökö és gyümölcsfákkal. Minő szép kis paradicsom lehet-

---

*) Bunyitay Vincze, Béla vára ismertetése „Nagyvárada“ 1881-ik évfolyam, *Szabó Károly* kitünő történetírónk a „fenesi“ várra vonatkozólag következőleg szól: *Béla* király névtelen jegyzője 41-ik fejezetében *Öcső* és *Vel* vezéről szólva mondja: „Harmadnap pedig a sereget elrendezve *Bellárd* vára alá kiszállának ... Tizenharmad napra pedig, midőn a magyarok és székelyek a vár árkait betöltötték, s hágesókat akarának a falhoz rakni, Mén Marót vitézei látván a magyarok merészségét ... könyörögve jövének *Öcső* és *Velk* színe elé, kiket *Öcső* és *Velk* őrizetbe tévén, magok *Bihar várába* bemenének“ Ezen idézett adatból az tűnik ki, hogy *Bellárd* és *Bihar* vár egy és ugyanaz. *Szabó Károly* véleménye is az, hogy a fenesi *Béla* vár Mén-Marót várával ugyanazonos, és *Bellárd* várától veszi mostani nevét. Mi ellenkezőleg azt állítjuk, hogy Béla vára nem azonos Bihar vagy *Bellárd* várával. A Mén Marót vára inkább a Bihar község melletti földvár volt. Vajha sikeres ásatások kiderítenék a valót. Béla vára kisebb területen fekszik, semhogy fejedelmi székhely lett volna. A Bihar melletti földvár területe pedig lehetett sokkal nagyobb a jelenleg is látszó területnél. Ez csak a belvárat képezhette. Béla várát részemről soha sem engedem Mén-Marótnak.

tett ott egykor. Alant feküdt a falu a pisztrángos patak két oldalára építve mint jelenben. A szép völgy ölen ki tudja, kik ábrándoztak, hol talán a mostani bozótok helyén szép rózsá bokrok diszelegtek.

Belényes a fentebbiekből következtetve a 13-ik századnál is régiebb eredetű. Ezen szép vidék, mely vadakban, halakban a mult századokban annyira bővölködött, lakatlan nem lehetett s ha ez időben rengeteg erdőségek borították is a vidék nagy részét, lehetetlen, hogy itt-ott falvak ne lettek volna*) A meglevő helységek között kétségen kívül legrégibb lehetett *Belényes*. Az 1333-ik esztendőben már virágzó katholikus egyház volt itt**) melyből következtethetjük, hogy már az előző században is fenállott *Belényes*. Az sem lehetlen, hogy miután a *n.-várad*i latin szertartású püspökség *Szent-László* által alapítottatott; (1077—1095) *Belényes* is már akkor a *n.-várad*i püspökséghez csatoltatott. *Szent-László* idejében már *Belényes* létezése kétségtelen, sőt mint *Ballugyánszki* róm. kath. egyháztörténet író állítja *Belényesen* (*Beleknes*) püspökség volt, mely *Várad*-ról tétetett át akkor, midőn *Szent László* a *várad*i latin szertartású püspökséget alapította. De továbbá *Belényesnek* 13-ik századbeli virágzó állapotát bizonyítja a következő adat: III-ik *Vincze* pápa 1206-ban a *kalocsai* érseknek azt írja, hogy *Beleknes földén* levő *görög püspökséget*, ha az nincs a *konstantinápolyi* patriarcha joghatósága alatt, megengedi, hogy saját joghatósága alá vonja.***) Ezek szerint *Belényesen* a 13-ik században gr. keleti püspökség volt. Ha figyelembe vesszük a 11. és 12-ik századbeli hazai egyházi viszonyokat, láthatjuk, hogy még a 11-ik században is, kivált az ország keleti részén, Erdélyben és a közel eső vidékeken *görög szertartású keresztyének* laktak. Bizonyosan, midőn *Szent László* a *várad*i latin szertartású püspökséget alapította, azt oly czélból tette, hogy a nyugoti keresztyénség tanait terjeszsze. Ily célból az eddigi *görög szertartású püspökséget* kiszorítva *Váradról*, székhelyét *Belényesbe* tette, mint a mely vidéken akkor csakis

*) A remetei ref. templomban, mely az *Árpád* királyok korabeli építmény, bizonyítja e vidéknek már a 13-ik században lakályoságát.

**) *Rácz Károly* „*Zarándi egyh. megye története* 157-ik lap

***) *Pray* (spec. hier. eccl. hung. part. II. pag. 41.) *Ballugyánszky* egyh. tört. (III-ik Korszak 9 §. 311 lap.)

görög keletiek lakhattak. Mikor szűnt meg a belényesi görög püspökség, nem tudhatjuk. Annyi kétségen kívüli, hogy a 14-ik század elején már Belényes a váradi kath. püspökséghez tartozott, s itt már mint említettük, akkor virágzó katolikus egyház létezett. Valószínű, hogy a tatárpusztítás alkalmával feldúlattván Belényes és vidéke, ekkor szűnt meg itt a görög püspökség is. Nem lehetetlen, hogy a görög püspökség korából maradt fenn a remetei most református templom melynek falfestményei nem rég még láthatók valának. Ezen templom nagysága után ítélve, már a 12-ik században 5—600 lélek lakhatta Remetét. Belényes fennállásáról tehát a 12-ik, 13-ik és 14-ik századokban kellő bizonyossággal szólhatunk.

A 15-ik, 16-ik és 17-ik századokból már valamivel többet szólhatunk a városról. Ez időből meglevő okmányok igazolják, hogy a megyének egyik fontos helyisége volt Belényes s talán kivétel nélkül magyar lakosai voltak. Igazolva van ez okmányok szerint az is, hogy a 16-ik század közepéig a váradi püspökséghez tartozott, majd a 17-ik század utóljáig az erdélyi fejedelmek fenhatósága alatt volt, a mikor ismét visszakerült a váradi róm. kath. püspökséghez.*)

János püspök 1451. okt. 28-án Belényesen kelt okirata szerint**) Belényest szabad várossá „*Civitas*“ emeli, kivevén azt Belényesben levő *kastélybeli kapitányok* és tisztek törvényhatósága és hatalma alól. Rendeli továbbá, hogy a város polgárai körükből tartozandnak választani birót és 12 esküdtet, kik hatalommal bírnak valamennyi azok körében felmerülő ügyeket vagy pereket, polgáriakat és bűnvádiakat, dologiakat és személyieket, melyek a világi törvényszékhez tartoznak itélni, vizsgálni és ítéletileg elhatározni, s a határozatokat végrehajtani. Rendeli továbbá a püspök, hogy az így minden évben szabadon választott előljárók, a kastélykapitány vagy alkapitány előtt a lelkész által megeskettessenek a szent kereszt vagy az evangéliomra. A felebbezés a kastélybeli kapitányhoz és az ő székéhez tétessék. A felebb folyamodás váradi ítélőszékünk

*) Ezen okmányok a város levéltárban fellelhetők.

**) Benedek Ferencz városi főjegyző szíves közlése nyomán. Az eredeti okiratokról lemásolta és lefordította B. J. Vamák 142, 1451, 1491, 1495, 1503, 1519, 1602, 1614 és 1690-beli királyi, püspöki és fejedelmi okiratok.

Curia elébe, vagy a váradi megyei ispán széke elébe történjék.

1454-ben V-ik László magyar király Prágában kelt okirata szerint a város előbbeni jogaiban megerősítették.

1503-ból György váradi püspök okirata erősíti meg a várost előbbeni jogaiban. Ebben előfordul *Széplak* városa, mely ma már falu, nagyobbbrészt román ajku, s kevés magyar ref. vallásu lakossal. A 16-ik és 17-ik századokban virágzó, talán épen református gyülekezet lehetett Széplakon. Ma Széplak reform. egyháza, mint filia Gyantához tartozik.

A 15. és 16-ik századokban mint kivehető, virágzó helyzetben volt Belényes. A váradi püspököknek mindenkor kedvencz tartózkodási helyök volt. Mint láttuk János püspök 1451-ben itt adta ki nevezetes okmányát. Ugyancsak itt adott ki *Thurzó Zsigmond* püspök egy rendeletet a borok árára nézve. Valószínű is, hogy ez időben szépen virágzott a város. A már romjaiban is föltűnő Béla vára e századokban még büszkén állott kimagasló tornyaival, hova sokszor vonult fel vidám vadász csapat a bölény, medve, vagy vaddisznó vadászatok után, s fent a vár termében vig zene zendült, kehely összecsendült, s a daliás leventék deli táncra lendültek és ősi szokás szerint ivának nagy áldomást a királyért és hazáért! E régi dicsőség tündöklő fényét látá a hajdani Belényes. És most romok e hajdan büszke falak, a daliás idők eltűntek s hol egykor a magyar dicsőség zengett, viszhangozva bérczeken és völgyeken át, ott most bagoly és vércse üti fel tanyáját. A vár udvarán százados vén tölgyek terjesztik szét izmos ágaikat. Eltűntek a hősök, el a daliás kor; ma már

Völgyben ül a gyáva kor s határa
Szűk köréből őse sas lakára,
Szédeleg ha néha felpillant!

Az ország alkotmányos szabadságáért küzdött dicső emlékezetű erdélyi fejedelmek korában a város fejedelmi fennhatóság alatt állott már. Első fejedelmi birtokosa valószínűleg a nagy emlékü *Báthori István*, a későbbi lengyel király volt. Ez időből 1602-ig nincsenek adataink. 1602-ből van *Báthori Zsigmond*, erdélyi fejedelemnek egy levele, melyben a belényesieket előbbeni jogaikban megerősíti. Ettől kezdve egész 1660-ig folyton a fejedelmek birtokához

tartozott Belényes, míg a többi falvak nagyjából részben egyes földes urak birtokában voltak.)*

Erdély önállóságának elvesztése után Belényes ismét visszakerült régi tulajdonosának a nváradai róm. kath. püspökségnek birtokába, de kevés ideig volt e püspökség alatt (1680—1777) mert már 1777-ben Mária Terézia királynő alatt felállított görög katolikus püspökség uradalmához tartozott a vidék nagy részével.

A görög katolikus püspökség felállításának körülményeiről röviden következőket említjük meg.

A püspökség felállítását kétségkívül első sorban vallási okok követelték. Belényes vidékén ugyanis már a 18-ik században tulnyomólag román nép lakott, kik általánvéve a gr. keleti egyházhoz tartoztak. A római kath. püspökség alatt csak igen kevesen közelítettek a római egyház felé. Hogy tehát az ugynevezett orthodox hitűeket a nyugoti egyháznak megnyerjék, javasoltatott egy önálló gr. kath. püspökség felállítása, mely által az unio könnyebben keresztül vihető leendő. A váradai r. kath. püspökség által az is állítottatott, hogy Belényes és Vaskóh vidékén már szép számmal vannak az unitusok, holott hiteles adatokból kitűnt, hogy 1758-ban az egész nváradai diocesisben élő 8661 családfő és 14,228 gyermek közül családfő 255, gyermek 431 unitus vallású. Ez ügyben kiküldött királyi biztos volt *Gróf Battyáni Imre* val. belső titkos tan., örökös főispán s Német Ujvár örökös ura. Másod királyi biztos volt *Vosztká Ferencz*. Mária Terézia két rendbeli utasítást adott említett kir. biztosoknak.**) Első utasítása kelt 1757. Jul. 14-ikén, a második 1758 Febr. 28-án. Az elsőben panaszkodik a királyné, hogy az unio nem halad s

*) A kolozsmonostori klostrom levéltárából kiadott eredeti határlevél másolata szerint (Másolta s lefordította Benedek Ferencz városi főjegyző) Belényes és a vidéki falvak következő birtokosok között oszlottak szét. *Belényes*: a fejedelmé, *Tárkány*: a fejedelmé, *Jánosfalva*: Ugrai Györgyé, *Sonkolyos*: Vér Györgyé, *Ujlak*: Gálfi Györgyé, *Alsó Fenes*: Vér Mihályé, *Alsó Solmos*: Gregoch Boldizsáré, *Felső-Solmos*: Stépáné, *Felső Fenes*: Vér Mihályé, *Remete*: Vajda Miklóse és Zsigmondé, *Pochavelesd*: a fejedelmé, *Vajdafalva*: (Ma Nyimojesd) Nagy Jánosé, *Kuracret*: Vér Györgyé, *Petrósz*: Horváth Lázáré, *Magura*: Egri Istváné volt. — Tenke vidékén Szentmiklós, Széplak stb. *Kornizs Boldizsáré* volt, mit igazol a B.-ujlaki ref. toronyban meglevő s a szentmiklósi torony mellől kiásott harang, melyen az van írva, hogy Kornizs Boldizsár üntette 1631-ben.

**) Az eredeti okmányok meg vannak Vosztká Géza belényesi kir. járásbírónál Ezen adatokat az ő szíves égből közlöm.

az információk, mikről felebb emlékeztünk, tévesek voltak. Szemrehányást tesz ezért a klérusnak, hogy a multban a ker. nevelést elhanyagolta, a miért a clérust nagy felelősség terheli. Az unitus püspökség tényleg 1777-ben állította fel. A püspöki székhely Nagyváradon van, de mint-hogy az uradalom nagy része Belényes közelében fekszik, az uradalmi kormányzó székhelye is itt van a püspök nyári kastélyában.

A belényesi, illetőleg nvárad gr. kath. püspökség felállítására két szempontból történt. A kormány törekvése ugyanis az volt, hogy e vidéket a gr. keleti egyháztól elhajlítsa. A királyi biztosok pedig oly tudattal működtek, hogy ez által egy nagy vidéket nyernek meg a magyar hazafias iránynak. Mennyiben sikerült egyik vagy másik cél, ennek fejtegetése nem tartozik e művecske keretébe.

Belényes történetében sem a mult századokban, sem a jelenben nem emelkednek ki valami fontos történeti események, mivel a város földrajzi fekvésénél fogva félre esvén, oly események nem történhettek, melyek hazai történetünkben említésre méltók volnának. A 18-ik században s az előtti időkben nagyobb jelentősége lehetett a városnak, mint ma már, midőn csakis az oly városok emelkednek nagyobb jelentőségre, melyek vasuti összeköttetésben állanak a világgal. Hogy a régibb időkben fontos posztó lehetett, igazolja azon körülmény, hogy a 12-ik és 13-ik században püspöki székhely volt. A 13-ik századtól a 18-ikig többféle átalakuláson mehetett keresztül a város. A tatárpusztítás valószínűleg Belényest is elhamvasztotta, mely időtől, midőn hamvaiból ismét új életre kelt, egész 1553-ig békés virágzásnak indulhatott s bizonyosan ez időben érhetette ismét nagyobb csapás *Castaldó* csatángoló katonáitól, főképp pedig *Kis Kámpó* (Camponius) rabló katonától s társaitól, a ki Szegedi Kis Istvánt is elfogta. Majd midőn Váradot elfoglalta a török (1660) ezen idő sem volt kedvező a városra s lehetett elég baja a kóborló török tatár portyázó katonáktól. Sajnos, hogy pozitív adataink nincsenek ez időkből. A jelen században több tüzeset pusztított a városban, melyek után mindannyiszor szebben emelkedett ki hamvaiból.

A mi a város területi nagyságát s népességét illeti, a mult századokból semminemű adattal nem rendelkezünk.

1561-ből tudjuk, hogy a váradi püspöknek 70 postája volt Belényesen*) Belterületre és népességre nézve kissébb lehetett a jelenleginél. Az is kétségtelen, hogy a város fekvése is más helyen lehetett s mostani fekvését a 15-ik vagy 16-ik században nyerhette. Emlékezetben van, hogy az unitus templom építéskor a piacon gát cölöpökre akadtak, melyből látható, hogy a nyimojesdi patak folyása pár századdal ezelőtt más irányban haladt. A 17-ik században a magyar utca és a román utca, sőt a váradi utca is a mostani helyén volt. Régi városrész lehet még az u. n. portárszka, mely a temető domb alatt terül el s valószínűleg a temetőben levő (ma rom) klastrom után nyerte paterasca (papok háza) nevét. A régi református templom, mely a mostani helyén épült, körülbelül a 17-ik század utólján épülhetett, a miből következtetni lehet, hogy a város ezen része már a 17-ik században fennállott, habár az épületek ritkábban állhattak. A többi utcák már a múlt század utólja felé épülhettek. Népességét illetőleg egész a 18-ik század utóljáig nincs adatunk. A 18-ik század utóljáról tudjuk, hogy a reformátusok (1782) 514 lelket számláltak, a kathólikusok pedig még ekkor, egy azon időben élő hiteles egyén előadása szerint**) csak $\frac{1}{5}$ -öd részét tették a reformátusoknak, az unitusok sem lehettek még ekkor többen. A görög keletiek már valószínűleg többen lehettek, de ezeknek létszáma sem lehetett több 150—200 léleknél. Különben a reformátusok után a görög keletiek képezik a város törzslakosságát. A múlt században tehát alig lehetett fél annyi lakója a városnak mint jelenben.

Beléletére vonatkozólag szintén kevés adattal rendelkezünk. A 15-ik századtól kezdve a 18-ikig tudjuk, hogy bizonyos szabadsalmakkal bírt a város, mely szabadsalmak főkép a fejedelmek korában legszélesebbek valának. A 17-ik században 1614-ből biztosan tudjuk, hogy a város lakói nagyobbrésze nemesek valának. Az Erdély országi Aprobata Const. (III r. 69 cz I. sz.) a Belényes városi nemességről így szól (1614). *Belényes városi nemesség contra praeroga, tivan nobilitarem tara adásra ne erőltessék s arról i minis leqyen. Bor dolgában harminczad adással nem tartozik;*

*) Rác K. Zárándi egyh. megye tört. 106. l. Mintegy felénye lehetett tehát a népesség, mint ma.

**) Z. Nagy Pál ref. gondnok (1776.)

nemesi állapotjoknak kívánsága szerint hadi expedíciókban is mint egyéb nemes emberek a haza és fejedelmek szolgálatjára lévén kötelesek; Réz és Vasbányákról szállítandó termeléknek viselésétől immunisok. Fejedelmek *salvus conductus*-al és címerével postálkodóknak is adással tartoznak; mivel a helynek mivolta és a közjó ügy kívánják. A fejedelmek korában virágzó volt a város belélete, és mivel az Erdélylyel összeköttetésben levő postai közlekedés egyik fő pontja vala, a kapesoit részeknek egyik fontos pozíciója volt a város. Míg a váradi püspökséghez tartozott, főúri volt a püspökség, melynek jószág kormányzói az u. n. *kastélybeli kapitányok**) egyuttal fellebbviteli bíróságot alkottak. A 15—18-ik századig egy bíró, jegyző és 12 esküdt intézte a város belügyeit, kik mindennemű peres ügyekben ítélték. Másod fokú bíróság volt a kastély-kapitány, 3-ik pedig a Curia, vagy a megye alispánja. A 18-ik században megszűnván a kastély-kapitányok törvényhatósága, ezentúl már a megyei közigazgatás egyik székhelye lett Belényes. A belényesi járás a multban igen nagy területet foglalt el, valamint jelenben is egyike a legnagyobb járásoknak, 3 szolgabírói szakaszt, u. n. a belényesi, csékei és vaskóhi szakaszokat foglalja magában, s ugyanannyi járásbíró-ságot. Míg a megyék ujja nem szerveztettek, ezen nagy kiterjedésű járást egy főszolgabíró kormányozta.

A mi a lakosság foglalkozását illeti, valamint jelenben, úgy a multban is a lakosság nagy része iparosokból állott. Voltak föld és szőlőműveléssel foglalkozók is. A baromtenyésztés is nagy mérvben üzetett, mit bizonyít azon körülmény, hogy a fejedelmek alatt a havasokon szabad legelője volt a városnak. *Móric István* városi bíró a 18-ik század elején eszközölt határigazítás alkalmával azt vallotta, hogy a fejedelmek korában a belényesiek az u. n.

*) A fejedelmek korában az uradalmi kastély, a mai uradalmi vendéglő a „Köpméze” helyén volt. Hagyományos előadás szerint ugyanis az említett vendéglő építéskor ott nagy épület romjai voltak, s a romok közül nagy kockás faragott köveket vettek ki. Állítólag ott volt a Bátoriak kastélya, s talán az egykori kastélybeli kapitányok is itt székelték. Az említett faragott kő darabokon állítólag felírások is voltak, miből azon következtetést is vonhatjuk, hogy azon a helyen templom lehetett, még pedig nagyobb köépitmény. Ha itt templom volt, akkor ez lehetett a régi katolikus templom, mely a város reformálása után református templom lett s valószínűleg 1660—1680-ig pusztult el, a mikor a várost is nagyobb catastropha érthette, talán épen török pusztítás tette rommá az oly igen érdekes építményt.

Ízom havasán legeltették jószágaikat, hová a tatár Gyuláról elcsatangolt, marhát és embert rabolt el. A kereskedés nagyobb lendületet csak a jelen század közepén nyerhetett. Egy ideig szesz és serfőző gyár is működött, ma már csak ez utóbbi áll fenn.

Mivelődségi tekintetben a mult századokból kevés nyom maradt fenn. Az 1553-ik esztendőben a város a nagy tudományu *Szegedi Kis István* itteni működése folytán a helvét irányu reformatio felé hajolt, s Szegedinek 10 hónapi itten tanítása megvetette alapját egy kitünő iskolának, mely messze vidéken ritkitotta párját. Ha tehát a reformatio itt már a 16-ik században gyökeret vert, nem lehet kételkednünk a felől, hogy az iskolákra is nagy gond lett fordítva, mivel a protestantismus elve szerint az *egyház veteményes kertjei az iskolák*. Midőn a város fejedelmi fennhatóság alatt állott, a *Bocskaiak*, *Bethlenek* bizonyosan elősegítették az iskola emelkedését, s midőn a váradi főiskola a 17-ik században virágzása tetőpontját érte el, bizonyosan ennek szellemi fénye elhatott Belényesre is s itt is tartottak fenn virágzó alsó iskolát. Nem lehetetlen, hogy Bethlen egyik követe *Belényesi György*, kit a fejedelem előbb Pozsonyba küldött, hogy békés határozat mellett működjék, követtársával Kvasóczy Istvánnal*) majd Linczbe menesztett szintén oly célból —itt született*I) s itt nyerte első képeztetését, s talán épen ő hívta fel *Bethlen* figyelmét is Belényesre, a midőn később a dunántuli superintendenst *Patay Istvánt* maga Bethlen hívta meg belényesi lelkésznek. A mult századból már több adattal rendelkezünk a város művelődését, szellemi előhaladását illetőleg. A reformátusoknak 1760-ban 6 osztályu elemi iskolájok volt, hol a leányok 4 osztályba, a fiuk 6 osztályba soroztattak. A latin nyelvet már a 4-ik osztályban tanították, úgy, hogy a 6 osztályt elvégzett fiu gyermek a latin nyelvben jó jártasságot tanusított. A római katolikusoknak is volt iskolájok, de ez nem nyújtott oly kiképeztetést, különben is kevés tanuló volt, legfeljebb 10—15, míg a reformátusoknak iskolájába 60—70 fi- és leánygyermek járt. A leendő

*) Horváth M. Magyarország története III-ik kötet 491 l.

**) A jelen századból mint az ének és zeneirodalom terén szép névvel bíró *Ivánka Sámuel* s.-pataki jeles ének- és zene tanárt említjük meg, mint Belényes nevezetes szülöttjét.

gr. keleti lelkészek e vidéken itt nyerték első kiképeztetésüket, melyhez akkori időben kevés pótlás kellett, hogy pappá szenteltessenek. A magyar nyelvet sok vidéki gr. keleti lelkész itt tanulta meg, sőt még most is van néhány vidéki gör. kel. lelkész, kik a belényesi református iskolának köszönhetik a magyar nyelv értését. A század utólján felakarta állíttatni a kormány az u. n. normalis iskolát, de a mely törekvés a reformátusok erős ellenzése s elszánt ellenállására megtört. Irtóztak a gondolattól a puritán ősök hogy gyermekeiket német nyelven tanítsák. Bár hazafias és protestáns szempontból méltányolnunk kell a derék ősök opponálását, mindamellett nagyot vesztett a város a normalis iskolának fel nem állításával, mivel ez intézmény később egy községi polgári iskolává nőhetne volna ki magát, mely iskola sokat hajtott volna a városnak szellemi és művelődési tekintetben. A reformátusok iskolája a jelen század elejéig derekasan megfelelt nemes feladatának, A város előljárói mind ez iskolából kerültek ki, kiknek mult századi írásaikból meglátszik a jó iskolázás. Míg a görög keletiek rendszeres iskolát nem tartottak fenn, nagyobbbrésze a református iskolában taníttatták gyermekeiket, a honnan származott egyrészt az a benső jó viszony, mely a református és görög keleti polgárok közt a legujabb időkig fennállott. — A görög katolikus püspökség megalakulásával, midőn felállíttatott a görög katolikus 4 osztályu elemi, köznevezés szerint normalis iskola s majd 1826-ban *Vulkán Sámuel* gr. kath. püspök által a 6 osztályu gymnasium; a református iskola hatálya is alább szállott, bár még az ujjabb időkig is ezen iskola adta meg ezen gymnasium növendékeinek, kik itt tanultak, a kellő alapot, s főleg a magyar nyelvben jártasságot. A város már e század elején tőle telhetőleg felkarolta a népnevelés ügyét s bár még e század elején a reformátusok ugy számban, mint szellemi és anyagi erőben felülmúlták a többi hitfelekezeteket s a város előljárói nagyrészt reformátusok voltak: mindamellett minden felekezet tanítójának bizonyos tanítói fizetéspótlékot adtak a városi pénztárból. Ezen fizetés pótlék a század elején 30 frt 3 köből buza és 3 öl fa volt. Később megkétszereződött. Ma már a felekezetek tanítói a várostól fejenként 105 frt 6 köből buza és 6 öl fa fizetési pótlékot kapnak. Jelenleg a városban 5 felekezeti népiskola van u. m. a

róm. kathólikusoké 1 tanítóval s 2 osztályal, a reformátusoké 1 tanítóval 4 osztályal, a gr. kathólikusoké 3 tanítóval 4 osztályal, és az izraelitáké 1 tanítóval 3 osztályal. Van ezeken kívül állami leányiskola 1 igazgató tanítóval, 2 tanítónővel 6 osztályban.*) A gr. kathólikus főgymnasium 8 osztályában tanít 12 tanár és 5 hitoktató. A tanárok nagyobb része okleveles. Az 188^o₁-ik iskolai évben a tanulók összes száma 219 volt, ezek közül Bihar megyei 100, arad megyei 38, bukovinai 1, romániai 1 stb. Valásra nézve gr. kathólikus 84, róm. kath. 18, gr. keleti 104, református 6, izraelita 8. Magyarul, románul ért és beszél 144, csupan románul beszél 53.***) Ezen intézet tanítelve a román, de a magyar nyelv is tanítatik az első osztályban 6 órán, a többi osztályokban az 5-ikig egyel kevesebb órán, a többi osztályokban a 8-ik osztályig 3 órán át. Ezen intézetnek szép cultur hivatása van, csak iránya legyen nemes és hazafias. Múltjával nem dicsekedhetik úgy mint a jelennel, adja Isten, hogy jövőjében a legszebb hazafias remény bimbók viruljanak a Magyar hazának megelégedésére. Az itt növekedett ifjak szívjanak magokba egészséges, hazafias szellemet. A jelenlegi tantesület nemes gondolkodású igazgatója vezetése mellett hiszszük, hogy nem is téveszti szeme elől feladatát.

Belényes bár a multban is elég értelmes lakosokkal bírt, de a legutóbbi 3 év tized alatt emelkedett legtöbbit. A különböző hivatalok, iskolák, egyházak stb. oly szép és anyi értelmiséget mutatnak fel, hogy e tekintetben Belényes aránylag egyike az ország intelligensebb városainak. Az állam, volt biharmegyei tanfelügyelő *Dr. Oláh Gyula* buzgalma folytán nagy hézagot töltött be, midőn a nőnevelésre oly fontos 6 osztályu állami elemi leányiskolát felállította. Hiányzik még egy rendszeres *óvoda*, és egy iparos, vagy polgári, vagy *gazdasági alsó iskola*, hisszük, hogy az idő ezek valamelyikét is meghozza. A város még eddig főkép *Benedek Ferencz* főjegyző okszerű gazdasági politikája folytán közkölséget nem rótt lakóira. Igaz, hogy ez egyrészt dicséretes dolog, de másrészt megakasztja a haladást a csinosodást. Majd az idő ezen is változtat!

*) Megnyitattott 1881. Nov. 20-án.

**) Az 188^o₁-ik évi értesítő nyomán. Az *óvoda* a múlt. k. o. miniszter ur ígérete szerint még ez évben megnyitattik.

A társadalmi élet elég élénk, bár ez élénkséget sokszor megzavarják a koronként felmerülő nemzetiségi surlódások, melyek a polgári osztálynál a legkevésbé észlelhetők. A multban szitották ezt a régibb tanárok által félrevezetett tanulók, de ma már józanabb vezetés mellett ennek semmi lényeges nyoma sincs. A nemzetiségi surlódások leginkább az intelligens osztály szóharczai voltak, s tagadhatatlanul tevékeny részt vett ebben a régibb, ma már vagy nem élő vagy távol lakó tanárok, kik dácó román ábrándokkal töltötték tele a tanulók fejét és sok tekintetben megzavarták a vidéki, különben becsületes, jóra fogékony lelkületű köz-nép fejét, némely fanatikussá tett papok és tanítók által. Ma már nem mondjuk, hogy teljesen eloszlottak, de szűkebb körre szorultak e fanatikus ábrándok, melyeknek végkép eloszlatására sokat tehet a józan tanítás. Illő is volna, hogy román ajku magyar hazafitársainkat a dicsőölt *Drágos*, Belényes 1848-iki hazafias követének nemes szelleme szállja meg, kit 1849-ben, nem ismerve tiszta lelkületét, saját vérei téptek szélyel. Együtt élünk, együtt küzdünk, együtt örülünk együtt szomorkodunk és szenvedünk s egy haza földje az, *mely úpol s eltakar!* És e szent haza kebele közösen táplálja fiait, egyiket úgy mint másikat „tejnek italával és nem kemény eledellel“ (Pál ap.) Vegyék ezt eszökbe kikkkel e földön élünk!*)

Belényes társadalmi életének főtényezői kétséggkívül a kebelében létező többnemű hatóságok és intézetek. 1872. január 1-től 1875. október 1-ig volt itt magyar kir. törvényszék is, mely a város társadalmi, mint anyagi életére nagy befolyással volt. Jelenleg van a városban m. kir. járásbiróság telekkönyvi hatósággal, szolgabirói hivatal, gyógyszer-tár, 4 orvos, 1 megyei, 1 városi, 1 körorvos és egy megyei állatorvos. Van postahivatal, pénzügyőri bizottság, állami adóhivatal, m. kir. állami csendőrség, s a már érintett 8 osztályu főgymnasium, 6 osztályu állami leányiskola,

*) Belényes városában hazafias szempontból is kétséggkívül jó hatást tett. hogy 1882-ben két népes püspökségnek, u. m. a tiszántuli reform. egyházkerületnek és az aradi gr. keleti román püspökségnek egyházi fejei megjelentek s mind két egyházfő megjelenése jó hatást keített hazafias és a kr. egye értés szempontjából s hisszük, hogy az utóbbinak megjelenése nem rontotta le az előbbinek megjelenése által felebresztett hazafias érzelmeket. *Révész Bálint* tiszántuli reform. püspök és *Melianu János* aradi gr. keleti püspökök voltak e nevezetes s kedves jelenségek. Az utóbbit is örömmel üsmertük hazafias irányu egyházfőnek.

5 felekezeti fiu iskola. Az 5 felekezetnek 5 lelkésze és 5 temploma van. Nehány év óta egy városi kórház építése is terveztetik, mely célra eddig mintegy 10,000 forint tőke van készen. Belényesnek, mint nagy községnek előljárósága áll 1 fő- és másodbiróból, 1 fő- és aljegyzőből s 5 esküdtből, s 1 adószedőből. A társadalmi élet nyilvános gyűlhelyei a 2 *Casino* és *polgári kör*. A Cassinó 1858-ban alakult, tehát az 1883-ik évben érte el negyed százados fennállását. Több évig együtt volt a magyar és román értelmiség, mignem néhány év előtt a románok külön Cassinót alakítottak, melynek úgy társadalmi, mint anyagi és szellemi tekintetben csak káros hatása tapasztalható, s egyuttal nem előnyösen jellemző azokra, kik egy ily kis városban sem férnek meg egymással, s külön társadalmi clubbot képeznek. És miért? Ez már kényes kérdés, bár megfejtése nem nehéz! Az egyesülés eszméje társadalmi uton már megkíséreltetett, s nem a törzs Cassinó tagjain mult, hogy ez nem sikerült. Mig az egyesülés meg nem történik, mindaddig gyenge lesz Belényes és vidékén a társadalmi élet s a hazafias szellem.

Belényesnek nagy kiterjedésű vidéke van. E vidék lakóinak kiválólag földmivelés, baromtenyésztés, különösen szarvasmarha, juh, kecske és sertésenyésztés képezik fő élelmi forrását. A szőlőtermelés csakis *Belényesen*, *Tárkányban*, *Ujlakon* és a püspök uradalmában *Hollódon* található fel, mig a gyümölcs majd minden faluban, s nagyrészt nemesítve termeltetik. Egyes községeknek nevezetes kereskedelmi czikkök a dió, nyers és aszalt szilva, alma és körtve. Lényeges kereskedelmi czikkök a havasokon lakó ugynevezett móczoknak a fenyő deszka, épületfák és dézsák, mely tárgyakkal ritka kitartással járvák be az alföld rónáit, s különösen dézsáikat pénzért és gabonáért adva el, jó kedvvel s duzzadó zsákokkal térnek vissza a havasokra, családjaik körébe. A vidék házi ipar czikkei: a kender vászon, szőr kelmék, melyekből a föld népének ruházata egészen kijön. Ezen kívül készítenek kielégítő ügyességgel szobaszőnyegeket is. A vesszőkosárfonás csak Ujlakon van gyakorlatban. A vidék megérdemlené, hogy a központon, Belényesen, egy házi ipar-iskola állíttatnék fel, mely nagy előnyére válnék a föld népének.

Belényes vidékét a gondviselés keze ritka természeti szépségekkel ruházta fel. Ily sok szép kilátási pontja ritka

vidéknek van. Ha az utazó nyugot felől indul e vidékre, először is Tenkét érinti, hol már a táj változatos képet tár az utazó elé, szép téres völgy, folyton emelkedő halmok, domboktól koszorúzva tárulnak az utas szeme elé. *Tenkét* elhagyva szép erdőségen visz az ut keresztül, s jobbra marad a halmon épült *Gyanta*, szép református templomával. Majd kibontakozva az erdőből, lent a völgyben előttünk áll *Hollód* román ajku gr. kath. lakosokból álló falu, a kanyargó *Hollód* vizével, s egy halmon ültetett szőlőskerttel, hol a gr. kath. püspökség kitünő hollódi bora terem. Majd *Venter* bádogos tornya csillámlik egy domb tetején, alatta mély völgyben a falu egy része szalmás házaival. Az ut egy kanyarulat után két kösziklás hegy között kivezet a robogányi utra, mely alatt széles völgyben fekszenek *Kapocsány*, *Szombatság* és *Kozsgyán* falvak. Innen már egész méltóságunkban tűnnek fel a kék éggel ölelkező havasok, melyeknek fején sokszor már szeptemberben „*hókorona csillog*“. *Robogány* falun túl messze, egy hosszú lejtőn leereszkedünk a belényes vidéki völgybe, hol a 4 tornyu *Belényes* gyönyörű panorámában emelkedik ki a völgy szélén. — A *Pontos* kő sziklahegy eltakarja *Belényes-Ujlakot*, de annál tisztábban láthatók *Petrány*, *Pokola*, szemközt velök *Sonkolyos*, *Jánosfalva* községek. *Fenes* szerényen elbuvik a hegyek közzé, a Béla vára alá, csak pillanatra kandikál ki a zöld lombok közül piros fedelű kálvinista tornya, míg az unitus templom egészen elrejtőzik a hegyek között. Már *Tárkány* tiszta láttávolban mutatja bádogos lapos tornyát, mely körül a tiszta cserepes házak kéményéből vigan tör elő a konyha füstje. Ez a tiszta kálvinista magyar falu, melyben, — bár lakói nem anti semiták, — mózes vallásu koreszmáros soha sem volt. A *Vaskóh* és *Rézbánya* felé vezető uton szintén sok és szép változatos képeket szemlélhetünk. A vidék életere, a *Fekete Körös*, mint hosszú fekete kigyó hömpölyög alá a *rézbányai* hegységből, s kanyargó utakon bujkál a belényes vidéki szép völgyben, el-el tünik, majd ismét felcsillan, azután ismét bevonul az *Ujlak* és *borziki* hegyek oldala mellé, s keresztül rohanva a Tenke vidéki völgyben, lassudó menetben ér ki az alföld síkjára. Ha meg akarjuk nézni honnan ered e szeszélyes folyam, vegyünk utunkat a *Bihar* hegy magas orma felé, mely alatt szerényen fekszik a kis bányás telep *Rézbánya*. Itt legelső-

ben az érczbányát nézzük meg, mely egy időben gazdag eziüst-eret tartalmazott, azután elindulunk a *Körös* forrásához. Hatalmas zugás hallatszik néhány lépésnyire, s pár percnyi menet után előttünk áll egy kőszikla barlang, melynek széles nyílásából hatalmas vizsugarak ömlenek alá, zugva, füstölve, a mély völgy-teknőbe. itt-ott kisebbszerű vizesést idézve elő, kívágva a sziklákat, vízmedenczéket alkotva, melynek kristály tiszta hűs vizébe a tikkasztó nyári napon úgy kívánczik a test leszállani, s a képzelet e vízmedenczébe nyári alkonyaton tündér leánykákat tüdret, kiknek aranyhajok még aranyosabbá lesz a búcsúzó nap lángsugáritól. Ide közel megsejlelhetjük a természet érdekes alkotását a magas *portálét*, melynek eredetiségét toll hiven le nem rajzolhatja. Tovább menve megtaláljuk a *fonáczai* cseppkő barlangot. *Rézbanýáról* visszajövet betérünk *Vaskóhra* s megnézzük az újra megnyílt vasgyárat. Innen habár kissé nehézkes az ut, felkapaszkodva a folyton magasló hegytetőre, leérünk *Kaluqyér* faluba, honnan ismét felebb menve, egy kis völgybe szállunk le, hol legelőször egy nagy fakereszt tűnik szemünk elé. A nevekkel tele faragott kereszt mellett megállva, néhány percnyi várakozás után a föld belsejében sajátságos moraj üti meg füleinket, s alig jövünk magunkhoz bámulatunkból, midőn a domb oldalból egy szűk nyíláson át kristálytisza jéghideg víz bugyog ki és csörgedez lefelé, mint szelid kis patak vize. Majd ismét csendes lesz minden, várnunk kell míg a moraj kezdődik s a hűsítő víz alá csörgedez. Ez a *kaluqyeri dagadó* vagy időszak forrás, minő alig található egész Európában. A jámbor, babonás oláh pór keresztet vet magára, megfürdik a *szent vízben* és ha beteg volt s meggyógyult, erősen hiszi, hogy a szent forrás vize gyógyította meg.

Gyönyörű látványt nyújt még a szintén Belényes közelében fekvő petrósi szép völgy. Elragad nagyszerű mint egy 40 méter magas nyílásával, s belső üregeivel a híres *meziádi cseppkő barlang*, mely 2 órányira fekszik a városhoz.

A *Stina de Vale* (Bihar-Füred) climaticus gyógyhely a *Budorásza* oláh falu feletti hegyeken nagyszerű kilátásával gyönyörködtet s a fenyvesek közti balzsamos lég a

mellbetegnek üdülést nyújt*) Ha az utas megtekintette e röviden rajzolt természeti érdekességeket, addig nem hagyhatja el Belényes vidékét, míg a 2—3 kilométernyire levő *Béla várát* is meg nem tekinti, melynek romjai a rég leűnt daliás idöket varázsolják a honfiui lélek elébe.

Belényes vidékén sok természeti szépség gyönyörköteti a szemlélöt, bátran mondhatjuk, hogy e vidék a legszebbek, legváltozatosabbak egyike e hazában. Ha kutatnak a szakértök, köszén és márványtelepet is találhatnak. A hegységekben makkdús erdöségek terülnek el, a hol az alföldi sertések nagy része téli legeltetést nyer. Ha a makktermés jól sikerül, a g. kath. püspökség évente 25—30.000 frt évi jövedelmet nyer a makkoltatásból. A vidék ennyi szépsége mellett is nagyrészben ismeretlen a nagy világ előtt, mert el van zárva mintegy a világi forgalomtól. Az 1882-ik év október 26-ika hiszszük, hogy megnyitja a vidéket is a nagy világnak s ezentul ennek szépségei nem lesznek úgy elrejtve mint eddig. 1882. október 26-ika ugyanis igen fontos nap e város történetében. A belényesi vicinalis vasut érdekében e napon gyűlt egybe a vidék érdekeltsége s a városháza tanácstermében a megyének köztisztvisletben és szeretetben álló főispánja Báró *Döry József* elnöklte alatt tartotta meg a fontos közgyűlést, melynek feladata volt a tervezett vasut építését kimondani s a végrehajtó bizottságba tagokat választani. Az állami vasutak kitűnő főigazgatója *Tolnai Lajos* szintén jelen volt s szakavatottságával nagyban elősegítette a közgyűlés feladatának megoldását. Közel van tehát az idö, midön *Belényes* és vidéke előtt is felnyilnak ama sorompök, melyek eddig félig elzárva tartották a nagy világtól. Ha tehát a kereskedelem és közlekedés gyorsan lüktetö ere a vasut *Belényes* és vidékét is keresztül szeli s a völgyeket átszáguldö gőzparipa tüzes prüszkölésétöl, dübörgésétöl és sipolásától viszhangoznak a bércek: a polgárosultság és anyagi jólét hatalmas emeltyüt nyerend, s hiszszük, hogy e körülmény a város szellemi, anyagi söt társadalmi haladására nézve is nagy fontosságu leend.

*) Lukács biharmegyei b. e. volt főorvos gyógyhellyé akarta tenni e nevezetes helyet. Ezelött csaknem járatlan ut vezetett ide, de ma már a megye nagyrészben elkészítette az ide vezetö utat. Jelenleg a gr. kath. püspök által épített néhány szobából álló épület fogadja be a *Stina de Valéra* rándulokat.

Rövid vázlatban im előre bocsátám, a mit e város történetéből összeszedhettem. Ha majd kerül vállalkozó, a ki Belényes és vidékének terjedelmes monographiáját megírandja, szorgos kutatás által sokat feltárhat a mult idők homályából. Addig is adjon Isten felvirágzást e városnak, békét s egyetértést lakóinak. A haza szeretet szent lelke szállja meg a jelen s jövő nemzedéket, hogy tanulja meg e nép örege, ifja, miszerint:

A nagy világon e kívül
Nincsen számunkra hely,
Adjon vagy verjen sors keze,
Itt élünk s halnunk kell!

II.

A belényesi ev. reform. egyház története.

A) Az egyház reformációja, Szegedi Kis Istvántól, az egyház alakulása korától, fény és hanyatlása koráig 1553—1760-ig).

A reformáció szelleme mint jótékony hajnali szellő, *Belényesre* és vidékére már a 16-ik század közepén eljutott. Minthogy a város a nváradi róm. kath. püspökséghez tartozott ez időben, mindaddig nem gondolhatánk itt a reformáció megszilárdítására, míg a váradi püspökség meg nem szűnt. *Martinuzzi György* nváradi püspök ugyanis heves üldözője volt a reformált tanok követőinek, élénken figyelvén a reformáció legkissebb fuvalmára s az új tanhoz pártolókat nemcsak üldözte, hanem volt rá eset, hogy némelyeket ki is végeztetett. Váradon máglyát gyújtatott egy váradi lakos alatt, ki a szent szobrok előtti térdelést nem helyeselte.*) Nagyon természetes tehát, hogy ha székhelyén elfolytotta az új szellem terjedését, püspöki uradalmaiban is hasonlólag járhatott el. *Zaberdin Mátyás* nváradi püspök s bihari főispán (1551—1556), továbbá *Szegedi Gergely* ferenczrendi szerzetes szintén minden erejökkel gátolták a reformált hit terjedését. Minden ellenállás dacára azonban 1550 körül valamint Váradon, úgy Belényesen is, habár nem szabadon, de titokban megindulhatott a reformáció érleltetése. Ha tehát Váradon, sőt Debreczenben sem vehette meg lábát erősen a reformáció egész azon időig, míg *Martinuzzi* meg nem öletett (1551. Decz. 17) *Castaldó* osztrák tábornok által, úgy Belényesen sem találhatott még ekkor szilárd talajra a reformátusok tudománya.

Míg Erdély és a kapcsolt részek osztrák uralom alatt állottak (1551—1556), békés virágzásban nem élhetett sehol e hazában a reformáció. Nem csoda tehát, ha úgy az

*) *Balogh Ferencz* Magyar prot. egy. tört. részletei 75-ik lap.

említett helyeken mint Belényesen csak később találnak a reformáció mélyebb életgyökereire. A mi Belényest illeti, ez időben már a város egyik főpontja volt a nváradí kath. püspökség uradalmainak. A püspökségnek itt rendes kastélya volt, hol az u. n. kastélybeli kapitányok székeltek, kiknek úgy közigazgatásilag, mint az igazságszolgáltatás terén nagy hatáskörük s mint uradalmi kormányzóknak nagy hatalmuk volt. A város lakossága azonban, ha nem volt is teljesen független e kapitányok hatóságától, mindamellett több önálló jogokkal rendelkezvén mint a falvak lakói, kik mint jobbágyok semminemű privilégiumokkal nem rendelkeztek: bizonyosan előbb megismerkedett a ref. tanokkal, mint a vidék lakosai. Az egyéni jogok szabadabb élvezése, igen természetesen szellemileg is miveltebbekké tette Belényes polgárait, kik között nemesek is voltak, egy része pedig akkor is iparosokból állhatott. Mint iparosok részint Váraddal és vidékével, részint Erdélynek közeli városaival, és főkép az aradmegyei városokkal folytonos érintkezésben lévén. könnyen megismerkedhettek a reformáció tanaival. És csakugyan 1551-től kezdve már ismereteselek lehettek a hazai szellemi mozgalmakkal s hogy az új tanak nyíltan is nem hódolhattak, s a reformáció zászlóját ki nem tűzték, egyedüli oka lehetett, hogy még nem volt vezető ez új téren. Szellemi vezetőre volt tehát szükség, ki a lelkeket erősítse, világosítsa az evangéliomi tiszta hitben, s forma szerint szervezze a gyülekezetet az új alapon, mely csak névleg vala új, de a valóságban egykorú volt a Krisztus tudományával, mert hiszen épen arra törekedtek reformátusaink, hogy a keresztény egyházat tisztítsák meg a századok alatt becsuszott emberi találmányoktól, helyezék vissza eredeti alapjára a bibliára, az evangéliomot. — Fájdalom ezen kornak Belényes városára és reformációjára vonatkozó eseményeiből mondhatni semmi bizonyosat nem tudhatunk, de annyi kétségen felül áll, hogy Belényes Váraddal, különösen e korban, mind egyházi mind politikai tekintetben olyannyira összeköttetésben állott, hogy az ott feltűnedező mozgalmak hatása, Belényesre is okvetlen kiterjedt. Mindamellett is, ha a történelem világító szövéténeke fel nem derítené a legtudományosabb magyar reformátor *Szegedi Kis István* nemes alakját, örök homály fedné az egyház 16-ik századbéli életét. Szinte meglepő, hogyan

került Belényesbe s mikép lett az egyház apostolává e nagy tudomány fia a magyar protestáns egyháznak!? Az 1553-ik évben *Martinuzzi* már nem élt ugyan, de utódja, ha nem is oly kegyetlen módon, de mégis akadályozta az új hit terjedését. Mikép történhetett tehát, hogy épen *Zaberdin Mátyás* püspöksége alatt hivatott meg Szegedi Belényesbe? Nem gondolhatunk mást, minthogy 1553-ban, a mely időre esik Szegedi K. Istvánnak Belényesen tartózkodása, a lakosok már ismeretesek voltak a reformációval: s bizonyosan *Turral*, hol Szegedi ez időben tartózkodott (1552) egyes belényesi iparosok összeköttetésben állván, megismerték a jeles férfit s meghívták Belényesre 1553-ban, Belényesen Szegedi kezdetben tanári, tanítói tisztet teljesített.*) Midőn látta azt, hogy a lakosság megbarátkozott a reformáció elveivel, bizonyára nyilvánosan is hirdette az ígét. Mikép történhetett az, hogy itt Belényesen, a váradi püspökség uradalmában, egy napi járó földre Váradhoz, a kastélybeli kapitányok szeme előtt, *Szegedi* nyilvánosan tanított, még pedig, mint idézett író állítja, mintegy 10 hónapig? holott *Zaberdin Mátyás* még ekkor váradi püspök és bihari főispán volt, tehát egyházi és világi hatalom volt kezében? Ezen körülmény csak úgy fejthető meg, ha felteszszük azt, hogy Belényes polgársága már szellemileg ismeretes volt a reformációval, és midőn Szegedi Turrol e vidékre jött, itt már kedvező talajt talált működésére, a midőn aztán ő a reformácziónak gyakorlati részét is alkalmazta a város lakói között, az az rendezhette a cultust, prédikálván magyar nyelven Krisztus evangéliomát. Szegedinek szabadabb mozgását s a váradi püspök hatalmától független működését két nevezetes körülmény tette lehetővé. Egyik könnyítő körülmény az volt, hogy a belényesi polgárság már ekkor ismeretes lehetett a reformátorok, különösen Kálvin elveivel, mert mint említettük, a városi polgárság az országnak épen azon részeivel érintkezett, hol már ekkor a reformáció vagy ismeretes volt, vagy már elterjedést nyert. A második könnyítő körülmény volt Szegedi munkásságára, illetőleg reformátori működésére nézve, a hazai viszonyoknak zilált állapota. Ez időben esett el (1552) *Temesvár*, majd *Lippa*, és Arad-

---

*) Rác K. A magyar protestáns egyház bülesei története (1882.)

megye több erődített helye török kézre került ; míg Erdélyben *Castaldó* rakoncátlan hadai zsákmányoltak. Mindezen szomorú állapotok bénítólag hathattak a váradi püspök egyházi tevékenységére, mert neki, mint egyuttal világi főnek, a politikai láthatár sötétültével főgondját arra kellett fordítani, hogy a megyét fenyegető veszély esetén védelemre készen álljon. Innen magyarázható ki Szegedinek Belényesen töltött 10 havi reformátori működése. Szegedinek reformátori működését azonban meggátolta *Kis Kámpó* (Camponius) rabló katona vezér által történt elfogatása, mely fogságból különös Isten segedelem által menekülhetett meg. Ezen *Kis Kámpó* hihetőleg egyike volt *Castaldó* katonáinak, legalább nevéről következtetve *Campónius* olasz vagy spanyol nemzetiségű volt : s miután spanyol és olasz zsoldosok nagy számmal voltak *Ferdinánd* király hadseregében ; ez a *Kis Kámpó* vagy a *Kolozsvár* alól elűzött*) zsoldos sereg maradványaiból való volt, vagy pedig azon gyáva őrség tagja lehetett, mely a török elől *Solymos* és *Csanád* várakból kivonulva, magához vevén több katonát, rabolva vonultak tova ; így érkeztek Belényesbe, a hol a várost felprédálva Szegedit is mint kiváló egyént fogságba ejtették.**)

Azon 10 hónap, meddig a nagy Szegedi Belényesen tanított épen elég idő volt arra nézve, hogy a reformáció teljes uralmat vegyen nemcsak a városban, hanem a környéken is. Belényes reformációja tehát az 1553-ik esztendőre tehető. Minthogy kétségnélküli, hogy a város összes lakossága egy időben vette be a reformációt ; valószínű, hogy a róm. kath. egyház javait, templomát s épületeit is használatba vették ; s ezen átvett róm. kath. templom lehetett a reformátusok első temploma. Hol feküdt ezen templom, nem tudhatni, csak hozzávetőleg állithatjuk, hogy a mai uradalmi vendéglő helyén, hol feliratos faragott köveket találtak az építkezéskor. Ez időből még fennállhatott

*) Horváth Mihály Magyarország történelme III-ik kötet 206 lap.

**) Hogy Szegedi *Kis István* csakugyan volt Belényesen, ki tetszik *Czvittinger Dávid*nak 1711-ben kiadott művéből, honnan a vonatkozó részt közöljük Annó Christi 1553. *Belenesium* vocatus, concessit, ubi praeter conciones publicat in schola quoque more suo docuit. Sed brevi post exorto tumultu, cum captus et vincetus Duci Camponio adductus esset, a milite quodam olim discipulo suo liberatus, Captivitate pariter et morte se expedivit, *trajecto fluvio Chrysio*." Rácz Károly m. gyoroki ref. lelkész ur szives közlése nyomán.

a temető dombon épült templom és klastrom is, mely szintén lehetett a közönség használatában annyival is inkább, mert a régi városrész ezen az oldalon feküdt okvetlenül. A vidék falvai szintén ez időtájt ismerkedhettek meg a reformációval, különösen *Tárkány*, *Fenes* és *Remete* mint már ekkor is népesebb községek bizonyosan bevehették a reformált tanokat; tehát az egész Belényes vidéke Szegedi Kis István szellemének hatása alatt reformálódott. Ezen állításunk igazolásául felemlítjük, hogy a vidék falvai Belényessel a régi időktől fogva szoros összeköttetésben állottak úgy közigazgatási mint kereskedelmi tekintetben. Ma is ide vonzza őket többféle érdek, innen vesznek irányt sok tekintetben.

A nagytudományu reformátornak Belényesen töltött rövid pályája után (1553—1629-ig) homály borítja az egyház életét, mivel ez időszakból, tehát 76 esztendeig nincs adatunk az egyházzal és lelkészeiről. holott alig hihető, hogy itt megszakadt volna a reformáció életfolyama. Miután Várad sorsa közvetlen befolyással volt úgy egyházi, mint politikai tekintetben Belényesre is, azon következtetést kell vonnunk, hogy addig itt sem foglalkozott kellő tért a reformáció, míg Váradon meg nem erősödött a reformátusság. Váradon azonban már 1558-ban megalakult a ref. egyház *Czeglédi György* lelkészsége alatt: lehetetlen tehát, hogy Belényesen ekkor már egészen elenyészett volna azon szellemi világosság, mit Szegedi gyűjtött volt meg az előtt 5 évvel. Az sem lehetetlen azonban, hogy midőn *Nyukazó Kendi Antal* váradi várparancsnok 1558-ban a várból eltávolította a róm. kath. papokat és szerzeteseket, apüspökség és káptalan jogait lefoglaltatta;*) a belényesi uradalmat nem háborgatta s így az ide vonult papok és szerzetesek még egy ideig fentartották Belényesen és vidékén a róm. kath. egyház uralmát. Mint látható, Szegedi eltávoztával pásztor nélkül maradt a nyáj s azon zavargós időkben nem könnyen lehetett lekipásztort nyerni. Ily körülmények közt minthogy a Váradról kiszorított papság s szerzetesség egy része bizonyosan Belényesre és vidékére szorult, a már reformált lakosok befogadták őket s egy ideig, bár belsőleg reformátusok valának, külsőleg a róm. kath. papok szolgál-

*) Balogh Ferencz. M. prot. tört. részletei. Várad reformációja.

latát vették igénybe. Annyi bizonyos, hogy valamint *Belényes*, úgy *Tenke* és *Szombatság* s *Cséke* vidékén a 16-ik század elején és azelőtt erős lábon állhatott a római katolikus egyház, még pedig róm. kath. magyar falvak voltak túlnyomólag e vidéken. *) Az erdélyi fejedelmek korában ezen említett helyek református egyházközségek voltak, s bizonyosan a tenkevidéki magyar községeket ellenséges pusztítás tette semmivé, úgy telepítették oda román ajkú lakosok. Belényesen, daczára annak, hogy az említett papok és szerzetesek e vidékre vonúlhattak, a reformált vallás nem szűnt meg a lakosok között annyival inkább, mivel sem *János Zsigmond*, sem *Somlyai Bátori István* erdélyi fejedelem (1571—1576) nem háborítottak meg senkit válásáért. Ha pedig áll az, hogy az Unitariusok 1570-ben kísérletet tettek tanaik elterjesztésére s *Mélinus (Juhász) Péter* debreczeni lelkész s superintendens elutasította őket***) ezen adat nyilván a mellett szól, hogy ez időben itt rendszeres református egyház volt. A tájékozatlanság e tekintetben onnan ered, hogy a 16-ik századból egyetlen belényesi lelkész nevét sem ismerjük, mivel nem lehetetlen, hogy e században az egyház Erdélyből nyerte lelkészeit. Nem lehet azonban kétkednünk a felől, hogy Belényes reformációja e 16-ik században 1553—1570-ig bevégeztetett annyival inkább, mert Tárkány és Fenes már 1600-ban önálló református egyházak valának.

Az egyház virágzási kora kétségkívül 1604-ben *Bocskai István* fejedelemségével kezdődik. Nincsenek ugyan adataink e korból sem, de feltehetjük, hogy *Bátori Krisztof* és *Bátori Zsigmond* erdélyi fejedelmek alatt nem emelkedhetett s nem fejlődhetett szabadon, míg a buzgó protestáns fejedelem Bocskai alatt a további fejlődés minden feltételeit

---

*) Tenke vidékén *Solymos*, *Szent-Miklós*, *Széplak*, *Kisháza*, *Bélfenyér* a 16-ik, 17-ik századokban magyar falvak voltak. A szent-miklósi csouka torony hatalmas alakja mutatja, hogy ott virágzó egyház lehetett. A szent-miklósi kissebb dombon zárda-épület volt, melynek szép faragott köveit a vidéken széjjel hordták. *Papmezőn* szintén látszanak zárda romok. A belényesi temetőben ma is fenn áll a zárda templomának egy fal része, s a sirbolt ma is látható. Ezen községek Cséketől közdve. Tenke és Belényes vidékén mind hódoltak a reformációnak, különösen *Bocskai* és *Bethlen Gábor* fejedelmek alatt. Ma már ezen falvakban nagyrészt román ajkú lakosok vannak, egyedül Bélfenyér tisztá magyar róm. kath. lakosokból álló község. A reform. vallásról a múlt század elején térték át a lakosok a róm. kath. egyházba. Széplakon és Kisházán van filialis ref. gyülekezet.

**) Rácz K. Zarándi egyh. m. tört.

birta az egyház, s ettől kezdve egész 1699-ig, tehát majd egy századon át virágzásnak, jólétnek indult az egyház élete. Midőn a nagyváradi egyház és iskola fénykorát élte, (1620—1660) ugyanakkor a belényesi egyház is virágzó, fénykorszakban élt, s már a 17-ik század első felében esperesi székhely is volt. Mint anyaegyház melyik egyházmegye kebelébe tartozott, biztosan meg nem mondhatjuk. *Ember Pál* szerint a *bihari* egyházmegyéhez tartozott, míg *Köcsi Csörgő Bálint* a *zarándi* egyházmegyéhez számítja, még 1677-ben is. *) Legelfogadhatóbb *Ember Pál* állítása: azonban nem lehetetlen, hogy egy bizonyos időben a *zarándi* egyházmegye kebelébe is tartozott.

Biztosabb nyomok vezetnek az egyház történetében a 17-ik századtól kezdve, bár még a század két első évtizedéből nem tudjuk, kik voltak itt lelkészek, holott *Tárkány*-ból egy régi anyakönyvi feljegyzés nyomán ismerünk egy lelkészt 1620-ból. Ha már *Tárkány*nak ekkor rendes lelkésze volt, *Belényes*nek, mint szellemileg előbb álló városnak, bizonyosan volt, kellett lenni lelkészének. A régi anyakönyvben, mely immár 122 éves, semmiféle feljegyzés nem található a multból, holott hacsak egy fél századdal előbb történt dolgok irattak volna is meg, vagy jegyeztettek volna fel, ez adatok nyomán könnyebben vissza mehetnénk a multba. Ha már feltesszük azon esetet, hogy *Bátori Kristóf* és *Bátori Zsigmond* fejedelmek alatt el volt nyomva a reformált egyház élete *Belényes*en, s a 16-ik század utolja felé talán valami nagyobb csapás is érhetette a várost, mely miatt jelentőségéből sokat veszített; azt is fel kell tennünk, hogy már *Bocskai* fejedelemsége alatt szabadabb mozgása és fejlődése lehetett és volt az egyháznak, s talán éppen *Bocskai* Erdélyből látta el *Belényest* és *Tárkányt* lekipásztorokkal. Annyi bizonyos, hogy mivel *Belényes* a fejedelemé volt, az egyháznak is a fejedelem volt patrónusa, a mint kitetszik abból, hogy *Bethlen Gábor* erdélyi fejedelem 1629-ben *Pathai István* dunántuli superintendenst s *pápai* lelkészt hívta meg *Belényes*be lelkészül, ki a meghívást ugyanazon év november havában el is fogadta. **) Midőn *Pathai Belényes*be jött, a fejedelem már azelőtt gondoskodott bizonyosan

*) Rácz K. *zarándi* egyh. m. tört.

**) U. o.

illendő lelkészi javadalomról, s biztosan volt is már azelőtt, a ki e javadalmat élvezze. Ha a javadalmazás csekély lett volna, s a belényesi lelkészség nem mint fontos örállomás áll vala fenn, a tekintélyes állásu Pathai nem fogadja el a belényesi lelkészséget. Nem tudjuk biztosan, mert adataink nincsenek, de minden körülmény amellet szól, hogy Bethlen Gábor mint fejedelmi pátrónus az egyháznak és lelkésznek a vizi malom élvezése jogát, földet és más javadalmat, talán a vásár vámot adományozhatta. Hogy a lelkésznek malma volt, az bizonyos, a mit alább meglátandunk. Pathai tekintélyes állását a belényesi lelkészséggel azért cserélhette fel, hogy a különben is agg egyházi férfiú, nyugalomban s békében óhajtotta eltölteni hátralevő napjait. A dunántuli megyékben ugyanis legzaklatottabb helyzete volt a protestantizmusnak, mert egyfelől a török sarcolta a népet, másfelől a német, s a klérus is itt levén a legerősebb, folytonosan zaklatta a protestánsokat. Belényes ez időben nyugodt és boldog életet élt az erdélyi fejedelem védszárnyai alatt, a protestáns egyház is virágzó állapotban volt. Patai tehát a nyugodt, békés és virágzó egyház lelkészségét kész szívvvel elfogadta, hogy életének alkonyán nyugalmat és jólétet találjon, a mit bizonyára meg is talált. Midőn Pathai Belényesbe jött, a nagy fejedelem már megszűnt élni, mert már azon év (1629) November 15-ikén esti 11 órakor kilehelte nemes lelkét. Pathai tehát nem részesülhetett a fejedelem személyes kegyében, de élvezte a nemes lelkű fejedelem adományait. *Pathai* 1631 Május 6-ikán Belényesről irt levelet superintendensi utódjának, *Kanizsai Pálfi Jánosnak*. Bár mint 74 éves agg jött Belényesbe, ifju lelket hozott magával, s nem szűnt meg a protestantizmusért munkálkodni élete fogytáig. 1631. Junius havában a váradi egyházmegye seniorává választatott s viselte ez állását haláláig 1637-ig, a mikor is mint 82 éves aggastyán halt meg. Belényes és vidékén a 17-ik század első felében a reformált vallás mind nagyobb tért nyert. Mikor Pathai Belényesre jött, már akkor református községek voltak: *Tárkány, Fenes, Sonkoljos, Jánosfalva, B. Ujlak, Remete, Vajdafalva*, odább Tenke felé *Szép'ak, Szent-Miklós, Várad* felé *Cséke és Szombatság*. Ezeken kívül az oláh falvakban is sikerrel folyt a reformálás, mit bizonyít azon körülmény is, hogy a ref. zsinaton román ajku papok voltak

jelen.**) Ha Bethlen Gábor utódai az ő politikai nyomdokán haladtak volna, ma Belényes vidékének még tiszta román ajkú lakói is reformátusok volnának, s ha nyelvre nézve nem lettek volna is magyarokká, miveltségre nézve sokkal előbb állanának mivel az iskoláztatás korán bejött volna nálok.

Pathai után a debreczeni közzsínaton avattatott Belényesre lelkészül (1637. jun. 14.) *Ghidófalvy Balázs*, ki már 1646. június 10-ikén a szathmár-németii zsinaton mint *tófalusi* lelkész volt jelen a nagybányai egyházmegyéből.***) Közvetlen utódjáról nincsenek adatok. 1655-ben *Kisfalvi Tamás* volt Belényes lelkésze, ki mint *borosjenői* lelkész jött ide, valószínűleg az ugyancsak *Borosjenőn* lelkészkedett, *Debreczeni S. István*, akkor már váradi lelkész és esperes ajánlatára. Kisfalvi már 1656-ban vissza ment Borosjenőbe, hol mint a zarándi egyházmegye seniora 1658. szept. 2-ig volt, a mikor a törökök megrohanván Borosjenőt, a református egyház is végkép elpusztult. Kisfalvi az el nem hullott s szét nem futott lakosság egy részével *Szalontára* menekült, s ott telepedett le, és még 1681-ben is élt. ***) A belényesi reform. egyház ez időben is a legjövedelmesebb egyházak közé tartozott, midőn az akkor fényes borosjenői egyházból Kisfalvi ide jött. A malom-jövedelem kétségekivül a lelkészé volt, a mi már maga elég tisztességes megélhetési módot biztosított a lelképásztornak. 1656-tól 1677-ig semminemű adatunk sincs az egyház életéről. Ez időre esvén (1660) Váradnak a törökök általi elfoglaltatása, nem lehetetlen, hogy a csatangoló török tatár-csapatok a várost felprédálván, a ref. egyház is egy időre megszűnt, mivel a lakosság vagy elmenekült, vagy rabságba hurczoltatott. Később azonban a lakosok vissza szállingózva, ismét megalakult az egyház, mit bizonyít a maig is meglevő 1677-ken készült, mintegy 1 ítezés tartalmu ezüst pohár, (melynek belseje vastagon van aranyozva, s talpa

*) Már 1569-ben *Atyim Ferencz* (oláh) *vajdafal i* lelkész jelen volt a váradi zsinaton (Lampe 248 lap.) Ebből is az következik, hogy Belényes a 16-ik században rendes ref. egyház volt, ha még a közelben fekvő Nyimojesdnek vagy Vajdafalvának is református lelkésze volt. 1631 Jun. 17-ről említés tétetik a tiszántúli egyh. kr. jegyzőkönyvében: *Dószegi Dávid* a várba ordinaráltatik (Váradon), van két oláh is, *Tartarosi Péter és Papfalva, Péter*. Debr. Prot. lap. 4 sz. 43. l. 1883.

**) R. K. Zarándi e. m. tört.

***) U. O.

lecsavarható). Hogy ez idő előtt (1677 előtt) pusztulás ér-
 hette az egyházat, onnan is valószínű, hogy az Urasztali
 pohár Kiskfalvi utáni időből való, holott már 1629-ben igen
 tekintélyes egyház volt Belényes, s nem lehet hinnünk, hogy
 mig Fenesnek 1620-ból ezüst Urasztali pohara van, Belé-
 nyesnek ez időből cserép pohara lett volna. Kétségtelen
 tehát, hogy az egyház ellenség pusztításának lett kitéve, s
 valószínű, hogy az egyház Urasztali készleteit, melyek
 okvetlen arany és ezüst anyagból készültek, mint oly elő-
 kelő egyháznál szokásban volt, vagy a martalócz török
 tatár-csapatok elrabolták, vagy pedig a tűz emésztette meg.
 A fenesieknek könnyebb volt menekülni a rengeteg erdőség
 közé, s egyházi készleteiket könnyebben megmenthették.
 Váradnak a török kézre kerültével Belényes vidéke is török
 hatalom alá került. Ez időben pusztulhattak el *Úsége, Szt.-*
Miklós, Kisháza, Széplak stb. magyar református községek
 is, melyek a magyar protestantizmusnak mindmégannyi szé-
 pen fejlődő egyházai valának. Az említett pohár köriratáról
 ítélve, következtetnünk lehet, hogy 1677-ben *Orsy* nevű
 lelkésze volt az egyháznak. *)

Mintegy félszázados fénykorszak után az 1660-ik évtől
 kezdve 1667-ig, hanyatlási időszaka következett az egyház-
 nak. A régi templom, mely valószínűleg vagy a már emli-
 tett uradalmi vendéglő helyén, vagy fent a temető dombon
 volt, romhalmazzá lett. Ily viszonyok közepett idő kellett
 hozzá, mig az egyház ujra felépült romjaiból, s felépíthette
 fatoryu templomát a mostani helyére. Ezen templom fel-
 építése körülbelül 1670-re esik, tehát még a török uralom
 idejére, a mikor a számban és erőben megfogytakozott refor-
 mált vallásu hívek önerejükre szoritkozva építették fel tem-
 plomukat, a lelkészlakot és iskolát. A rövid ideig tartó
 török uralom alatt a szabad vallásgyakorlat nem korlátoz-
 tatott, mert bár a török, háboru idején sok kegyetlenséget
 követett is el, a hódoltsági részekén senkit vallásáért nem
 háborgatott. A török uralom kezdete pusztította tehát el

---

*) A pohár körirata: ANNO 1677. VIVIT. POST FVNERA VIRTVS
 FECIT OPVRS FIERI BASILVS ORSV MINISTER ECLESIE BELENES.
 Van még ezen kívül egy kisebb ezüst pohár is, mely mintegy meszelynyi tar-
 talmu, melyet alól és közepén arany szövettü zsinór körit. Talpára karczolvá
 P. S. M. 1699. E két ezüst pohár használtatik ma is az Urvacsora vételkor.
 Később jöttem nyomára, egy anyakönyvi feljegyzés után, hogy az *Orsy* által
 készült ezüst pohár lecsavarható talpa egy kisebb ezüst pohárból készült 1755-ben.

az egyházat, de ugyanezen uralom alatt kezdett kiépülni ismét hamvaiból. — Valóban nagy csapás volt Belényesre is a váradi református egyház elpusztulása, mely akkor érte el virágzása tetőpontját, midőn 1659. Aug. 27-én mintegy 40 napi ostrom után Ali basa által elfoglaltatott, a mikor a kollégiumi ifjúság is *Mártonfalvy György* tanár vezérlete alatt Debreczenbe vonult: de ezen csapásnak valamint a biharmegyei protestánsokra, úgy Belényesre is főképp szellemi hátrányai voltak; míg a töröknek politikailag kétségtelenül áldásos hatásu eltávoztása után, a felébredt róm. kath. váradi püspökség uralma, valamint a várad vidéki, úgy a belényesi, és a környékbeli ref. egyházakra anyagilag is nyomasztó hatással nehezült. A vallási türelmetlenség gyászos időszaka még ekkor komoran sötétlett. A váradi egyház 1671-ben végkép megszűnván, új életre a török elvonulása után sem kelhetett, mivel *Benkovich Ágoston* bihari főispán és nváradi róm. kath. püspök, kinek kath. szempontból kétségtelen érdemei vannak, midőn visszaállította Nváradon a róm. kath. egyházat, a protestantismust új életre kelni nem engedte. (1688). A belényesi lakosok még ekkor tiszta reform. vallásuak voltak; itt tehát nem nyomhatta el végkép az egyházat, annyival is inkább, mivel már ekkor a hanyatló időszak után kezdett magához jönni s az átélt szenvedések, s az ezután jövő nyomás, csak erősítették a protestantismushoz való hű ragaszkodást. Benkovich püspök tehát Belényesen nem találhatott még ekkor mást, mint református lakosokat. Nehány év múlva már néhány róm. kath. vallásu lakos is volt a városban, ki azonban főképp az uradalmi tisztség és cselédségből állottak. (A város fősgyökeres polgárai ma is reformátusok.) A kath. egyház majd két százados szűnetelés után 1712-ben alakult meg itt újra. Templomát 1752-ben építtette fel a püspökség. A görög keletiek szintén ez időben telepedhettek meg a városban, vagy pedig néhány lélek az előtt is volt, de rendes egyházuk alig lehetett. Különben ez egyház szintoly nyomatásnak volt alávetve, mint a reform. egyház, s ezt bizonyitanunk sem kell. Adatok hiányában nem állithatjuk azt, hogy a váradi püspökség kegyetlenül bánt volna el a belényesi reformátusokkal, annyi azonban tény, hogy a fejedelmektől nyert adományokat — mert ilyeneknek okvetlen kellett lenni,

mint p. o. malom, föld és másféle javadalmak — a püspökség bizonyosan elvétette a ref. egyháztól, melynél fogva a reformátusok önerejükre támaszkodva tartották fenn az egyházat s tartják azt fenn mai napig is.

1677—1699-ig nem tudhatni kik voltak az egyház lelkipásztorai. Az 1699-ik évben Krasznán tartott közzsínaton rendeltetett Belényesre *Pozbai János* lelkész, kinek meddig tartott itt lelkészi pályája, nem tudhatjuk. Ő már a hanyatló egyház lelkipásztora volt, a mikor az egyháznak egyrészt az önfentartás nehézségeivel, kellett megküzdenni, másrészt a vallási türelmetlenség nyomasztó súlyát volt kénytelen érezni. Minthogy azonban az egyház már ekkor szervezett állapotban volt, s a reformátusok között többen nemesi előjogokat is birtak, a püspökség sem tehetett nagyobb erőszakot az egyházon, mint hogy javadalmaát elvette. A testet, az anyagot gyengíthette, de a szellemet, a hitet el nem vehette az ősoktól semminémű hatalom. A belényesi reform. egyház tehát, habár anyagilag aláhanyatlott, de meg nem semmisült, mint a váradi ref. egyház, mely még 1712-ben a *Rákócy* szabadságharcz leveretése után sem kelhetett életre a zord idők súlya miatt s mint leányegyház Püspökihez csatoltatott. *) A belényesi reform. egyház is sinlette a változott viszonyokat, de azért az ősök szilárdan tartották magokat. Felépítve templomaikat, buzgón imádták abban az Atyát a Krisztus evangélioma alapján, lélekben és igazságban. Reménynyel várták a szebb jövőt, mely eltávoztatva a türelmetlenség gyászos korszakát felhozza a türelem és keresztyéni szeretet jótékony melegü fényes napját. Bizony sokáig kellett várni e nap után, s csoda, hogy egyenként el nem hullottak, mint vitézek az ostromlott vár fokán. Hősiesen kiállották ők az ostromot, pedig 1688—1760-ig sok zaklatásnak voltak kitéve a vallás és lelkiismereti szabadság dolgában. A nyomtatás növelte az ősök erejét s kitartását, s még lángolóbbá tették keblök szent hitét. Szükség is volt az edzett hitre, mert III-ik *Károly* és *Mária Theresia* uralkodása, a magyar protestáns egyház siralmas korszaka volt. Ez időben oly nagy szellemi elnyomatásban részesült a magyar protestáns egyház, hogy e nyomatás terhe alatt csoda,

*) B. F. Magyar prot. egyh. tört. részletei.

hogy „mint oldott kéve, szét nem hullott a protestantismus.” Habár szét nem hullott is a protestáns egyház egyeteme, de évről-évre pusztult és veszett, minek következménye lett azon szomorú eredmény, hogy már ekkor megfogyatkozott a 17-ik század elején még többségben levő protestánsok száma, s míg a múlt században az ország lakosainak fele protestáns vallású volt, ma már a 13 milliónyi magyarországi lakosok közt 3,087,466 protestáns találtatik,*) tehát mintegy felére leapadt a protestáns lakosok száma, kik alig pár évtized óta mutatnak csakis némi szaporulatot. Nem is csoda, ha oly nagy nyomtatás terhe alatt évről évre fogyott a protestáns keresztyének száma e magyar hazában, midőn a többek közt *Nádasdy Ferencz* gróf és országbíró áttérvén a róm. kath. hitre, (1655) 40,000 jobbágját erőszakkal parancsolta ki a protestáns egyházból*) *Szelepcsényi György* esztergomi érsek (1672—1675) 4 év alatt 66,000 jobbágját viszi át erővel saját egyházába, mintán előbb lelkészeiket elkergette, templomaikat elfoglalta. Majd jött a pozsonyi rendkívüli törvényszék működése, (1673) az első idézés, midőn 32 lutheránus és 1 református lelkész jelent meg a *Szelepcsényi György* esztergomi érsek elnöklete alatt tartott pozsonyi kiküldött törvényszék elé (judicum delegatum Poseniense) kik a legalaptalanabb dolgokkal vádoltatván, halálra ítéltettek s csak azok számára adatott kegyelem, kik vagy önkénytes száműzetésbe mentek, vagy, ha a hazában akartak maradni, lemondanak lelkészi s tanítói tisztokról, vagy római katolikusokká lesznek. Az idézettek közül csak 1 tért át a róm. kath. hitre. A második idézés alkalmával (1674. Márcz. 5) 250 lutheránus és 54 református egyházi férfi jelent meg. A török hatóság és erdélyi fejedelemség alattiak felsőségeik által eltiltattak a megjelenéstől. Belényes és vidéke már ekkor török uralom alatt levén, az akkori lelkész, ha volt ekkor az egyháznak lelkésze, nem ment el ez idézésre. A megjelentek miadnyájan halálra ítéltettek s csakis az első idézés alkalmával kimondott feltételek mellett szabadithatták meg magokat a haláltól***) Miután nagy

*) Ebből 1,966,113 református; 1,066,300 ágostai hitvallású; 54,963 unitárius.

**) Balogh Ferencz Magyar prot. egyh. tört. részletei.

***) U. o.

rész vonakodott e feltételeknek aláírni, ijesztés és kinzási rendszerhez folyamodtak s a szívtelen bírák mindnyájokat lánczra verve, a lutheránusokat *Lipótvár*, *Sárvár*, *Komárom* és *Berencs*, a reformátusokat pedig *Sárvár*, *Lipótvár*, *Kapuvár* és *Eberhardra* szállíttatták, lánczra verve.

Nem írjuk le a szenvedéseket, miket a magasztos lelkületű hitvalló protestáns lelkészeknek ki kellett állani, csak annyit emlitünk meg, hogy a kebelrázó szenvedések és ijesztések után igen számosan aláírták a hivatalról lemondó térítvényt (mintegy 205-en) kevesen (33-an) átmentek a róm. kath. hitre, a törhetlenek azonban, mintegy (66-an) türtek és szenvedtek tovább, kik még azontul, 10 hónapi sanyargatások után 30-an, mert a többi nagy részt a szenvedések alatt elhalt, Nápolyba vitetvén, fejénként 2 forintért a spanyoloknak gályarabokul adattak el. Ezek közül 26-an, — 18 reform. és 8 ágost. hitv. lelkész — 1 évi szenvedés után *Ruyter Adorján*, a hollandi hajóserereg fővezére által kiszabadíttattak. A már emlitett III-ik Károly és Mária Therezia fejedelmek uralkodása sem volt enyhébb a protestánsokra, habár a zaklatás nem öltött is oly nagy mérvet, de azért a protestánsok szabad vallásgyakorlata csak úgy el volt nyomva többenmü királyi rendeletek által, hiába vívták azt ki *Bocskai István*, *Bethlen Gábor* és *Rákóczi György* dicső emlékü erdélyi fejedelmeink a bécsi, (1606) nikolsburgi (1621) és linci (1645) békekötésekben. Ime ily szomorú sorsa volt a magyar protestantismusnak a 17-ik század közepétől, a 18-ik század utoljáig 1781. okt. 25-ig, a mikor a II-ik József császár által kibocsátott *türeلمي parancs* a jobb kor hajnalát hozta meg a protestáns egyházra. A belényesi reform. egyházata 17-ik század utoljáig nem sulythatta sem *Leopold* kormánya, sem a kath. clerus. A 17-ik század utoljától kezdve ezen egyház is osztozott a többi magyar ref. egyházak közös sorsában, az anyagi és szellemi elnyomatásban. Szerencsére ezen kor már mint ujra szervezett testületet találta az egyházat, s így el nem vehette tőle azt, amit keservesen, önerejével épített, habár elvette is a százados okmányokat, a mikhez talán történelmileg joga is volt a kath. püspökségnek. Az egyház így önerejére utalva küzdött a nehézségekkel, s már ez időből 1680—1760-ig semminemű ingatlan jövedelmező vagyona nem volt az egyháznak, legalább ennek

sem a levéltárban, melyben 1730-ról van egy pár érdektelen irat, sem az anyakönyvi feljegyzésekben 1760-ról semminemű nyoma nincs. A 18-ik század elejéről 4 szerény emlék maradt fenn, um: 2 boros zöld cserép kanta, melyben az Urvacsorai bort tartották. Egyik mintegy 7 itczés 1700 elejéről való, az évszám olvashatatlan. A másik zöld mázos karsu boros kanta mintegy 3 itcés, készült 1736-ban*) Van még egy maig is használatban levő persely 1734-ből és 1 cin tányér 1754-ből. Ennyi emlékjel maradt fenn a 18-ik század elejéről, mikből inkább szegénységet, mint gazdagságot következtethetünk. Ez idő volt az egyház hanyatlási kora 1660—1760-ig. Tehát 100 évig sinlette a belényesi ref. egyház részint a török uralom pusztítását, részint a klérus nyomását. A nyomatás akkor szűnt meg az egyházra nézve, midőn a nváradi gr. kath. püspökség felállítottatott. (1777), mivel e püspökség tulajdonképeni missiója az volt, hogy a görögkeletieket megnyerje az Unionnak. Ezentul a püspökség az egyház hiveire terjesztette ki térítési hálóját. A görögkeletiek a református vallásu polgárokkal mindenkor jó viszonyban voltak. A mult században a gr. keleti gyermekek leginkább a reformátusok iskolájába jártak s a magyar nyelvet szépen beszélték. Az öregek egymás ünnepeire a templomba eljártak, szóval egész azon időpontig, mig a nemzetiségi mozgalmak előtérbe nem léptek, a két egyház hivei testvérként szerették egymást. Ma is meg van az egyetértés, de a viszony nem oly benső, mint volt a régi jó öregek között.

Az egyház szellemi életéről, iskolája állapotáról semmi bizonyosat nem mondhatunk a 16-ik és 17-ik századokból, de azt bátran állíthatjuk, hogy mint mindenütt és mindenkor, nagy gondja volt a protestantismusnak az iskolákra, ugy a belényesi iskola is jó lábon állhatott, s ezen vidéknek talán egyetlen szellemi világossága volt. A 18-ik században már biztos adataink vannak, hogy az iskolaügy igen jó lábon állott. 1700 elején egyik tárkányi lelkész azelőtt

*) Ezen cserép kanna körirata Anno dni salvatoris 1736 m. Jul 8. Tsinált. B. Jenei als Fazékas András, Belényesi Reformátor Ecclés k. Ezen cserép kannát az 1867-iki sonlolyosi tüzvész alkalmával Reginer János b. ujlaki jegyző fedezte fel s átadta b. é. atyámnak, akkor b. ujlaki lelkész Sipos Jánosnak B. Ujlakról a jelenlegi lelkész Sipos János visszaküldte Belényesbe. Ezen kannát a mult század utólján ajándékozta a belényesi egyház a Sonkolyosinak.

belényesi rektor volt, a miből következtetni lehet, hogy felsőbb tudományokat hallgatott. Ha tehát a 18-ik században képzett tanítói voltak az egyháznak, a 17-ik század elején, a virágzás korában szintén kitűnő iskolája lehetett, annyiival is inkább, mivel a váradi collégium elláthatta a vidéket tanítókkal úgy, mint lelkészekkel. Az is bizonyos, hogy 1712-ig a városban egyedül református iskola volt. A belényesi református egyház tehát közmívelődési tekintetben is a 16., 17 és 18-ik századokban hasznos szolgálatot tett úgy a városban, mint a vidéken.

Mintán röviden vázoljuk a belényesi reform. egyháznak alakulási, fény- és hanyatlási korát 1553—1760-ig, tekintsünk széjje Belényes vidékén, s nézzük meg rövideden hol találunk a reformációnak mulékony vagy épen állandó nyomaira.

Legelsőbben is mint mulékony nyomát a Belényes vidéki reformációnak *Vajdafalván*, (ma Nyimojesd) találjuk fel. Rácz Károly „*Zarándi egyházmegye tört.*“ című érdekes művében Vajdafalvát a zarándi egyházmegyéhez számítja, azt állítván róla, hogy az a borosjenői vár tartaléka volt, holott ez a község épen Belényes alatt fekszik. Ezen egyház lelkésze Lámpe szerint *Átyim Ferencz* volt, ki az 1569. október 10-én tartott váradi zsinaton jelen volt. Ebből az következik, hogy Vajdafalvának akkor is bizonyosan nagyobb részt román ajku lakói, a görög keleti vallásról, a reformált hitre tértek át, de hogy meddig maradtak reformátusok, nem tudhatni. A 17-ik századból annyit tudunk Vajdafalváról, hogy akkor *Nagy Jánosé* volt. Ma Vajdafalvának gr. keleti valláson levő román ajku lakói vannak. Nem tudjuk bizonyosan, valjon Vajdafalván kívül vette-e be több román ajku falu lakossága e vidéken a reformációt, de az nem lehetetlen, hogy voltak még többen is ilyen községek, melyek a mily könnyen reformátusok lettek, oly könnyen vissza is tértek, bizonyosan azért, mivel értelmileg fejletlenek valának arra nézve, hogy a reformációnak a szellemi felvilágosultságra, s a szabadabb gondolkodásra, s általában az egyéni és közszabadságra áldásos hatását felfoghatták volna, pedig mennyivel előbb állana e vidék népe értelmiség tekintetében, ha lakosai a reformáció tanait elfogadják!

A Belényes vidéki magyar falvak a 16-ik században

már bizonyosan ismeretesek voltak a reformáció tanaival. *Tárkány, Fenes, Remete* már a 17-ik század elején önálló egyházak voltak, míg Jánosfalva, Sonkolyos és Ujlak, filiálisok lehettek.

I. *Tárkány*, mint fejedelmi birtok 1606-ban már ref. egyházközséggé alakult.. A mult századi anyakönyvi feljegyzés szerint, 1614-ben *Bethlen Gábor* alatt rendes egyház volt. Régi temploma góth stylben épült, s falain festmények voltak. Tehát egykoru lehetett a remeteivel. — A nagy harang, mely később újra öntetett, 1520-ból való. Ugyanezen harangról maradt fenn emlékezetben, mint szájhagyomány, hogy a mult században a belényesi róm. kath. plébános megtudván, hogy a tárkányi egyik harang ezelőtt római kathólikusoké volt,*) elakarta a harangot vétetni, de a nép fejszére, kaszára és vasvillára kapván, nem engedte a toronyból levétetni. Ekkor a plébános cselhez folyamodott, felbérelt néhány embert, hogy éjnek idején vennék le a toronyból, de az öreg harang megkondult, mire a tárkányiak felébredtek s a tolvajokat jól helyben hagyták. Van egy igen szép talpas Urasztali pohara, vastag aranyozással 1575-ből. Honnan került e szép kivitelű kehely Tárkányba, nem tudhatni, hanem az valószínű, hogy e pohár katolikus áldozó kehely volt, a miből vagy az következik, hogy a tárkányiak még 1575-ben is katolikusok voltak, vagy az, hogy valamely elpusztult kath. egyház községből mentetett meg e pohár s adományoztatott Tárkánynak. 1622-ből egy lelkészének neve maradt fenn, u. m. *Kőrösi Andrásé*, azon-tul egész a 18-ik század közepéig nem tudjuk, kik voltak ott lelkészek. Tárkánynak szintugy, mint Belényesnek a fejedelem volt patrónusa s bizonyos, hogy már Bethlen Gábor alatt virágzó református egyházközség volt. A nevezett anyakönyvben az is emlittetik, hogy Petrolen faluban Bethlenek kastélya volt, melynek romjai még a mult században fennállottak. Tárkány a jelenben 1036 tiszta református magyarokból álló község. Lakói munkások s takarékosak, s a legjobb módu falvak egyike Belényes vidékén. Jelenlegi lelkész *Győri József*. Tanító: *Kapéri Károly*.

II. *Fenes* már a 17-ik század elején rendes egyház

*) A harang körirata volt: *Xtus rex veni in pace, deus homo factus est jesus nasarenus r. i. 1520*.

volt, melyre nézve bizonyítékul szolgál egy ólom kanna, melynek felirata szerint 1600-ban ajándékozta Sz. I. prédikátor. A legrégibb anyakönyvben következő feljegyzés van. *Vagyon egy Urasztalára való veres fejtős fehér abrosz, mely a mint tiszteletes Csánósi uram kitapogatta és írásba is hagyta, adatott az 1600-dik esztendőben. Vagyon egy fehér gyolcs, csipkés szegletű kenyértakaró, szint oly régi.* A 17-ik századból fenmaradtak még a következő tárgyak: Egy ezüst pohár, ajándékozta *Selendi Boldizsárné*, Karácsony havának 15-ik napján 1620. Egy másik ezüst poharat *Váradi Kovács István* ajándékozott 1635. A 18-ik századból már több tárgy maradt fenn, mint a harangok (1783 és 1793.) Gyolcs kendő zöld selyemmel kivarrrva, ajándékozta belényesi *Lugosi Dániel* és neje 1760. Egy zöld, veres csiku selyem kendőt az Urasztalára ajándékozott *Mézes András*, belényesi lakos 1800. Egy ládát adott belényesi *Liszkai Pál*. Fenes a jelenben magyar és román ajku község. Alsó-Fenes lakói református magyarok. A reform. egyh. 964 lelket számlál. Jelenlegi lelkésze *Dobray Ferencz*. Tanító *Király Dávid*.

III. *Remete*. Remetén is már a 16 ik században elterjedt a reformáció és állandóul megmaradt ott egész a 18-ik század elejéig, így ír Rácz Károly „Zarándi e. m. történetében Remetéről. 16. és 17-ik századbeli életéről semmit sem tudunk. Valószínű azonban, hogy a remetei egyház is, különösen a 17-ik században virágzó állapotban volt s földes urai, Vajda Miklós és Zsigmond segítették az egyházat s talán még ez időből való a maig is fennálló vízi malom, melyből a lelkész fizetését kapja. A 18-ik század elejéről egy lelkészét ismerjük, *Tatai Mihályt*, ki 1702. Julius 2—3-ik napjain tartott nyirbátori közsinatban rendeltetett lelkészül *Belényes-Remetére*. A 18-ik század utolja felé már rendszeren szervezett egyház volt Remetén, s mint gyermek koromban 1858-ban hallottam egy igen öreg embertől, még a mult század utolján is tiszta református magyar falu volt, csak később alakult ott a jelenlegi gr. keleti egyház. Remetének nevezetessége: régi, Árpád királyok korabeli temploma, mely a 11 vagy 12-ik században épült, s gr. keleti templom lehetett. Remete ma magyar és román ajku lakosokból áll. A reformátusok lélekszáma 573. Jelenlegi lelkésze Id. *Kútasi Ferencz*. Tanító:—

IV. B. *Ujlak* csak a 18-ik században lett rendes egyházzá. A 18-ik században *Gálfi György* birta, s valószínű, hogy lakosai ekkor már reformátusok voltak, még pedig tisztán magyarok. Mikor telepedtek ott meg a román ajku lakosok, nem tudjuk, de már maga a tiszta magyar név következteti, hogy a megalakuláskor tiszta magyar község volt. Az egyház 1750-ben már szervezkedett, de rendes anyaegyházzá csak a 18-ik század utólján lett. Van 2 pohara 1750 és 1799-ből. Egyik urasztali tányér 1770-ben készült. A régi harang 1631-ben öntetett, de nem a b. ujlaki, hanem valószínűleg a szent-miklósi egyház részére Kornizs Zs. által. (Lásd a város történet vázlatát a 32 lapon jegyzet alatt.) Jelenlegi lelkész *Sipos János*. Tanító *Kerékgyártó Mihály*.

V. *Sonkolyos* a 17-ik században *Vér Györggyé* volt. A reformáció már ekkor itt is be lett véve. Mint anyaegyház régibb Ujlaknál. Multjáról keveset tudhatni. Jelenleg magyar és román ajku lakosokból áll. A reform. lelkek száma 273. Lelkész *Kútasy Lajos*. Tanító *Matócsi Gyula*.

Leányegyházak: Jánosfalva. Sonkolyos filiája 185 lélekkel. Tanító: *Ács László*. *Nyégerfalva* Tárkány filiája 162 lélekkel. Tanító —

III.

A belényesi ev. reform. egyház újraébredése. (1760—1822.)

B) Az egyház erősebb tömörülése. — Zilahy Nagy Pál gondnoksága. — Templomépítés. — Papmarasztás gyakorlata s ismertetése. — Vallaserköltés állapotok. — Vagyoni állás. — Hagyományozások. — Iskolaügyek. — Zaklatások a normális iskolaügyben.

A belényesi református egyház újra ébredésének kora kétségkívül 1760-on kezdődik. Mintegy másfél százados fénykorszak után a 17-ik század utólján hanyatlott alá, részint anyagi javainak elvétele miatt, részint pedig a vallásos nyomtatás folytán. Fájdalom a 16. és 17-ik századbéli életéről sem adhatunk teljes képet s csak hézagosan tűnnek elő a mult századok homályából egyes alakjai az egyház történelmének. A 18-ik századból, különösen 1760-tól kezdve már teljes képét adhatjuk az egyház életének. A hanyatlási kor 1660-on kezdődik, s az ezutáni időszak, midőn az egyház hamvaiból feléled, egész 1760-ig csak tengési korszak volt, a midőn a vallási türelmetlenség a szellemi élet nyilvánulásait folytva tartotta. Daczára annak, hogy a magyar protestantismus a türelmi parancsig (1781) a szellemi és anyagi elnyomatás nehéz idejét élte, ezen korból nem maradt fenn az egyházi levéltárban semminemű oly adat, mely a váradi püspökség üldözését tanusítaná. Azt azonban nem kell hinnünk, hogy valami kedvező helyzetben volt az egyház, és szabad fejlődésében nem gátoltatott volna, mert az tény, hogy a püspökség felállításával gyengült meg anyagiilag az egyház, elvéstetvén tőle a fejedelmek által adott javadalmak. Meghizszük azt is, hogy a váradi püspökök közül egyik másik talán mélyebb politikai belátással bírt, sem hogy nagyon nyomták volna e vidékbeli magyarság

ugy is kevés magvát. Bihar megyében különben nem volt oly általános a protestantismus nyomatása, mint más megyékben, mivel itt már a 18-ik században feles számmal voltak a reformátusok, s a megyei értelmiség és vagyonos osztály nagy része protestáns volt. Maga Belényes városa pedig a 18-ik században kétharmadrészben magyar és protestáns lakosokból állott. Ily körülmények között, még ha szándékoltatott volna is, kevés hatása lett volna e nyomtatásnak. 1777-től kezdve már a gör. kath. püspökség uradalmaihoz tartozott Belényes. Ez időben már mint látandjuk, az egyház anyagilag gyarapodásnak indult s az új püspökség semminemű befolyással nem volt az egyházra, térítési munkáját a román ajku gr. keleti vallásuk között folytatta.

A református egyház 1760 Február 22-ikén nyitotta meg a legrégibb anyakönyveket,*) mely körülmény az új életre ébredés nyilvános jele. Ezen anyakönyv kemény fátáblával ellátva, bőrbe kötöttet, — tartalmazza a születési, esketési és halotti anyakönyveket, ezenkívül vannak benne több rendbeli feljegyzések az egyházi ingóságokról, különösen az urasztali készletekről; ide íratlak az esperesi körlevelek, s a lelkészeknek néhány magán feljegyzései. Az anyakönyv *Fényes Gábor* lelkésztségében nyitattott meg, a mikor a gondnoki tisztet *N. Szabó András* viselte. Fényes Gábor idejében már szép lendületet vett az egyházi élet. Az egyháznak meg volt a 17-ik század utolján épült temploma, épen a mostani helyén. A mint említettük az első templom a török hódoltság korában, vagy 1660-ban, vagy 1679-ben elpusztult s bizonyosan a régi helyre nem engedte építeni a felelevenült váradi róm. kath. püspökség, így épült az lejjebb az ugynevezett magyar utcában, hol ez időben, sőt még egy fél századdal ezelőtt is, a legmódosabb előkelő, nagyrészt nemes, reform. vallásu polgárok laktak. Részletes adataink nincsenek e templom alakjáról s nagyságáról, csak annyit tudunk, hogy gyenge anyagból volt építve, s tornya fából készült, nagysága pedig a mostanival

**) Az anyakönyv első lapjára czifrázott betűkkel ez van írva: A Belényesi Református Szent Eklézsiá számára. Maga költségével csináltattaezen jegyzőkönyvet N. Ajtay Mihály ur, azon Szent Eklézsiának Tagja T. Fényes Gábor prédikátorságában és M. Szabó András Ur Curátorságában Ao 1760 die 11-ma Febr (Ez anyakönyv 1760—1841-ig vezetettett. Ez az első db.)

egyenlő volt, legfeljebb a falak voltak alacsonyabbak. A lelkészlak szintén a mostani helyén állott, de ez is gyengébb anyagból készült kisebb épület volt. Az iskola pedig paticsból, fából volt építve. *Fényes* lelkészségében szerzetek be a maig is nagyrészt használatban levő urasztali terítékek, kannák és tányérok. Ezen lelkész idejében vett új lendületet az egyházi élet s *tömörült* erősebben az egyház. Már ekkor a reformátusok szellemi és anyagi erőben elől állottak, s kezdték felfogni nemes hivatásukat, hogy csak összetartás s áldozatkészség mentheti meg az egyház szilárd alapját. *Fényes* Gábor lelkészsége és *N. Szabó* András gondnoksága tehát korszakot alkotott a belényesi egyház életében, mert az ő idejükben ébredt fel az egyház új szellemi és anyagi életre*) Az 1772-ik esztendőben már *Bartha István* volt az egyház lelképásztora. Azon 5 év alatt, míg Belényesen lelkészkedett, megkezdte az egyház az előkészületeket az új templomtőke megalapításával, új egyházi épületeknek, különösen új templomnak építésére. Ez időben tűnt fel az egyháznak később oly lelkes, buzgó és munkás gondnoka *Zilahi Nagy Pál*, ki 1775-től mint buzgó, és alkotó szellemmel felruházott gondnok működött az egyház nagy nyereségére. *Bartha István* lelkész eltávoztával *Naszályi András* lelkész tűnik fel az egyház történetében. — *Naszályi* és *Z. Nagy Pál* oly szép buzgalommal kormányozták az egyház ügyeit, hogy ez idő a legszebben emelkedik ki az egyház multjából. A fő cél — templomépítés — felé fokozott munkássággal törekedtek. A reformátusok már ekkor öntudatával birtak azon képességüknek, hogy új templomot építhetnek. Ez időben egyedül az 1752-ben épített róm. kath. templom volt egyetlen szilárd és díszes temploma a városnak. A görög keletieknek mint következtetni lehet, igénytelen kis fa templomjok volt. Az unitusok még ekkor templommal nem birtak, mert a püspökség is csak pár évvel ezelőtt állíttatott fel. Habár a róm. kath. templom nem a hivek áldozatkészségéből, hanem a váradi róm. kath. püspökség által építtetett; a reformátusok megmutatandók, hogy saját filléreiken is építenek csi-

---

*) 1770-ben előjárók voltak: *Lugosi* Dániel, *Varga István*, *Jenei Sámuel*, *Farkas Pál*, *Varga Mihály*, *Fodor István*, *Biró István*, ifj. *Varga István*, *Kovács András*. 1773-ban *Ajtai Mihály* curátor, *Lugosi* Dániel, *Jenei Sámuel*, *Derecskei János*, *Varga Mihály*, *Liszkai Pál*.

nos és szilárd templomot, mozgásba hoztak mindent, hogy magasztos czéljokat elérhessék. Az 1775-ik esztendő a azonban még a vallási türelmetlenség korára esett, a midőn érezhető volt a *Leopold-féle magyarázvány* súlya ország-szerte, (Explanatio Leopoldina 1691) mely szerint csak a 22 becikkelyezett helyen engedtetett szabad vallásgyakorlat a protestánsoknak, melynek nem enyhítője, sőt szigorítója volt a *Károly-féle rendelet*, (Carolina resolutio 1731) mely szerint a becikkelyezett helyeken kívül csak magánosnak tekinthető az isteni tisztelet, illetőleg a prot. vallásgyakorlat stb. Ezen rendeletekre visszatekintve nem esoda, ha a 17-ik század utoljától kezdve egész 1775-dik esztendőig a hanyatlás szomoru korszakában élt az egyház, mely időből, hogy nincsenek világos adataink, talán még jobban esik a léleknek, mert nem sötétül úgy el, mint ha e kor szomoru viszonyait élethíven szemlélné. Z. Nagy Pál élete javában levő férfiú volt, midőn átvette a gondnokságot. Neki még élénk tudatában volt, mit élt által a református egyház a lefolyt pár évtized alatt, s ezen szomoru multra való visszagondolás edzette lelkét a nagy munkára s hitfeleit lelkesítette, biztatta, a már oldott kévék összeszedésére, szóval oly magasztos buzgalmat fejtett ki az egyház szellemi és anyagi előmenetelére, hogy ő, az egyszerű városi polgár többet tett egymaga az egyház érdekében, mint utánna fél század alatt élő gondnokok. Naszályi András lelkésznek valóságos jobb keze, hatalmas támasza volt s iránta több ízben kimutatta jó indulatát, bizalmát és szeretetét. Mindjárt gondnoksága kezdetén számba véve az anyagilag gyenge viszonyokat, arra törekedett, hogy az anyagi helyzet fokozatos javulásnak induljon, hogy fő eszményképe, a diszes és szilárd templom, mihamarább felépülhessen.

Ha tekintjük e korszak politikai s főleg vallásügyi viszonyait, azonnal átlátjuk, mily nehéz munkát vállalt magára eme buzgó férfiú, mert még ekkor a templomépítéshez legfelsőbb helyről kellett engedélyt kérni, s akkor is nagy utánjárással engedtetett meg, hogy templomot építsenek a hivek, még pedig a be nem czikkelyezett helyeken torony és harangok nélkül. (II. József türelmi parancsa). Mily szomoru jelei az elfásult időeknek! midőn még az istentisztelet helyének építéseért is esedezni kellett. Midőn az 1777-ik esz-

tendőben Naszályi András elfoglalta lelkészi állomását, nyilván kitűnik, hogy Z. Nagy Pál gondnokkal oda törekedtek, hogy a templomépítés mihamarabb munkába vétessék Ugyde nem volt az egyháznak annyi készpénze, hogy még csak az előmunkálatokat is megkezdzhessék, a mellett engedélyért is kellett folyamodni a királyhoz, a királyi rendeletek értelmében. 1777-ből már világos nyomai vannak a templom építési szándéknak, mert *Z. Nagy Pál* és egy előljáró társa *Bécsbe* készültek a templom ügyében, de hogy voltak-e ott, nem tudhatni. A következő évben *Váradon* jártak a templomépítés ügye miatt, hogy a megyénél lépéseket tegyenek. Első folyamodásukra kedvezőtlen válasz jött, a meny nyiben a helytartótanács a felterjesztett költségvetést kifogásolta, meglehet épen azért, hogy ne kezdhessenek a templomépítéshez. Annyi áll, hogy a rendeletek értelmében bizonyos forma-hibát követtek el a folyamodók, s a felterjesztett költségvetés, mint szabálytalan vissza küldetett. A költségvetés hiányai voltak: az üveges munka kihagyatott, valamint az épület többi anyagjai sem voltak megnevezve. A boltozat és lakatos munka pedig kőmives és lakatos mesterekre bízott, kikre az okmány szerint ezek nem tartoznak. Nem volt kitüntetve a családok és lelkek száma sem, holott a türelmi parancs szerint csak is ott volt építhető templom, a hol 100 család lakik együtt. A templomépítés költségeire előirányzott 2715 frt 6 kr. nem volt kitüntetve, valjon az egyháztagokon behajtható-e? Azt kívánta tehát a helytartó tanács, hogy a hiányokat kipótolva s ekép a kérvényt kellőleg felszerelve küldjék fel.

Az ujabban felszerelt s felküldött kérvényre 1779. július havában érkezett meg a kedvező válasz, a megyei hatóság útján 3443 sz. a. Szövege latin nyelvű, tartalma a következő:

A Belényes városában levő helvét hitvallású egyház kérvényére, hogy megavult régi templomuk és tornyuk helyett újat építsenek, — mely f. évi május 26-ikán hozzánk küldetett, innen Felséges Asszonyunk elébe terjesztetvén, — mint-hogy a felküldött értesítésből kitetszik a templom régisége és így az építés szükségessége, továbbá a kivetett összeg elégséges volta, ezenkívül arról is felvilágosittatunk, hogy kevesebb költség kívántatik-e a kőből vagy fából emelt épületre: Felséges asszonyunknak kegyelmesen megengedni méltóztatott,

hogy a kérvényezők, kőből készülendő új templomot és tornyot építsenek, melynek hossza 10 öl, szélessége pedig annyi legyen, mint e régié, alakja is megtartatván a régi templomnak. Ezeken kívül tudtára adatik az egyháznak, hogy az engedélyen túl ne menjenek.

Pozsony, 1779 jul. Albert mk. Preczeli Mihály m. k.

A templomépítés engedélyezését követő 1780-ik év október 9-én letétetett az alapkő, s már 1782-ben a templom külseje és belseje elkészítettetett. Az alapkövet *Naszályi András* lelkész és *Zilahy Nagy Pál* gondnok tették le a jelzett napon. A belső felszerelés egyelőre a régi templom szerelvényeiből álltatott össze, tehát a székek és a cathedra egy ideig még a régiek maradtak.*) A templomi 3 kart és a menyezetet *Liszka Pál* készíttette saját költségén. A torny egészen 1785-ben készült el. A templomépítési kérvényből — mely meg van latin másolatban az egyház levéltárában — látható, hogy a kőből készült templom költségelőirányzata 4511 rhénes forintra volt téve, de ennél kétségkívül többbe került a belső felszereléssel. Az előirányzott összegből 1000 forintot a debreczeni reform. kollegiumtól vettek fel 72 frt évi kamatra. A kívánt összeg többi része egyfelől az egyháztagokra kivetett adóból, részint kegyes adományokból, egyesektől és egyházaktól, részint a vásárokra hordatni szokott perselyekből gyűlt egybe. A templomépítés megkezdése előtt volt az egyháznak 2959 frt tőke pénze, mely összeg magánosoknál kamatozott. A tőkegyűjtést és növelését bizonyosan már 1760 körül megkezdhatték a templomépítés céljaira. Az akkori egyház előljárói és főkép szép emlékü gondnoka, *Z. Nagy Pál* kitünő buzgalmat fejtettek ki a templomépítés körül. A siker előmozdításában kétségkívül legtöbb érdeme van a gondnok *Nagy Pálnak*, ki azon időben valódi pénzügyi kapacitás volt. Az egyháztagok önkénytesen is igen szépen adakoztak, úgy hogy a kollégiumtól kölcsönvett 1000 frt már 1790 ápril 18-ikán nagyrészt az adakozá-

*) A kathedrára és a papi székre 1799. Ápril havában kötötték meg a szerződést *Bojz András* képfaragó mesterrel, ki az unitus templomnál dolgozott ez időben. Fenyő és hársfa deszkából kellett készülni. Az alku 300 rhénes forintban kötöttetett meg. A munkának készen kellett lenni 1799 sept. 20 ra. A festést és aranyozást az egyház mással eszközölte. Ez a most is meglévő, régisége mellett is csinos cathedra. 1799-ben predikált először benne *S. Nagy István* lelkész. Péld. 21:15 alapigék szerint.

sokból letörlesztetett. Mennyi gyűlt be a vidékről, nem tudhatjuk, de annyi bizonyos, hogy több egyház küldött segítséget úgy Magyarországból, mint az erdélyi református egyházakból. A templom építéséről részletes számadás nem vezetettvén, csak a Z. Nagy Pál gondnoki naplójából s egy pár irat darabból tudjuk, hogy vidékről kik küldöttek. Z. Nagy Pál és Naszályi András segélyt kérő leveleket bocsátottak széjjel az országban. Egy ily visszaérkezett kérő levél hátulján ez van: *Ezen instanciára facultáltatik curator Uram, hogy az eclesia jövedelméből adjon az Instans Ecclának tíz, id est 10 magyar forintot. Extradat e sessione consist 15. Máj. A. 1780. Georg Borsai mpr. substit Notár.* A hely neve nincs kitéve. (Bizonyosan valamelyik erdélyi ecclesiából küldték.) A *vizaknai* ref. egyház adott — mivel maga is építkezett, 10 denárt. Egy erdélyi ur 1 aranyat. *Debreczenből* a céhek küldöttek 40 frtot. Egy *szalontai* hitrokon, Varga István 5 frtot. A vásári perselyekbe is begyűlt 100 frton felül, mint a gondnoki napló mutatja. Kár, hogy a részletes számadás vagy elveszett, vagy nem vezetettett, pedig Z. Nagy Pál minden eljárásában igen pontos és lelkiismeretes volt, figyelme a legcsekélyebb részletekre is kiterjedt. A templomépítés részleteiről Z. Nagy Pál gondnoki naplója nyomán következő adataink vannak: 1780-ban 100 köböl meszet vettek 120 frton. Ugyan ekkor égettetett 51,000 darab téгла. Haza hozták 28 frt 22 krért. 1781-ben az első kemencében Fenes mellett égett 30,000, a második kemencében 31,000 téгла. Valószínű, hogy a templom alapja termés kő, mivel ily nagyságu templomhoz 111,000 db. téгла kevés lett volna. Az is lehet, hogy a régi templom anyagját is felhasználták, a melyben kevés szilárd anyag is lehetett. Előfordul a számadásban terméskő hozatal is, ez valószínűleg a templom belseje kikövezésére hozatott, a minthogy ilyen terméskővel van kirakva ma is. Szállítottak márványt is, a közeli márványtelepből s egy ily márvány tábla van a kathedra koronája háta megett a falba beillesztve, melybe bevésték, hogy a templom *Mária Theresia* királynő engedelmével Z. Nagy Pál gondnokságában épült fel 1782-ben. *Naszályi András* lelkész megérte a templom teljes felépülését Belényesen, s felette nagy hibát követett el, midőn alig egy pár sort jegyzett fel a templomépítés körülményeiről, a miből csak az alapkö le-

tételének idejét és a teljes befejezést tudjuk meg. Mind a mellett ő neki is meg vannak a maga érdemei, mert ő igazi Árona volt az egyháznak, míg Z. Nagy Pál vezérlo Mó-zese. Naszályi után 1785. márciusban *Szivák János* jött, ki 1785. szeptemberig volt belényesi lelkész. Ezután jött *Zelizi Márton* 1785—1788-ig. *Takács János* 1788—1791-ig. *Munkácsi József* 1791—1795-ig. Munkácsi Józsefnek jutott a szomorú kötelesség, hogy a derék Nagy Pált eltemesse, kinek alkotó szelleme sokáig él a belényesi egyházban, mert ő vetette meg az egyház mostani alapját. Midőn a templom-építés be lett fejezve, következett a lelkész lak és az iskola ujja építése. A lelkész lak 1792-ben épült fel, mint ezt az utca felől falba illesztett márványtábla felirata is mutatja. Részletes adataink nincsenek az építkezésről, hanem egy körülmény a lelkész lak építési szerkezetét illetőleg azon kérdést veti fel, valjon a lelkész lak kisebb szobája, melynek közfala 1 méternél szélesebb, nem a 17-ik század utolján épült-e azon faragott koczka kövekből, melyek az uradalmi vendéglő helyén voltak mint a már említett kastély és templom omladékai? Annyi bizonyos, hogy a lelkész lak, mely magasan feltöltve, erős köépitmény, a jelenlegi alakját 1792-ben nyerte s csak hátsó része épült a pincével későbbi időben. Az iskola is szintén ez időben épült újra, de ez már nem volt oly szilárd épület.

Az egyház szervezetében az 1797-ik évben lényeges változás állott elő. Addig az egyházi közigazgatást az egyházközségi gyűlés végezte, melynek élén a lelkész és gondnok állott. Voltak ugyan előljárók is, de ezeknek önálló hatáskörük alig volt. A szigorun vett presbyteri rendszer 1797. november 26-án tartott közgyűlés által állapittatott meg. A presbyterialis rendszer életbeléptetése előtt, bár a lelkész is részt vett egyszer-másszor az egyházi ügyek tárgyalásában, mindamellett igen kevés hatásköre volt. A gondnokok tetszésök szerint hívtak össze gyűléseket, legtöbbször a lelkész tudta nélkül. A presbyterialis rendszer már kijelöli a lelkésznek is illő hatáskörét, őt tevén úgy az egyházközségi, mint a presbyteri gyűlések természetes elnökévé. Az 1797-ik évi egyházközségi közgyűlésen a presbyterium következőleg alakult meg: *Mezei Dániel* lelkész és *Mézes András* gondnok elnöklete alatt: öreg *Varga János*, *Károlyi István*, *Ajtai Ferencz*, *Egyedi Mihály*, *Szakmári Sámuel*,

ifj. Varga István, Ujfaluai Dániel, Varga János, Nán József, id. Vajda József, Nyikos István, Gombkötő Lőrincz, Görög Mihály. Egyházi jegyző Patai János. Ezen megválasztott presbyterek az esküt forma szerint letévén, mint rendes előljárók igazgatták az egyház ügyeit. Ugyanekkor nyitattott meg az egyházi jegyzőkönyv is, mely ettől kezdve rendszeren vezetettett. A gondnok számára egyházi pecsét készítettett rézből, melynek körirata: *Sigillum Reformatae Ecclesiae Belényes 1797*. Közepén egy bárány hármason áll, zászlót tartva. Az egyházi jegyző Patai János, ki egyuttal városi jegyző is volt 1802. szept. 26-ig vezette a jegyzőkönyveket. Ezen időig csendesség és béke uralkodott az egyházban, de már 1803-ban egyenetlenségek törtek ki annak kebelében. Z. Nagy Pál szelleme nem élt már az egyházban, mely 15 éven át oly nemes önzetlenséggel s kitartó gondnal kormányozta az egyházat a legnehezebb és legterheesebb napokban. Az egyenetlenkedés magvait a következő körülmény hintette el. Mézes András az 1777-ben Debreczenből hozott rektor, elhagyván a tanítói pályát, mint jómódu polgár Belényesen telepedett le. Az egyháztagok nagy része, mint értelmes férfit, — ki, mint leveleiből kitetszik, egyike volt a város legtanultabb embereinek megválasztotta gondnoknak 1803-ban. Azon időben a belényesi reformátusok között több jómódu nemes ember élt, kik főkép az egyházi ügyekben egész önkényüleg intézkedtek. Mézes András, ki már ekkor városi jegyzőséget is viselt, ezen nemes emberekkel már előzőleg surlódásban lehetett. Így történt aztán, hogy gondnokká választatása alkalmával Varga János és Vajda György ellene pártot alkottak s az egyházat forrongások színhelyévé változtatták. Annyira ment a zavargás, hogy több izben lelkész és gondnok jelenléte nélkül gyűléseket tartottak, melyeken izgató, heves jelenetek folytak le. Majd a templomban gyűléseztek s ott ócsárló levelet olvastak fel Mézes András ellen, sőt formaszerint le is tették a gondnokságból. Mézes A. nem hátrált e támadások elől, hanem ügyeit az egyházi és világi hatóság elé terjesztette. A pártoskodás egyik forrása Mézes András elleni ellenszenv volt, másik pedig Nagy Sámuel akkori rektor esetéből származott, ki egy közvizsga alkalmával a vallástannál kérdezvén egy gyermeket, a sákramentumokról szóló czikkben ezen kérdésnél: *Átváltozik-e az Úr vacso-*

rájában levő kenyér és bor a Krisztus valóságos testévé és vérévé? nagyon is vastag hasonlatban magyarázta a gyermeknek e kérdést, mit az épen jelen volt katolikus vallású asszonyok feljelentvén, mint a kath. vallás ellen csufoló kifejezést, ez ügyben vizsgálat rendeltetett el. Előbb az egyházmegye, majd az egyházkerületi bíróság ítelt Nagy Sámuel rektor ügyében. Minthogy a vizsgálatokból kitűnt s N. S. maga is bevallotta, hogy a nevezett alkalommal ezen kérdést intézte a gyermekhez, *volt-e hát ottan ostya, vagy preszkura, vagy hus?* ezen kérdésből vallás csufolást magyaráztak ki, minek következtében, tekintve valószínűleg az akkori viszonyokat, Nagy Sámuel tanító hivatalától elmozdítottatott. A superintendentialis gyűlés végzésének Nagy Sámuel ügyére vonatkozó utolsó pontja így szól: Ezen illetlen, botránkozató és vakmerő, az említett ker. felekezetek tudományáért csúfot üző szavaiért, mint nemcsak hazánk törvényeivel egészen ellenkező cselekedetért, többször említett Nagy Sámuel a belényesi eklézsia előjárói ezen végzést vevén bocsássák el, és meg ne engedjék, hogy oskolamesteri hivatalát tovább is folytassa. A bihari egyházvidék esperesének pedig gondja legyen ezen végzés végrehajtására. Kiadta Debreczenben Apr. 26 1803. Predikátor és Generalis Notarius *Benedek Mihály*. Ezen végzés még nem csendesítette le a kedélyeket. Mézes András ugyanis a lelkeséssel és a presbyterium egy részével egyetértőleg a felsőbb hatóság rendeleteit foganatosította. Nagy Sámuel azonban népszerű tanító lévén, a nép nagy része pártolta, így Mézes Andrásnak felette meggyűlt a baja, mivel az ellenpárt őt okolta a tanítónak hivatalától elmozdításáért s ezért nem szűnt meg folytonosan gúnyolni, rágalmazni, sőt mint láttuk, önhatalmilag a gondnokságból is letette. Ily lázongások közepette Mézes András *Szacsavay Ádám* főszolgabíróhoz folyamodott 1803. okt. 10-én. A szolgabírói végzés helyteleníti az egyháztagok botrányos eljárását. *Az isten háza, ugymond, arra való, hogy abban minden jó lélek, minden világi do'gokról elfeledkezvén, ellenségeinek, rossz akaróinak megengedvén, az ő teremőjét tiszta lélekkel imádja, nem pedig, mint valami bordélyházban, má'okat rágalmazó s gyalázó indulattal illes-en.* Figyelmezteti az egyháztagokat, hogy ügyüket rendes egyházi bíróságuk előtt végezzék el, addig pedig folyamodót, mint az egyház törvényesen megválasztott gondnokát, is-

merjék el előljárójuknak. Mézes András ugyanezen év október 12-én az alispánhoz is folyamodott, mely kérvényre *Bessenyei Beöthy László* bihari alispán következő választ adott: *Ezen dologban a magistratusnak semmi szava nincsen, nem is avatkozhatik bele, hanem ha valami szava vagon az esedezőnek, adja be jó kurátor Urnak.* Várad olasz 1803. Dec. 12. V. ispány Beöthy. — Az espereshez terjesztett kérvényre *Szaklányi Zsigmond* ezt írta: Megtiltatik a belényesi egyháztagoknak, hogy semmiféle gyűléseket ne tartsanak, hanem akkor, midőn vagy a predikátor, vagy az eklézsia kurátora kívánja. Mézes András pedig törvényesen választódott kurátornak, azért is zenebona által nem lehet hivatalától megfosztani; hanem ha az egyháznak panasza van ellene, a maga útján keresse orvosoltatását. A kik pedig a lelkész és gondnok tudta nélkül gyűlnének egybe, vagy gyűlést akarnának tartani, mint lázzasztók, és az ecelésiai társaságnak megháborítói, a külső Magisztrátustiszt Uraknak fognak átadatni. Legyenek azért csendességben addig is, míg pro visitacione magam is elmegyek, és mindent meg fogok hallgatni és orvosolni. N. Várad 13. Dec. 1803. Szaklányi Zsigmond esperes mk.

Az egyház életet s fejlődését szerfelett bénító zavarok csak az 1804-ik évben csillapultak, mire nagy befolyással volt a bihari tractus erélyes segédgondnoka *Piskárosi Szilágyi Sámuel*, és Szaklányi Zs. esperes erélyes közbelépése. Mézes András 1804-ben márczius 11-én bár nagy többséggel választatott meg gondnoknak, azt nem fogadta el s így helyette *Görög Mihály* választatott meg. Mézes pedig mint presbyter folyt be az egyházi ügyek vezetésébe, élénk figyelemmel s részvétellel viseltetett az egyházi élet menete iránt, buzgóságát tetteg is kimutatta, mint alább látandjuk.

Az 1797-ik esztendőben megkezdődött presbyteri kormányzathoz még a század elején sem törődtek hozzá a belényesi egyház tagjai s a mint láttuk is, félre téve minden törvényes rendet, a mikor nekik tetszett gyűléseztek lelkész és gondnok nélkül. A zavarok és pártoskodások napi rendben valának. 1802. April 28-ikán *P. Szilágyi Sámuel* a bihari egyházmegye segédgondnoka a superintendentia és a vármegye által Belényesbe küldetvén, az itt pár év óta uralkodó fejtelenségek megzabolozására, szigoruan meghagyja az egyháztagoknak, hogy a presbytérium határozatainak engedelmes-

kedjenek s kijelenti, hogyha botránkoztatók találkoznak az egyházban, a lelkész a kurátorral egyetértve tartson gyűlést, s a bűnöst dorgálják meg, a ki adjon magáról reversalist, hogy ezentul a törvényt tiszteletben tartja. Ha az ily lázongó meg nem jelenik, vagy a gyűlés előtt vakmerőn viselné magát, a város főbirája megkeresendő, hogy a presbyterium által kimért testi büntetést hajtsa végre a rakoncátlanokodókon. Leírja továbbá az azok ellen követendő eljárást is, kik kiakarják magokat vonni az *egyházi hivatalnokok bérének fizetése alól*. Czitáltassa meg a curátor a presbyteri gyűlés elébe s katározzanak neki bizonyos napot a fizetésre s ha nem fizet zálogoltassék meg, ha opponálna, folyamodjék a gyűlés a főszolgabíróhoz, ki a vármegye rendelete szerint az ítéletet végrehajtja. Kik a templomot kerülik bármely okból, a predikátortól magánosan, a gyűlés által közönségesen intessenek meg. Ha nem javul meg az illető, vezettessék jegyzőkönyvbe, hogy az ilyen bűnösnek *számár temetése* lesz, harang és énekszó, egyházi kíséret és szertartás nélkül. Végre a kik vem javulnak meg, a tractus gyűlése elébe terjesztendők, hol az ilyen excommunicáltak, a gyűlekezetből kirekesztetik.

Ezen mozgalmakból kétségtelenül a valláserkölcsei élet hanyatlása tűnik elő s látható, hogy a század elején, mennyire lazult az egyházi fegyelem s vallásos buzgóság, mennyire elhomályosult a mult században oly szépen tündökölt egyháziasság s hitbuzgalom, mely 15 év alatt annyi nagy alkotást vitt véghez. Az egyenetlenkedésnek a század elején elhintett magvai ki kelvén, hiába irtották azt az egyház őrállói, hol itt, hol amott nőttek ki újra a burjánok s majd fél századon keresztül valának elnyomói az egyház fokozatos fejlődésének. A bihari egyházmegye vezetői férmai sokat kellett hogy bajlódjanak a belényesi zavargó egyházzal. Az 1802 ik esztendőben itt tartotta a bihari egyházmegye rendes közgyűlését. Ezen gyűlésen *Bori György* lelkész bejelentése folytán küldöttség neveztetett ki az egyház anyagi ügyeinek, főkép a hagyatékoknak megvizsgálására. A küldöttség még azon év szeptember 15-ikén megjelenvén Belényesen, az általa felvett jegyzőkönyv szerint a számadások rendben találtattak ugyan, de a *Z. Nagy Pál* hagyatéka kevesebbnek találtatott, mint a mennyiről a testamentomlevél szól. Helyben hagyatott a presbyterium-

azon intézkedése, hogy a gondnok 40 forint tiszteletdíjat kapjon, mert az egyház jövedelmének terhes adminisztrációja megkívánja a jutalmazást. Ezeken kívül többféle útasítást adott a küldöttség az egyháznak s presbyteriumnak. A mint kivehető e korszak eseményeiből, Belényesen a presbyteri kormányzat visszatetszést okozott s mondhatni évtizedek kellettnek hozzá, míg az egyház tagok megszokták a törvényes rendet. A presbyterium és a nép folyvást torzsalkodott egymással, nem engedelmeskedvén a presbyterium rendeleteinek a dacosabb egyháztagok. A lelkészi tekintély nagyon aláhanyatlott ez időben az ugynevezett *papmarasztási* gyakorlat folytán. Ezen papmarasztás tulajdonképeni eredete a reformáció első századára vihető vissza. Gyakoroltatott minden év tavaszán Szentgyörgy nap előtt tartott közgyűlések alkalmával. A legtöbbnyire községházánál egybegyűlt bírák, nemzeti Uraimék és az egyháztagok a lelképásztort közibök híván, az öreg bíró vagy kurátor Uram, mint a gyűlés szónoka kijelentette, hogy Tiszteletes Uram szolgálatával a nép meg lévén elégedve, ő kigyelmét a jövő évre is megmarasztjuk, mire azután ősi szokás szerint áldomást ittak bírák Uraimék és a nép vénei. Ha pedig a lelkészszel nem voltak megelégedve, vagy valamelyik befolyásos Nemzeti Uramnak nem tetszett Tiszteletes Uram, kimondták hogy elmehet, mert mást hívunk predikátornak az ekleziába.

A jelen század elején, sőt még a múlt század utolján, midőn a debreceni, sárospataki, n. enyedi pápai főiskolák kellőleg ellátták az egyes egyházkerületet lelkészekkel, a papmarasztás is határozottabban gyakoroltatott, minek következménye volt azon sokszoros lelkészváltozás, mely e korból tractualis gyűléseken évente lefolyt. A tractualis gyűlések nem voltak egyebek mint helyosztó gyűlések, sőt sok tekintetben, mint a vásárokon adták-cserélték a lelkészeket s tanítókat. Ezen az igazi miveltséggel korrallal meg nem egyező szokás, mely már vérévé vált a magyar kálvinistának, egész a legujabb időig divatozott, csak hogy más színben, más alakban. Emlékezhettek rá különösen idősebb lelkészeink, hogy csak alig egy pár évtized előtt is egy tractualis gyűlésen 10—20 papi s tanítói változási szándék jelentetett be, s alig volt ugynevezett helyosztó gyűlés, melyen 5—10 változás ne fordult volna elő. A papmarasztás intézvényeit

némileg részletesebben azért ismertetem, e könyvecske lapjain, mivel a belényesi ref. egyházra is káros hatással volt az s egy fél század alatt alig működött itt lelkész átlag 3—4 évig. Az egyházmegye átlátván azt, hogy az egyházközségeknek anyagi és szellemi hátrányára, a protestans egyház egyetemének szégyenére, mennyire elhatalmasodott, mondhatni elfajult ezen intézvény gyakorlata, módozatokról kezdett gondolkodni, mely által ha végkép meg nem szüntetik is ez intézvény nemesebb lényege, legalább korlátok emeltessenek a papmarasztás gyakorlói elébe. Az egyházmegye 1806-ban azon változtatást tette ezen marasztási gyakorlaton, hogy az, ezentul mindig a presbytérium által, a visitáció jelenlétében történjék. A belényesi presbyterium is az egyházmegye határozatát, vagy javaslatát léptette életbe.

Ezen határozat által közeledett a presbytérium a nagykorúság felé. Ezen papmarasztási jognak százados szokás által történt megerősítése folytán nehéz volt e téren újításokat tenni, épen azért nem törölték azt el egyszerre az egyházi hatóságok, hanem meghagyták legalább névleg az egyházak jogai között. Lényegileg, amint alább látandjuk, a papi állás megtiszteltetése volt ez a reformáció első századában és sokszor haszonnal járt az a lelkészre nézve, mivel marasztás esetén legtöbbször anyagi jutalomban is részesítették, mint p. o. fizetés emelés, adakozás vagy pótlék által, azonban ez csak a marasztott személyére vonatkozott, már utódjával kedvök szerint alkudtak, a mely körülmény aztán eléggé megvilágítja az intézvénynek erkölcsi hátrányait. A magyar református nép egyrészt innen vette azon maig is meglevő, de már törvények által korlátozott szokásának minden új lelkészválasztás alkalmával megkisérlését, illetőleg érvényesíteni akarását, hogy a fizetésből rendesen levonni szeretnének. A mult században a belhivatalnokok fizetései legtöbb helyen csakugyan hullámnak voltak kitéve, most felebb emeltettek, majd lejjebb szállítottak, mit bizonyít a belényesi egyház levéltárában levő pár feljegyzés is. A jelen század elejétől azonban már a belhivatalnokok fizetéseit rendkívüli, indokolt okok, körülmények nélkül lejjebb szállítani nem lehetett. A democraticus intézvények vagy szokások igen sokszor demagogicus szokássá válnak vagy fajulnak át, sok példa van erre az életben. A protestáns

egyház bár democrat alapon álló vallásos társulat, de azért a szélsőségeknek soha sem volt barátja. Történtek ugyan mint tudjuk, a protestantismus első időszakában oly események is, melyek már túlhágták a szabadság korlátait, de ezeket nem egy Luther, Kálvin, Zvingli stb. elvei idézték elő, hanem azon óriási elnyomatás, melyben az emberiség sinlett azon időben. Kálvin határozottan a presbyteri rendszer hive s alkotója volt, a mely rendszer, habár democrat alapon fekszik is, rendetlenségeket nem tűr az egyházban, sőt a legtisztább rendet követeli. Van benne szigor, de lényege a keresztyéni rend és szeretet. A bibliai alapon nyugvó keresztyén egyház testét a szeretet és méltánylat szelleme lengi át. A lelkészek, mint az ige hirdetői mindenkor tekintélyes állást és széles hatáskört töltöttek be az egyházban. A protestans cultusnak központja lévén az ige hirdetés s általában ez képezvén, mintegy koronáját a prot. egyház belső szervezetének, az ige hirdetők mindenha kellő tiszteletben és elisméréssel részesültek. A prot. lelkészeket fejedelmek, főurak vették pártfogásuk s védszárnyaik alá, sőt maga Luther is fejedelmi védszárnyaknak köszönhette megmaradását. Az ige hirdetés hatalmát, erejét s áldásos hatását a vallásos erkölcsi életre annyira elismerték a protestáns egyházakban, hogy még a fejedelmek is udvari lelkészeiknek sokszor menydörgő predicationit nem baraggal de némi, tisztelettel vegyes, félelemmel hallgatták, jól tudván, hogy ők nem magokat, hanem a Jézus Krisztust predikálják. A protestáns nép mindég kegyelettel tekintette azon hitvalló, apostoli buzgalmu reformátor ősök hivatali utódait, kik az Isten igéjét, tisztán, hamisítatlanul, saját édes anyai nyelvökön hirdetik. A reformált egyház jogi fogalmai a zivataros időkben természetesen nem tisztázódtak. Később, midőn nyugodtabb idők következtek s a protestáns egyház egyeteme szervezkedni kezdett, fejlődtek a jogi értekek is, de a protestáns magyar nép későbbben ért meg annyira, hogy a már vérévé vált bizonyos széles körű jogok gyakorlatától elszokják. A magyar református egyházban, mely eredetileg zsinatpresbyteri rendszeren alapult, az alaki szervezkedés hiánya miatt egész a jelen század elejéig sokféle ferde kinövések voltak. Ilyen kinövés volt a papmarasztás gyakorlata, melynek lényegétől a gyülekezetek később eltérvén, általánosságban úgy magyarázták és

gyakorolták azt, hogy a lelkész évről évre felfogadtassék vagy pedig elküldessék. A szolgákat is épen így fogadják fel, csak hogy míg a lelkipásztorok szellemi munkát, a lélek vallásos erkölcsi művelését eszközlik, addig a szolgák anyagi munkát végeznek. Míg a lelkészek — verbi divini ministri — isten igéjének szolgái, addig a szolgák emberi dolgok munkálói s nem az Istennek szolgálnak, hanem embereknek. Látni való, mily elferdült jog fejlődése lett volna ezen irány a protestantismusnak, ha a kerületek ideje korán észre nem veszik a botránykövet s szigorú, de törvényes s a protestantismus józan jogfejléséből származó intézkedésekkel elejét nem veszik e ferde iránynak. A református egyház nem léphetett ama sikamlós útra, hogy az egyházi életben a demagógia uralmát növelje; mert democratia és demagógia nem azonos, sőt sok tekintetben ellentétes fogalmak lévén, míg amaz józan, népszerű elvek alapján halad a tökéletesedés felé, addig emez a józan elvek elvetésével zabolátlanul és iránytalanul működik. Míg amaz a rend és fegyelem, a keresztyén szeretet s méltánylat elvén áll, addig emez rendellenes dolgokat mivel. A magyar református egyház, mely Kálvin értelmében szerezte a prot. cultust, úgy lát-szik, hogy az egyház alaki szervezését nem a nagy reformátor rendszere szerint vitte egészen keresztül, mert különben nem fejlődtek volna oly tévesztett jogszokások, mint a papmarasztás vala. Sőt még a szabad papválasztás sem tartozik a kálvinista alkotmány lényegéhez s a magyar egyházat is csak az újabb liberalismus ajándékozta meg a szabad választás kétes értékű vívmányával.*)

A papmarasztás régi gyakorlatának tehát kétszeresen káros hatása volt a prot. egyházra, mert míg egyrészt a lelkész tekintélyét aláasta, kitévén őt minden évben egyesek szeszélyeinek, másfelől magvát hintette el az egyházakban a pártoskodásnak, s örökös zűrzavaroknak. Hátrányára volt ez az egyházak úgy anyagi, mint szellemi és erkölcsi előmenetelének. Mert ha valamelyik lelkész meg akarta bolygatni a régi gyepűt, hogy új és díszes falat emeltessen az egyház kertjének, kigyók törtek rá sziszegve, melyek elől okvetlen menekülnie kellett. Nem volt ideje a lelkésznek azon 3—4 év alatt megismerkedni alaposan az

*) Kovács Albert Egyházjogtan 1 k. 162 l.

egyházi élet minden szálaival, így nem is működhetett sikeresen az Ur szőlőjében, mert nem gondozhatta kellőleg a szőlő tőkét, így aztán a szőlőveszszők nem igen teremhettek mást, mint egrest. A magyar protestáns egyház elmondhatjuk, hogy a múlt században, ha több tagokat számolt is, mint jelenben, még sem mutathatott fel oly szép anyagi és szellemi eredményeket, mint a jelen században, midőn teljesen szervezve, mint egységes test működik s hívatasának magaslatán áll. Talán épen eme szervezetlen voltának tulajdonítható, hogy a múlt században oly óriási veszteséget szenvedett, a midőn létszáma felényire leapadt. Igen, mert az egyház kertjében akkor még sok volt a vadvirág, míg ma szelid rózsák és virágok teremnek abban. Míg a vadvirágok nem vonzanak, addig a nemes flórák felé önként vonzódik mindenki. Több mint két század kellett tehát, hogy a protestantismus kertjei az egyházak nemesebb és diszesebb növényekkel ültetessenek be. — A belényesi egyház is egyike volt a múlt században és a jelen század elején azon vad rózsákat termő kerteknek, hol a kertészek csak vérző tövisekkel találkoztak munkálkodásuk közepette.

A tiszántuli egyházkerület vezérlő férfja már a század elején belátván mind az egyházakra, mind a lelkészekre káros és lealázó voltát a papmarasztás régi gyakorlatának, a *papmarasztás ügyében* és annak helyes értelmezésére nézve az espereseknek rendeletet bocsátott ki, hogy közöljék azt az egyházakkal. Így közölte *Fazekas András* csatári lelkész s bihari esperes 1815 november 15-kén kelt körlevelében többek közt a papmarasztásra vonatkozó superintendentialis rendeletet: A Tiszteletes predikátoroknak marasztásában gyakran megtörtént hibák és illetlenségek s az ezekből következett kellemetlenségek, eklézsiái zürzavarok okait abban találván ezen superintendencia Consistórium, hogy sok eklézsiákban a marasztás jogát vagy nem értik, azzal szent vallásunk és az egyházi hivatal nagy megalacsonyítására s ennél fogva az eklézsiái fenytéknek elenyésztetésére s az ígért sikertelenségére visszaélnek. Amazoknak, kik nem értik a marasztás jussát, a magok határozatában való tartására közönségesen ezen superintendenciában helyezettett minden reformáta eklézsiában, a jó rendnek felállítására a következő utasítást és rendtartást, szoros meg-

tartás végett szükségeseeknek tartja a superintendencia közleni*)

1. Canonaink az országgyűlés s a királyi felség által megerősítve levén, reánk nézve ország törvényévé váltak, következésképp azokat általhágni annyi, mint a királyi parancsolatot megrontani. 2-or, Ezen Canonok az ecclesia előljáróit, a predikátorral való ügyben bírókká nem teszik, hanem teszik az esperestet és Consistóriumot, ez az első törvényszék minden ecclesiai dologban. E szerint 3-or azok a helybeli előljárók, kik predikátorjokat, minekelőtte az ellen panaszukat, az említett első törvényszékre beadták és elvárták volna, magok oktából *nem marasztják*, magokat a predikátorok bírójává akarják tenni, és ennélfogva a királyi Felség által megerősített Canont és ország törvényeit rontják meg, hogy tehát ez többé ne történjék, azonban az eklézsia jussa is meg legyen, végeztetett: Hogy a mely eklézsiában a prédikátorra panasz van, jelentse ki a vidékbeli esperesnek, az esperes azt a panaszt megvizsgálhatja kirendelt deputátusok által és a Consistoriummal megítéli; ha az ítélet oda megyen ki, hogy a predikátor méltónak ítéltetik azon helyből való átváltoztatásra, akkor és nem előbb van az eklézsiának jussa megmondani, hogy predikátorát nem marasztja, mert a 21-ik Canon szerint valamint az esperes sem tehet egy predikátort is az eklézsiába, azon eklézsiának megegyezése nélkül, sem predikátort nem vihet, sem azt ki nem teheti, ezt a rendelést parancsolja az 1784. Nov. 2 án kelt felséges királyi resolutio is stb. 5. Az ugynevezett papmarasztás nem egyéb, hanem újra való meghívásra ugyanazon Canon szerint a régi időkben volt szükség, a mikor még kevesebben voltak a predikátorok, a mikor hogy valamely ecclesia predikátor nélkül ne maradjon, szükségképpen az ecclesiának ismét meg kellett kérni esztendő eltelve a maga predikátorát, és ha annak tetszett tovább is megmaradni, kötelezni kellett magát, a melyet aztán a 24-ik Canon szerint ismét esztendeig nem revocálhatott. Az újra való meghívás, vagy a mit már ma rosszul *marasztásnak* hívnak, a régi időben nem volt egyéb, hanem a predikátornak valóságos megtiszteltetése, mely által az eklézsiának predikátorjához való ragaszkodása jelentődött,

) 1-ső db, jegyzőkönyv feljegyzése nyomán 1815-ből.

másrésről azt tette fel, hogy a prédikátornak szándéka nem változni. Midőn azért sem a prédikátor változni nem kíván, sem az eklézsiának semmi igaz és fundamentomos panasza nincs, a marasztás egészen elmaradhat és csak a prédikátor megtiszteltetése végett gyakoroltathatik, de úgy, mint eddig gyakoroltatott, semmiképen meg nem engedtetik. 6. A marasztás valahányszor a Canonok értelme ellen a prédikátorok becsületének kisebbitésére, és mintegy a prédikátorokon való uralkodásnak mutogatására, többnyire egy két embernek izgatásából gyakoroltatik szent vallásunknak gyalázatára és eklézsiái rendtartásunk más vallásbeli felekezet előtt megútálására szolgál és ad alkalmat. Consistoriumunknak nem célja az eklézsiák jussát megszorítani, de célja az eklézsiákban elhatalmazott visszaéléseknek elejét venni és azokat rendes törvények által igazgatni, mely törvények nélkül egész vallásunkra nagy kár és veszedelem következhetik. Azért végeztetik, hogy valamint az eklézsia prédikátorairól lemondani az esperes és Consistorium jóváhagyása, megegyezése nélkül nem szabad, épen úgy a prédikátor is, ugyanazon esperes és Consistorium megegyezése nélkül az eklézsiaától végbucsut venni nem tartozik.

Ezen superintendentiális végzés világosan feltünteti a papmarasztás sötét képét s látható ebből, hova fajult el az idők folyamán a protestáns egyház u. n. papmarasztási joga, a mi természetesen az akkori idők zavaros szellemének kifolyása vala, mert az 1791-iki budai zsinatig a magyar református egyház alig képezett szerves egészet s egyik kerület a Geleji Katona Canonokat, másik a Komjáti Canonokat ismerte el egyházi törvényekül. Az 1791-iki vallásügyi törvények szabadabb mozgást engedvén a protestantismusnak, saját belügyeit is önállólag rendezhette. Bizony sok rendezni való is volt ekkor, sok ferde kinövését kellett lementszeni az egyházi életnek, azonban évtizedek kellett hozzá, míg ezt is, azt is lenyeshették. A tiszántúli egyházkerület is 1815-ben ébredt fel, s a belbajok gyógyításához sikeresen hozzá látott. A papmarasztás később végleg megszűnt ugyan, de azért a belényesi egyházban azután is éveken keresztül kísértette annak sötét árnya a lelkipásztorokat, úgy hogy alig 3—4 évi időtartamra esik egy lelkésznek itteni működése. A nagyobb rész kétségkívül a lelkészi fizetés gyengesége miatt távozott más állomásra, de

voltak, kik a lázongások miatt igyekeztek távozni békésebb helyekre. Ezen körülmény folytán a lelkészek nem fejthették ki kellőleg tevékenységüket az egyházi ügyek körül. A jelen században élő egyháztagok már nem gondolkoztak oly nemesen, mint Z. Nagy Pál, ki egyik célul tűzte ki, hogy a belhivatalnokok fizetésére állandó alapot teremtsen. Bár a század elején és később is találkoztak jómódu és buzgó egyháztagok, de egyik sem látta be, hogy ily fontos állomásán a protestantizmusnak, hogy buzgó és képzett lelkészeket nyerjen az egyház, tisztességes fizetést szükséges előteremteni. Bár az idők folyamán történtek is némi fizetés-pótlások, mind a mellett a városi élethez s annak igényeihez mérve mindég csekély volt a lelkészi javadalom, holott már a század elején meglevő alapoknak okszerű kezelésével, a javítást fokozatosan lehetett volna eszközölni.

A század elején 1802—1820-ig következő lelkészek voltak Belényesben. *Bori György* (1802—1804-ig), kinek idejében folytak a Mézes András féle zavarok. *Nagy Pál* (1804—1806) ki alatt már csillapultak a zavargások. *Cserépes József* (1807—1817) ki alatt az egyház vagyona lepadt, részint azért, hogy a multban nem adattak biztos egyéneknek a kölcsönök, részint mert többen emiatt építkezések tétettek. 1817—1820-ig *Soltész János* hivatott meg lelkésznek, ki rövid 3 év alatt sok buzgalmat fejtett ki az egyház szellemi, erkölcsi és anyagi emelésén. Az 1807-ik esztendőben tünt fel az egyház életében *Gál István* megyei esendbízott, ki azon időben tekintélyes és nevezetes ember volt. Szigorú és rettenthetetlen, a rossz embereknek valódi ostora. Mint a hagyomány beszéli, a mely gonosz ember keze alá került, megemlegette vas gyűrűs ujjait. *Gál István*, mint buzgó kálvinista nem vonta ki magát az egyházi terhek alól, sőt minden tekintetben gyámolította egyházát. Az 1812-ik esztendőben látva azt, hogy az egyházi tőke pénzek nagyrészt veszendőben vannak, elvállalta az egyházi pénztár kezelését, hogy befolyásával az egyház előnyére működjen. Az előljárásság ezen évben következőleg alakult meg *Cserépes József* lelkész elnöke alatt: *Nyikos István* gondnok, *Gál István* pénztárnok. Presbyterek: *Mézes András*, *Nagy Sándor*, *Bodnár István*, *Derecskey József*, *Kőrösi József*, *Kristó Mihály*, *Illés Mihály*. Jegyző *Borbély Dániel* város notariusa. *Cserépes József* lelkész látván azt,

hogy az előjáróság a kint levő tőkepénzeket nem mind megbízható helyekre adta, azon működött, hogy a tőkék pár év alatt bevonassanak. Gál István sokat fáradozott a tőkepénzek beszedésével, de a közbe jött rosz idők miatt kevésre mehetett. A sok küzdelembe végre belefáradva, lemondott a pénztarnokságról s utódja *Görög Mihály* vette át a pénztár kezelését. Az 1815-ik esztendőben már komolyan hozzá láttak az adósságok behajtásához, Győri Ferencz presbyter küldetvén ki a kezébe adott kötelezvényekkel, de úgy látszik nehezen folytak be a követelések. A mi pénz behajtható volt 1812—1815-ig felment a többnemű építkezésekre, mint az orgona felállítására a templomnak kőfallal körülkerítésére, szőlőmunkáltatás és javításokra. Az orgona készült 1813-ban, került 279 frt 37 krba. A templom kő kerítéssel vétetett körül 1812-ben, kiadtak rá 200 frtot. Szőlőmunkáltatásra adtak 138 frt 49 krt. Cserpes Józsefet *Soltész János* váltotta fel a lelkészségben. ki látván az anyagi és erkölcsi hanyatlást az egyházban, 1817-ben oda működött, hogy egy erélyes és képzett világi férfi legyen mellette, ki őt mint ifju, de nemes buzgalmu lelkészt törekvéseiben támogassa. Indítványára megválasztották főgondnoknak *Gál Istvánt*, ki néhány évvel azelőtt már kimutatta egyházas érzelmeit. Egyedül e férfi volt hivatva, hogy irányadóul szolgáljon a zavargások között, s megzabolázza a féktelenkedő elemeket. Az 1817-ik esztendőben Gál István még tevékenyebb részt vett az egyházi ügyek intézésében. Algondnokká ez évben *Kristó Mihály* lett, ki már 1810-ben 3 évi hűséges egyházfiság után jegyzőkönyvileg megdicsértetett. Gál István főgondnoksága kellő hatással volt az egyházi életre, mert erélyes kezeinek maradandó nyomai maradtak fenn. Ő emeltette feljebb a lelkészi és tanítói ffzetéseket, mert addig felette csekély volt mind a két fizetés, s a megélhetés csakis mellékes foglalkozások — mint pálinka főzés s másféle kereset mód — által volt lehetővé téve. A templom mai berendezését ez időben nyerte. Az orgona elkészíttetése is az ő műve volt, mely 1817-ben készült el egészen, festettetett ki s aranyoztatott meg. Az orgona megfestésére s diszítésére tett önkéntes ajánlatok jegyzékét közöljük Gál Istvánnak 1815-ből való sajátkezű feljegyzése után, főkép azért, hogy az akkor élő egyháztagoknak nevei is ismeretesek le-

gyenek az utókor előtt : Az adakozók névjegyzéke követ-
kező : *Gál István 20 frt, Körösi József 3 frt, Ifj. Vajda
György 2 frt, Fodor István 1 frt 30 kr, Benkő Sámuel
2 frt, Nyikos István 1 frt, Kovács József 10 frt, Ilyés
István 1 frt, Kis János 3 frt, Nagy Sándor 1 frt, Vajda
Sámuel 5 frt, Károlyi József 1 frt, Győri Ferencz 10
frt, Csatári Mihály 2 frt, Német Mihály 5 frt, Vinczi
Mihály 3 frt, Zakar Ferencz 2 frt, Nán István 2 frt,
Lugosi György 2 frt, Jósa József 2 frt, Jósa István 2 frt,
Lengyel Ferencz 2 frt, Dúl János 1 frt, Szatmári István
1 frt, Lengyel János 1 frt, Kristó Mihály 5 frt, Ivánka
József 3 frt, Özv. Fogarasi Istvánné 2 frt, Ifj. Görög Mi-
hály 1 frt, Öv. Görög Mihály 1 frt, Nótárius Vajda
György 10 frt, Andrádi István 2 frt, Szappanos János 2
frt, Budai György 2 frt, Losonczy István 2 frt, Mólnár
Ferencz 2 frt, Erdélyi István 40 kr, Ifj. Nagy Sándor 1
frt, Sárosi István 2 frt, Varga István 2 frt, Vajda László
2 frt, Károlyi István 1 frt, Pataki Dániel 2 frt, Varga
János 2 frt, Szabó József 1 frt, Szatmári Mihály 1 frt,
Köteles István 1 frt, Kovács György 1 frt, Potsai József
1 frt, Ujvári János 2 frt, Benkő Mihály 3 frt, Bot Már-
ton 1 frt, Pap József 2 frt, Biró András 1 frt, Körösi
Mihály 2 frt, Liskai Pál 2 frt, Sárosi József 2 frt, Kö-
rözi János 2 frt, Patai János 1 frt, Olajos György 2 frt,
Jakab András 1 frt, Biró József 2 frt, Ajtai József 1 frt,
Károlyi Sándor és fia 3 frt, Medeséri Mihály 3 frt, Itzi-
hus Jakab 1 frt, Herczeg Sámuel 2 frt, Sárosi Erzsébet
30 kr, Mólnár András 2 frt, Szatmári János 2 frt, Vég
Jánosné 1 frt, Benkő József 1 frt, Boros Sándor 2 frt,
Vadas György 2 frt, Német András 1 frt, Dúl József 1
frt, Szatmári Mihály 1 frt, Halop Regina 1 frt, Benkő Mik-
lós 1 frt, Szücs András 1 frt, Bot István 1 frt, Vida Fe-
rencz 1 frt, Németi Mihály 2 frt, Ajtai Ferencz 2 frt, Né-
met Ferencz 5 frt, Andrádi József egyházfi 2 frt, Dinnyés
Mihály 2 frt, Gál István ismét 2 frt. — Midőn az orgona
készen volt, felállítottatott az önálló organistaság, mivel a
superintendentia az önálló organistaságot nem engedte meg
ez időben. A maig használatban levő új zsoltár énekek az
új orgona hangjai mellett zendültek fel az 1818-ik eszten-
dőnek pünkösdi ünnepén, a midőn a presbyterium felkérése
folytán *Soltész János* tartott hatásos szónoklatot, mely után*

az újított énekes könyv kedvezőben fogadtatott. Magyar János orgonista bár naturálista volt, mind a mellett elég tetszősen végezte teendőit. Ő eleinte túl a vizen lakott az egyháznak egy régebben hagyományozott házában. (Fizetése volt 100 frt, 3 köből buza, 2 öl fa és a stóla.) Kötelessége volt kezdetben az orgonázáson kívül a harangozás is. *Magyar* egy kis népszerűsége révén szert, már 1818-ban fizetésjavítást kért az egyháztól, de az egyház pénzügyi helyzete ezt nem engedvén, *Gál István* aláírási ívet nyitott meg, melyre többen irtak alá pénzt és gabonát *Magyar* fizetésének időleges pótlására. Az orgonista lakását később 1819-ben megváltoztatták, elcserélvén az egyház a vizentuli házat özv. Nyikosné házával, mely a mostani iskola mellett volt. A házcsere alkalmával az egyház 100 frt toldást adott Nyikosnének. Ezen orgonista lakás, midőn az orgonistaság megszűnt, s a tanító lett egyuttal orgonista, eladatott. 1818. Október 13-án tartott presbyteri gyűlésen *Soltész János* előterjeszti, hogy a bihari tractusnak Váradon tartott közgyűlésén, melyen a világi urak közül jelen voltak : *Tisza László* cs. kir. kamarás, táblabíró *Domokos László*, *Kazinczy Dénes*, *Szilágyi Lajos*, felolvastatott a superintendens azon végzése, hogy némely tractusok, területi nagyságok miatt felosztassanak, s a felosztott részekből új tractusok, *egyházmegyék* alkottassanak. Így a bihari tractus is, mely kezdődött Váradon felül a Sebes Körös felett, s terjedt egész Békés és Arad megyékig két egyházmegyére osztassék fel. Ezen tractuális gyűlésen *Soltész* szerint nagy vita keletkezett s végre abban állapodtak meg, hogy a papság véleménye e tekintetben várasék be s úgy terjesztessék a superintendentiára.

Ugyancsak ezen gyűlésen mondatott ki a papmarasztásnak az eddig divott alakban eltörlése. *Soltész János* lelkész ugyanezen gyűlésen kérte a presbyteriumot, hogy a lelkészi fizetés javítására törekedjék, mivel ily helyen nagyon kevés a lelkészi javadalmazás. *Gál István* főgondnok óhajtanónak tartotta, hogy a lelkészi fizetés javíttassék, de tekintve a közelebbi nagy mérvű építkezésekből folyó kiadásokat, ezuttal a fizetésjavítás nem teljesítettett. A fizetés némi pótlásául megszavaztatott 11^{1/2} font faggyu gyertya. A főgondnok egyuttal felkérte a lelkészt, a presbyterium nevében, hogy maradjon meg továbbra is közöttük. E vég-

ből kezet adott a lelkésznek, hogy a marasztás ünnepélyesen eszközöltessék. Az 1819-ik esztendőben a város és egyház közt összeütközés történt, mivel *Bodnár István* főbíró és *Borbély Sámuel* városi jegyző *Gál Sándor* rektor fizetését nem akarták a város cassájából kiadni, azon okon, mivel a rektor hanyag és rossz életű. Később a visitáció vizsgálatot tartván ez ügyben, a rektor fizetését kiadni határozta, mivel a vádak tulzottak voltak, s a mellett a fizetés nem a személyhez, hanem a tanítói hivatalhoz van kötve. Ugyanezen évben lelkész és főgondnok megvizsgálván az iskolát, *Gál István* egy szép kötésű bibliát ajándékozott az iskolának, hogy abból a gyermekek olvasgassanak, s megtanulják a bibliában a jártasságot. *Soltész János* lelkész nehezen várván a fizetésjavítást s amellet az egyháztagek között fel-fel tünevező egyenetlenkedések lelkét elszomorították, mivel a presbyterium most sem állott függetlenül egyes egyháztageoktól, távozási szándékát jelentette ki a presbyterium előtt. *Benkő Sámuel* egyházgondnok azonban kérte a lelkészt, hogy maradjon továbbra is, biztosítván őt, hogy a nép általában véve szeretettel s bizalommal ragaszkodik személyéhez. Lelkész erre kijelentette, hogy a ragaszkodást köszönettel fogadja ugyan, de csak a következő feltételek mellett marad meg továbbra is. 1. Ha a presbyterek együttesen a predikátornak, mint a szent vallás tanítójának illendő és megérdemlett tiszteletet megadják. 2. A kurátor az egyház iratait, pénzeit magánál ne tartsa, hanem az egyház levéltárába s ládájába tegye, csak ha szükséges, akkor vegye ki. 3. A kurátor az egyház pénzeit a maga szakállára ne adja ki, hanem az előljárók tudtával s beleegyezésével. 4. Egyházi gyűlést lelkész tudta nélkül se a kurátor, se senki hirdetni ne merjen, mert a lelkész a gyűlések feje. 5. Az oly egyháztageok, kik magokat bor és kártya mellett a csapszékben előljárókká teszik és most a belső személyeknek kiszebbítésükön, majd az előljárók végzéseikre, s azoknak gyalázatokra isznak, keményen, testi büntetéssel is megbüntessenek, mert az ilyenek a társaság gyalázatára vannak. 6. A kurátor és egyházi számadások már valahára vevődjenek munkába, mert az eklézsiának nagy gyalázatjára szolgál a számadásoknak ily sok ideig való huzása, halasztása. 7. Hogy a belső emberek fizetése annak idején beszédődjön. 8. Hogy az egyház

régi jó szokásai ne töröltessenek el és ezek helyett ujjak, kivált közönséges megegyezés nélkül ne hozassanak be. Soltész János lelkész ezen kijelentése jegyzőkönyvbe vezettetett, kimondatván, hogy az egyház alkalmazkodni fog lelkész intéseihez s javaslatait kellő figyelembe veszi s azokat teljesíti. A lelkész ezen határozott fellépésétől új életfolyam megindulását várta, a midőn az eddigi állóvízi tespedés helyett, valódi tiszta vallásos s erkölcsi élet folyama indul meg. Gál István főgondnok igyekezett lelkésze nagy munkájában segíteni, a mennyire elfoglaltatásai engedték, utánna nézett az egyházi dolgoknak s a presbyterium jobb érzelmű tagjaival hozzá fogott az egyházi élet posványainak lecsapolásához. Először is a számadásokkal hátrányban levőket vették elő, majd más téren tettek többnemű szigorú intézkedéseket. A munka kezdetén azonban Soltész Árpádra hivatván lelkésznek, e meghívást elfogadta s ezáltal végkép megvált a belényesi egyháztól, hol ha több évig lakik, igen sok jót mozdított volna elő. Soltész után 1820-ban Mile László hivatott meg, ki alig 1¹/₂ évig volt Belényesen. Gál István is visszavonult az egyház ügyeinek vezetésétől 1822-ben, miután 5 évig kellő gondnal, buzgalommal és hűséggel folyt be az egyházi ügyek vezetésébe. 1822 márczius 18-án az új presbyterium következőleg alakult meg. Gondnok: *Győri Ferencz*, jegyző *Borbély Dániel*, városi jegyző. Presbyterek: *Bodnár István*, *Görög Mihály*, *Kristó Mihály*, *Grézer István*, *Nemes Ivánka József*, *Kis János*, *Korács József*, *Andrádi István*, *Leungyel Ferencz*. Mile László rövid ideig tartózkodott Belényesen, ezen időről is alig tudunk valamit. Az egyházi gyűlés jegyzőkönyvéből ezen idei feljegyzések esperes és s. gondnok rendeletével 1823. márczius 23-án *Dikó Mihály* és *Vincze György* visitorok által megsemmisítették. Hogy mit tartalmaztak e lapok s miért semmisítették meg, azt nem tudhatjuk.

A mi e korszaknak (1760—1822) *vallásos s erkölcsi életét* illeti, kétségkívül a legszebb s legnemesebb példákkal találkozunk, már 1760-tól kezdve, midőn a hivek buzgó-sága s áldozatkészsége mind jobban-jobban fellángolt. Már 1770-ből *Fényes Gábor* lelkészsége idejéből többnemű aján-dékok adtak *Isten dicsőségére*. Az Ur asztalához való ké-szülékek nagy része, — mik még ma is használatban van-nak — Fényes lelkészsége idejéből valók. Ma is haszná-

latban vannak: egy kis csipkés fehér abrosz 1770-ből *Liszкаи Pál* ajándéka. Egy kis fehér abrosz az Ur asztali edények alá 1770-ből *Nagy Pál* ajándéka. Nyolcz darab arany s ezüsttel átszőtt, kivarrott gyolcs kendő, melyek közül egy szép darabot *Liszкаи Pál* készítettett 1766-ból. Ugyancsak ez időben készítették a maig is használatban levő csinos czin kanna az Ur asztali bor tartására. Van ez időből 3 boros czin kanna. A legnagyobb mintegy 5 literes *Liszкаи Pál* ajándéka 1763-ból. Egy kisebb mintegy 4 literes, 1740-ből *Nan Ferencz* ajándéka. Egy legkisebb mintegy 3 literes 1771-ből *Nagy Pál* ajándéka. Az Ur asztali tányérok is ez időben készültek. A maig is meglevő 7 db tányérból 1 db ezüst tányér *Liszкаи Pál* ajándéka 1760-ból. Egy czin tányér 1754-ből, egy másik 1764-ből való. A másik 4 darab évszám nélküli. A vallásos erkölcsi élet szép lendületének legszebb bizonyága a mult századból a templom építés szép munkája. Egy 500 lelket alig haladó egyház tagjai, hogy 5 év alatt oly csinos és erős épületet emeltek, mint a 100 évet túlélt jelenlegi templom, szembetünő bizonyága e kor vallásos érzületének. *) Az erkölcsi életről teljes képet nem mutathatunk fel a mult századból, mert a mult század utolján megkezdett presbyteri s egyházközségi jegyzőkönyvek elején nincs semmi feljegyzés, valjon a botrányos életüek ellenében alkalmazták-e az egyházi fenytéket; azonban a fellángoló vallásos érzületből következtethetjük, hogy a mult század vallásos erkölcsi élete szebb képet tüntet fel a belényesi reform. egyházban, mint

*) A katedrával szemközt levő oldalfalon e következő felirat olvasható maig is. 1782. Ezen Urnak háza épült az alább nevezett előjárók szorgamatosságok által T. T. *Naszályi András* predikátorságában. *Ajtai Mihály, Réthi József, De eszei János, Varga István, Kerekes Mihály, Liszкаи Pál, Lengyel Mihály, Bíró István, Vajda Sámuel, Bakli György, Ifj. Patai József, Ajtai Ferencz, Károlyi István, Réthi Mihály, Pathai György, Lugosi György, Egyháznak: Szathmári Sámuel, Fogarasi István, Görög János* harangozó *Ujvári István.*

1766 Márczius 28-ról van feljegyezve az 1-ső darab anyakönyvben. Istenes kegyes indulatjából eklézsiánk érdemes tagja *Kerekes Mihály* ur koperső bezártáig fogadta, hogy a sch'la mesternek minden esztendőben fát, márvásokat fog fizetni az árva gyermekek tanittatásokért, hogy barom tudatlanságban ne neveltessenek. Ugyanezen jegyzőkönyvben olvasható. *Liszкаи Pál* egy aranyos ezüstös, zöld selyemmel varrott keszkenőt s egy patyolat abroszt széles vékony csipkével adott az Ur asztalához. *Liszkainé Szoboszlai Erzsébet* 10 frtot, *Kerekesné Görög Zsófia* 20 frtot adtak az árva gyermekek tanittatására. 1767-ben *Kerekes M.* fehér sávos abroszt adott az Ur asztalára. A szegényeknek adott az egyház pénzt és gabonát. Mézes András a lelkész lak padlásolására adott 100 frtot.

már a jelen századé. A mult század kimagasló alakja *Zilahi Nagy Pál*, ki 1777–1792-ig viselte az akkor felette nehéz gondnoki tisztséget. Ő igazi Mózes volt az egyháznak, ki elvezette a hiveket a nehéz időkben az ígért földje felé. Ő benne a legtisztább vallásos élet lakozott. Kitűnő munkásságával s szép példájával vonzotta a lelkeket az egyház iránti benső szeretetre. Midőn 1780-ban bizonyossá lett a templomépítés megkezdése: (királyi engedély folytán) a vagyonosabb egyháztagek azonnal megnyitották erszényeiket s egy közgyűlés alkalmával a következő egyháztagek irtak alá nagyobb összegeket:

Liszikai Pál 100 frt, Bakhi György 60 frt, Varga István 50 frt, Ifj. Pataj József 40 frt, Kerekes Mihály 60 frt, Z. Nagy Pál 30 frt, Ajtai Ferencz 20 frt, Görög Mihály 20 frt, Keszgy András 10 frt, Lugosi György 10 frt, Seres István 10 frt, Szatmári Sámuel 20 frt, Gyöngyösi István 6 frt, Görög János 20 frt, Réthi Mihály 17 frt, Id. Varga János 10 frt, Fogarasi István 10 frt, Orbán András 5 frt, Orbán János 5 frt, Benkő Mihály 4 frt, Károlyi István 10 frt, Liszikai József 10 frt, Sipos Ferencz 10 frt, Csató József 10 frt, Papolczi Sámuel 10 frt, Szabó József 4 frt, Némethi Mihály 5 frt, Erdődi Mihály 10 frt, Lengyel Mihály 10 frt, Váradai József 10 frt, Marlódi István 10 frt, Újvári István 6 frt, Pataki Péter 4 frt, Batári József 4 frt, Réthi József 23 frt, Derecskey János 40 frt, Körössi István 20 frt.

Ezen adakozásból látni való a lángoló lelkesedés s a magasztos, vallásos érzelem, mely a dicsőült egyháztagek lelkét áthatotta. Ime egy szép koszorú a vallásos élet mezejéről. E korszakot az igazi hitűség, hitbuzgóság, erős protestáns tudat és nemes áldozatkészség jellemezte. A vezérő szellem e téren kétségkívül *Z. Nagy Pál* volt, ki a lelkészek mellett mint kitűnő gyámol tűnt fel. Ő felfogta az egyetemes papság eszméjét s megértette, hogy az egyház anyagi, szellemi s erkölcsi jólétének emelésére minden egyháztage kötelezve van a keresztyén vallás szent elvei szerint. *Z. Nagy Pál* elhunytával már évről évre hanyatlott a vallásos erkölcsi élet, s a szép rend, mely addig példásan s ékesen uralkodott az egyház kebelében, megbomlott s visszavonás üté fel fejét az egyházi élet terén. Emeltettük, hogy ennek egyik főoka a papmarasztás gyakorlatában rejlett. Ezen zavarok, melyek a vallásos erkölcsi élet képét is elhomályosították, mint jeleztük volt, a *Mózes András* idejében keletkeztek. Valóban, ha a nemes *Z. Nagy Pál* feltámadt volna sirjából, s látja hogy az új század kü-

szöbén mily nemtelen egyenetlenkedések színterévé vált az egyház, bizonyára keserűen így kiáltott volna fel a prófétával: „Hová lettél óh én népem! *El népnék szíve elhajolt és visszaromó, a mint elhajlottak, úgy mennek elő.*“ (Jeremiás V. 23) A vallásos erkölcsi élet hanyatlása a század elején abból is kitetszik, hogy már a század elején, különösen 1810-től kezdve, de főkép Gál István gondnokságában és Soltész János lelkeszségében az egyházi fenyíték jegyzőkönyvi feljegyzések szerint többször gyakoroltatott. Ezen időből meglevő jegyzőkönyvi adatok sok sötét képet tárnak elénk, a vallásos erkölcsi állapotokról. Neveket nem jegyzek fel, mert az utódok előtt szégyenletes volna, ha bennök rokonokra ismernének, csupán annyit jegyzek meg, hogy a presbytérium 1810–1822-ig többnemű erkölcsi vétségek felett ítélte a Canonok alapján és a régi egyházi fenyíték módja szerint. Gyakorlatba vettette a *szégyenkőre állítást, megvirgácsolást és számár temetést* a templomkerülő, Isten káromlók*) általában az erkölestelen kihágások ellen. Ezen büntetés nemek többször alkalmaztatnak. Soltész és Gál valóságos Kálvin-féle szigort hoztak be az egyházba, a mi szükséges is volt, mert az egyházban egy a társadalmi mint az erkölcsi rend fel volt zavarva. Ezen erőyes fellépés nem is tévesztette el hatását s ha Soltész és Gál pár évtizedig kormányozzák vala az egyházat, a legszebb lendületet vette volna az egyházi élet minden irányban. A sok sötét pont között találunk e korból néhány szép vonást is. A templomba járás, általában az Isteni tisztelet gyakorlása tekintetében ez időben élt hívek sokkal előbb állottak a mai református keresztyének-nél, mert kivált vasárnap mindég telve volt a szentegyház s nemcsak a két karban, hanem a középső karban is voltak templomba járók. A középső karban a mester inasok ültek, hol ma már senki sem ül. A templombajárók száma hogy nagyobb volt jelenleg, mutatja azon körülmény is, hogy a század első két évtizedében évente 30—50 frtig volt a perselypénz bevétel, míg jelenben 14—16 frt. A vallásos hitbuzgóságnak szépen kiemelkedő alakja a szá-

*) Zilahy Nagy Sándor, ki b. e bátyját halála után szidalmakkal illette a presbytérium bírtonre ítélte s átadatott a városi előljáróknak, kik a büntetést ki is töltették vele. 1820-ban D. . . y József előljáró templom kerülés miatt megintetett. Bordás József égbekiáltó káromkodásért a város bírtonéba küldetett, hogy ott esti 8 óráig üljön.

zad második évtizedéről *Gál Istvánné, Erdődy Juliánna* asszony, ki a város, de különösen a református egyház szegényeinek anyai pártfogója volt. Gál István egyik házában árvák és nyomorultak laktak. Erdődy Juliánna valóságos, templomszerető nő volt. Férje készítette számára a kathedra melletti fekete festésű széket, hol életében csak ő ült és a lelkész. Ugyancsak Gál István készítette a presbyteri székek hátulján levő fekete széket is, hol ő ült a város jegyzőjével s pár nemes emberrel. Erdődy Juliánna többször kimutatta áldozatkészségét az egyház iránt. Kijelentette először is, hogy minden urvacsora osztás alkalmával ha ajánlkozó nem találtatik, kenyeret és bort mindég ad az egyháznak. 1818-ban ajándékozott egy sötét zöld rojtos selyemkendőt, a keresztlő edény befedésére Ugyancsak ő ajándékozta a már előzőleg*) a rézből készült keresztlő kannát réztálcájával.

A mi az egyház *vagyoni állapotát* illeti 1760—1822-ig, az igen változatos volt. A mult században a templomépítés után folyton növekedett az egyházi vagyon, főkép hagyományozások folytán, de leginkább *Z, Nagy Pál* ügyes pénzügyi mivelete által, mert ő daczára annak, hogy 15 év alatt templomot, lelkészlakot és iskolát építtetett, a nagy munka befejezte után nem hogy adósságot hagyott volna az egyháza, sőt gazdagabbá tette azt, mint azelőtt volt. A mult század utoljától kezdve, egész 1820-ig a belényesi reform. egyház egyike volt a legmódosabb egyházaknak. Már 1791-ben legátust járatott Debreczenből. Volt idő, midőn az ünnepi legátus 100 frton felül díjaztatott, így p. o. 1812-ben a husvéti legátus 101 frtot, a pünkösdi 90 frtot, a karácsonyi 115 frtot kapott, a miből önként következtethetjük a vagyonos helyzetet.***) Az egyház már a század utolján többször gyakorolta a szegényebb, vagy elemi csapástól sújtott egyházak és iskolák iránti jótékonyosságát. Mennyi volt az egyház alapvagyon 1760-ban nem tudhatjuk, de hogy még ekkor kevés ingósága volt az bizonyos, mert még 1777-ben sem volt a lelkésznek földbirtoka. Az egyháznak is kevés földje lehetett még ekkor. 1760-ban volt a lelkézi fizetés 50 frt,

*) 1809-ben a felirat szerint.

**) Első legátus Borza Ferencz sexennis diák, 4-ed éves theologus volt. A legátusok nevei egész 1817-ig fel vannak jegyezve. Rendszeren 3-ad és 4 ed éves theologusok voltak.

60 véka buza, 60 véka csöves tengeri, 4 szekér széna, egy ölni való sertés, vagy 5 frt, 1 mázsa só, 30 font nyers faggyu. Egy font bors, 30 szekér tűzifa. Keresztelés 24 denár. Esketés 1 frt. Temetés 1 frt. (A hizott sertés 1772. 8 frton vétetett meg. Ebből látható, hogy ez időben a pénznek ötszörte több értéke volt mint jelenben.) Már 17 évvel később 1777-ben, a midőn Z. Nagy Pál volt a gondnok, emeltetett a lelkészi fizetés 50 frttal, a fa 6 ölben állapított meg, a buza és tengeri 12 vékával emeltetett. 1798-ban eltöröltetvén a bors, széna, faggyu és sertésfizetés, ezek helyett 50 frt és 12 vékás föld adatott. A tanítói fizetés volt 1798-ban 30 frt, 30 v. buza, 380 coquia vagy e helyett 40 frt. Predikációs halottól 17 kr. Éneklő halottól 12 kr, 5 vékás szántóföld 2 vékás kenderföld, mit az egyház szántatott. 1777-ben Z. Nagy Pál első számadási naplója szerint. Bevétel volt 330 frt 72 kr. Kiadás 328 frt, maradvány 1 frt 28 kr. Ezen számadásban van azon tétel, hogy *„a templom iránt Bécsbe készülvén, Váradig magamra, lóra, lóberrel együtt uti költséget tettem 1 frt 42 krt.“* 1780-ban pénztári maradvány 316 frt volt. Perselypénz 34 frt. Vásárra járó perselyből 12 frt 74 kr. Ez évről az összes bevétel 2221 frt 25 kr volt, kiadás 781 frt 53 kr. 1781-ről átjött 1782-re 428 frt maradvány. Ezen évre esik a debreczeni ezéhek adománya. 1786-ban maradvány 29 frt 94 kr. A perselypénz bevétel ez évről 27 frt 42 kr volt. Ekkor építtetett az új iskola boronás falakkal. Ez időben már leapadt a tőkepénz, de még mindig meglehetősen összeg volt, mert 233 frt 44 kr vétetett be 1787-ben a tőkepénzekből. 1787-ben bevétel volt 522 forint 18 krajczár. — Kiadás 222 frt. Ekkor kerítettett körül a templom deszkával. 1790-ben bevétel volt 217 frt, kiadás 122 frt. 1791-ben bevétel 1240 frt, kiadás 1200 frt. 1792. jul — 1793. Aprilig bevétel 138 frt, kiadás 78 frt 40 kr. 1807-ben 433 frtot fizettek az egyház tőkéje után. Perselypénz volt 35 frt. 1809-ben perselypénz 51 rhénes frt volt. Ezen rövid kimutatásból látható az egyház anyagi helyzete, mely kétségkívül hullámozott a sokszoros építkezések alatt, de már e század elején oly szép tőke pénze volt, hogy a vidékről több magyar és oláh falvakban voltak adósai a belényesi reform. egyháznak. A század elején 1806-ban, midőn Mézes András átadta a pénztárnokságot *Bodnár Istvánnak* 6836

v. forint volt az egyház készpénze egyeseknél kamaton. Volt ezen kívül szántó földje annyi, hogy a belhivatalnokok gabonafizetését kitermette, szőlője, mely évente 165 cseber bort is megtermett. Az egyházi vagyon kezelése gondnok és pénztárnok kezében volt. A gondnok végezte a gazdasági ügyeket, a szőlő- és földmunkáltatást, melyért évi 40 frt díja volt. A pénztárnok kezelte az egyház pénzeit. Ez időben az egyház egy kis pénzüintézet volt s ha a telekkönyvi intézmény ez időben már annyira ki lett volna fejlődve, mint ma, a belényesi egyház ma nagy vagyonnal rendelkezne, mert már 1815-ban Gál István főgondnokságában, a régebben majdnem biztosíték nélkül kiadott pénzösszegek minden végrehajtás mellett is nehezen folytak be, sőt egy részük odaveszett. 1812—1815-ig *Görög Mihály* pénztárnok bevétele volt (Gál Istvántól átvett 7643 frt 37 s fél krt ó bankóban, váltó cédulában 1529 frt 19 s fél krt) összesen ó bankóban 11,486 frt 40 kr. váltó cédulában 2297 frt 20 kr. Kiadás 2286 frt 50 kr. maradt 10 frt 70 kr. (1-ső db egy. jkönyv 1796—1820.)

Az egyház részére tett *hagyományozások* már a múlt században szépen növekedtek. A már említettekén kívül többen hagyományoztak az egyház részére pénzt és ingatlanokat, szántóföldet, szőlőt. Általában véve a múlt század és a jelen század eleje szépen tündöklött nemes tettekben s az igazi keresztyén öntudat sokaknak keblét áthatotta, ha akár életükben, akár haláluk után filléreikkel, javaikkal boldogíthatták az egyházat. Alig volt ez időben egyháztag, ki végrendeletében 5—10 frtot ne hagyott volna az egyháznak, sőt némelyek összes vagyonukat az egyházra hagyták, s még életükben az egyházat tették gyámjokká, kivált azok, kiknek senkijök sem volt. Az ilyenekre aztán az egyháznak különös gondja is volt, mert összes vagyonukat örökölte az egyház. Így aztán általános szokássá lett hogy az egyenes örökösök nélkül elhaltak vagyona az egyházra szállott. 1797-ben az egyház és a város között per is támadt a miatt, hogy a ref. egyház előjárósága az utódok s örökösök nélkül elhalt *Décsey Mihályné* házáat, szőlőjét elárvereztette. A városi hatóság ragaszkodva azon jogához, hogy örökösök s testamentomtevés nélkül elhaltak vagyona a városra száll, pert indított az egyház ellen, de az egyház előjárósága bebizonyította, hogy *Décsey* csakugyan

az egyházra hagyta összes vagyonát. Az 1760 előtt és utáni időkből tett hagyományozások közül fel vannak jegyezve *Sikszai Bénéámin*, ki egy darab földet, *Kerekes Mihály*, ki a Bondoron a Körös mellett szintén 1 darab földet hagyományozott szilvással. *Baranyai* a halom alatt 10 vékás, és túl a Körösön 4 vékás földet hagyott. *Nemes Pál* a szentmártoni útra nyuló 1 db. földet, a jánosfalvi út hosszában az uraság földje mellett 3 czikkely földet hagyományozott, mely 1797-ben eladatott.

Legszebb hagyatéka volt az egyház részére a mult századból *Zilahi Nagy Pálnak*, a kitünő emlékü fáradhatatlan egyházgondnoknak, ki vagyona legnagyobb részét 2639 frt értékben, fele részben a belényesi református egyháznak, fele részben pedig a debreczeni ref. kollégiumnak hagyta, saját kezüleg írott és saját pecsétével (mely pecséten két kulcs van keresztbe téve és Z. N. P. betűk) megerősített végrendeletében. Ezen kívül egyik szülőjének felét az egyháznak hagyta lelkészi fizetés pótlására, felét a nyégerfalvi, tárkányi, fenesi, jánosfalvi, sonkolyosi, ujlaki és remetei ref. egyházaknak, hogy a fél szülő ára ezek közt kiosztassék. 20 frtot hagyott a városi szegények közt kiosztás végett, 12 frtot a végrendeleti végrehajtónak. A testamentom végszavai ezek: *Mindezeket pedig a felsőges isten ingyen való jóvoltából adta én nekem, de mivel magzatokkal nem tetszett látogatni, illendőnek ítéltém, hogy ezen rendelésem szerint hagyván Isten dicsőségére, nevem aláírásával, és élő pecsétemmel megerősítve. Nagy Pál m. k. p. h. Atkozott az ember, ki az Istennek szenteltetett részt elidegenítené.* Belényes die Apr. 3. 1795. N. B. *Kérem a szent ekleziát, hogy már megöregedett feleségemnek legyenek gyámolói pártfogói és igazgatói, mint illik édes anyjának, nagy édes anyjához!*)*

A bihari egyházmegye 1802 ben Belényesen tartotta

*) Az egyház levéltárában levő sajátkezüleg írt végrendelet codicillusa. A régebbi keleti végrendelet nincs meg. Zilahi nője 1798-ban elhalván, gyanu támadt, hogy a halálozás alkalmával M. . . Ferencz és K. . . István a felső szobában levő ládát felnyitották s abból egyetmást eltulajdonítottak. A vizsgálat s tanzás sokáig folyt, míg végre említették eskületételre bocsáttatván, esküjük alapján felmentettek. Annyi bizonyos, hogy egy rejtkehelyről, mit Z. Nagy P. végrendeletében is említ, mintegy 50 arany és ezüst tallér eltűnt. Később egy Vinczi György nevű eszmaia legény tett terhelő vallomást M. F. ellen, a miből könnyen bebizonyítható, hogy Z. Nagy Pál aranyait és talléroit nem az egyház, hanem más élvezte (Egyh. jkönyv.)

ősi közgyűlését, a midőn felkerült az egyház anyagi állapotának ügye is, s miután e tekintetben is zavaroknak jöttek tudomására, a tractus küldöttséget neveztetett ki az anyagi helyzet s a számadások megvizsgálására. A számadások ugyan rendben voltak, de Z. Nagy Pál hagyatéka kevesebbnek találtatott, mint a mennyit a végrendelet kimutatott. A gondnoki számadásban ugyanis 2179 frt szerepelt, mint a belényesi egyházat s a debreczeni főiskolát illető összeg, holott az összes hagyaték 2639 frt volt. A végrendelet egy sora csaknem olvashatlanul kivakartatott, melynek értelmére csak hosszas tapogatódzás után jöttek rá. E szerint a buzás hombárban volt 1000 vonás ferint, és így ez összeget hozzáadva a 2639 frtból hiányzó összeghez, az egész massának hija 1432 frt volt, nem is számítva bele az elorzott aranyakat és ezüstöket. Ezen küldöttség szigoruan meghagyta az egyháznak, hogy miután az egyház fundusa csak néhány évvel ezelőtt keletkezett a hivek és más vidéki hitrokonok adakozásaiból s kegyes végrendeleti hagyományokból, a meglevő massa az egyház jegyzőkönyvébe *állandó fundusul* bevezetessék. Az egyház készpénze ekkor felül volt az 5000 frton. Helyes intézkedése volt ez az egyházmegyének, de a későbbi előljárók rossz kezelése, vagy valami pénzválság s az építkezések megemésztették a szép pénztőkét. Nem volt Nagy Pál-féle buzgalom és képesség a későbbi egyházi előljárók között, ez okozta az alászállást, mert bár szőlőt és földet szerzett is az egyház a század elején, de ezekbe sokkal kevesebbet fektetett, semhogy ez emésztette volna fel a pénztőkét. A város a század elején irigy szemmel nézvén a reformaátus egyház anyagi előhaladását, egy pár esetben, bizonyosan felizgatva valakitől, perelt az egyházzal örökösödési ügyben. Az egyháznak egy ily örökösödési ügyben az uri székhez terjesztett kérvény szövegét érdekességénél fogva egész terjedelmében közöljük. A kérvény vastag papírra íratott szép olvasható írással. Szövege következő:

„Tekintetes Nemes Uri szék! Még a fentebb mult 1803 ik esztendőben Aprilis 20-ik s több következett napjain folytában tartott Tettes Uri szék a városi Tanács azon kívánságára, hogy Belényesi Néhai Baranyai György Házát, és néhány földét, egy Szijgyártó Farkas Pál házát és házbeli eszközeit magának az itt levő Reformata Ekklesiának Curatorai az Ekklesiának el-foglalták volna, ámbár azok mint magvaszakadt jószágok a rega-

latium Instrumentum szerint a várost illetnék: hogy erre felelnének az Ekklesia Curatori, közlés végett a Tettes Uri széktől leküldetvén, most folyó 1805 dik esztendőben Mártius 2 ik napján Ekklesiánk Curátorival közölte is, azért feleletünket alázatosan bemutatjuk így. Elsőben Baranyai György életében tett és közönséges hirre ment Rendelése volt az, hogy ötet az Ekklesia Curatori te metessék el, annak utánna Özvegyét, a midőn nagy nyomoruságra jutna, és munka tételre alkalmatlan lenne, gondviselése alá venné, nem különben árván elmaradott néma fiát ruházná és tartaná; mivel ő a Parochialis ház mellett levő Házt, telkét és egy néhány földet az Ekklesiának fogja adni holta után, eről írásba és ahöz nem volt is, de Baranyai György azt még életében példásan megmutatta, a midőn az új parochialis ház építéskor a maga telekjéből önként és ingyen engedett szélességet venni és hogy ezen rendelést bizonyosnak hírből a város is tudta, soha ahöz mostani practensióját nem formálta; úgy osztán most élő özvegyét Baranyainak a mennyiben lehet és el nem vesztegeti, esztendőnként segíti, melyeket megösmér — az özvegye itt sub. levő írásba, és ahöz képest magáról is adta írásba. Végső rendelését, — a néma fiát Baranyainak haláláig gondviselés alatt tartotta az Ekklesia, a mennyiben kóborlásától elfoghatták a Curátorok, azt ruházta, betegségében különös módon gondját viselte, meghalálozván el is temette. Másodszor Farkas Pál maga halálos betegségét érezvén, előre kérésével folyamodott az Ekklesia Elöl Járóihoz hogy segedem végett a templomba publicáltatna, mivel ő a házat és a mi benne találtatna, holta után az Reformáta Ekklesiának hagyná, nemcsak azt cselekedte az Ekklesia vele a mit kívánt, hanem halálos betegségében mellette éjjel-nappal vigyázókat s gondviselőket tartott, kívánsága szerint étellel itallal táplálta, meghalálozván, tisztességes költséggel el is temette: mind ezek nem titkosok voltak, mivel a közhirből a külső Helybéliék is tudták, hogy mi okon és mi mód alatt vette által a Belényesi Reformáta Ekklesiái Curátorság a Szijgyártó Farkas Páltól maradt házat és házbeli kevés eszközeit, mert a házi eszközök kótyavetye által adatván el, az egész város látta, hallotta és contradictiót a most formált mód szerint nem tett, nem is tehetett. Minthogy pedig a szokott idején semmi Contradictiót a városi tanács mind a Tettes Uri székhöz beadott kéresei nem tett és a két magtalan emberek maradványjóságait bekességes birtokában meghagyta; ezen beadott Felelete mellett most is alázatosan kéri a Reformáta Ekklesia Curátorsága a Tettes Uri Széket, hogy a városi Tanácstól formált practensiótól absztraháltasson: e mellett a Tettes Nemes Uri Széknek Belényes die Martii 1805. alázatos szolgálai a Belényes Városában levő Reformáta Ekklesia Curatora Görög Mihály Hites Elöl Járóimmal.

Az iskolaügyre vonatkozólag már a mult század közepétől kezdve elég részletes adataink vannak. A belényesi református egyház iskolája a mult században virágzó hely-

zetben volt. A tanítók rendesen felsőbb tudományokat hallgatott ifjak voltak, s a rektorság a kisebb rendű *academica promociók* közé tartozhatott. 1740-ben egyik *tárkányi* lelkész a belényesi rektorságból vitetett át, a miből bizonyíthatjuk, hogy az illető kétségkívül theológiát is hallgatott. Már a 18-ik század utoljáról találunk az iskola ügyre vonatkozó felvilágosító jegyzéseket, melyek szerint a fiu és leány gyermekek egy tanító vezetése alatt egy tanteremben taníttattak ugyan, de míg a fiuk 6 osztályban, a leányok 4 osztályban taníttattak. A fiu gyermekek még 1798-ban is 6 osztályban tanultak, míg a leányok 5 osztályban. A fiu gyermekek felosztattak abc-istákra, olvasókra, rudimentistákra, quintákra, quártákra és grammatistákra. — A leány gyermekek abc-istákra, olvasókra, kis-kátésokra, nagy-kátésokra, biblia históriai tanulókra. — Hogy az iskoláztatás jó lábon állott, bizonyossága az is, hogy ezen korban élő előjárók tisztességes írásuk voltak. Az előjáróság hónaponként felváltva látogatta az iskolát, meggyőződést szerzendő a felől, vajjon a tanító szorgalmasan tanít-e, s haladnak-e a gyermekek a tanulásban. Ugy látszik, hogy a jelen század második évtizedéig folyton *academica promotió* volt a belényesi tanítóság, mivel a fizetéslevélben 380 Coquia is előfordul, a mit csak nőtlen tanítók szoktak igénybe venni. A 18-ik század elején mint említettük egyedül a reformátusok iskolája volt a szellemi világosság terjesztője. Midőn a róm. kath. egyház 1712-ben a váradí püspökség által felállíttatott, a róm. kath. iskola ezután években jöhetett létre, s valószínű, hogy csak 1740 körül nyert tanítót az iskola, mivel a templom is csak 1752-ben épült fel. A görög keletiek, kik már a 18-ik században legalább 200 lelket számlálhattak, még 1798-ban sem bírtak iskolával, melyre biztos adataink vannak. Így a gr. keletiek is a református iskolába jártak. Ezen korban a gr. keleti román ajku polgárok szinte jobban értették a magyar nyelvet, mint anyanyelvüket. 1776 előtti időkből egyedül a Tárkányba lelkésznek ment rektort ismerjük. 1776-ban már *Mézes Andrásról* biztosan tudjuk, hogy Debreczenből hozatott a belényesi rektorságra. Mézes András idejében is bizonyosan *academica promotió* volt a tanítóság. Mézes képzett és értelmes tanító volt. Alatta a tanügy szép lendületet vett. Ő mintegy évig volt szép si-

kerrel működő tanítója a belényesi egyháznak. Utánna 1786-tól 1822-ig *Nagy Mihály, Kovács András, Borbély Dániel, Nagy Sámuel, Esze János, Kuti Ferencz és Gáll Sándor* munkálkodtak az egyház veteményes kertjében. Ez időben a tanítás a kor színvonalán állott. Az egyház a felsőbb hatósági rendeletet pontosan teljesítette. 1798-ban elhatároztatott, hogy a lelkészszel egy 4 tagu iskolavizsgáló bizottság alakittassék, kik közül egy minden héten bemenjen az iskolába s egy e célra rendelt könyvbe az iskolavizsgáló jegyezze be, mennyit haladtak a gyermekek. Szép példa arra, hogy a reformátusok felsőbb hatósága már a múlt században kellő gondot fordított a tanügyre. A 18-ik század utólján már 4 felekezet állott fenn Belényesen, kik között mind számra, mind anyagi és szellemi erőben a reformátusok előlállottak. II-ik *József császár* iskolaügyi reformja ez időre (1786) esik. Ezen iskolaügyi reform hatálya érintette Belényest is, mert már 1787-ban 38,136. sz. a. a helytartótanács rendeletet bocsátott ki, melyben kötelességévé teszi a városnak, hogy ugynevezett *normális iskolát* állítson fel. Nagyon természetes, hogy ezen kormány intézkedés felzavarta a református egyház nyugalma is, s a körültekintő egyházi előjárók azonnal átlátták, hogy a normalis iskola köpenye alatt a prot. vallás ellen is terveztetik politikai merénylet. Ha a város lakóinak abszolút többsége már ekkor nem református lett volna, a kormány akarata okvetlen teljesülésbe megy. A dolgok azonban más-kép állottak. A város lakosságának $\frac{2}{3}$ -a még ekkor körülbelől református vallásu volt. A városi előjáróság is református polgárokból állott. Önként érthető tehát azon általános felindulás, melylyel nem csak a ref. egyház, hanem a város előjárósága is fogadta a helytartó tanács ezen intézkedését. *Takács Jánosnak* mint akkori lelkésznek és *Z. Nagy Pálnak* mint gondnoknak jutott a feladat, hogy e kellemetlen ügyben sikra szálljanak. Az oppositio szelleme azonban ha a lelkész volt is, a küzdőtre Z. Nagy Pál állott ki, ritka erélylyel és kitartással. A helytartó tanács rendelete közöltetvén a várossal s így a felekezetekkel is; (már ekkor 4 felekezet volt Belényesen) a reform. egyház e felette kényes kérdésben *Sinai Miklóshoz*, akkori híres debreczeni professorhoz, mint kitűnő jog- és természettudóshoz fordult tanácskérés végett. A Sinaihoz irt tanács-

kérő levél másolata, melyet Z. Nagy Pál másolt le, s talán ő is fogalmazott, így hangzik :

Fő Tisztelendő Professor Ur !

A normális iskoláknak városunkban lejendő felállítására a Fels: Helytartó K Tanácsnak No 38,136 Költ Intimatuma a nemes vármegyétől sub Nro 7237. nekünk által küldetett, melyet is párba ide rekesztve küldünk, hogy minket továbbra is bölcs tanácsadásával igazgatni méltóztasson.

Mi ugyan sub 14.244/983 Költ Királyi Resolútiót producáltuk, melynek utolsó részében „Manet itaque Altissima Ordinatio Mense Augusto An 1785 in hoc negotii emanata eo exspectatur Reformatae religioni addictos beneficam suae Matris intentionem Cum gratiarum actione agnituros et in promotione Salutaris hujus institute ex officio cooperaturos“ itt most citált renovata iskola inspectora Werner Jakab ur azt felelte, hogy immár elég várakozás volt utánunk az Eő felsége Jó igyekezete megesmerésére, még is mivel itt városunkban többen vagynak Reformata vallásbeliek, azért az első iskolamester vallásunkbeli legyen, a mostan érkezett Intimatum értelmében.

Mi így értvén, tanácskérdésre respiriumot kértünk, előttünk forogván :

1-ör. Templomunknak és iskoláknak a vallásos tanításra nézve való megtartása s terhe. 2-ör. Most ismét a normalis iskola felépíttetésére kényszerítettünk napszámokat adni, a melyért már fegyver közt árestáltattunk die Aug. 1758, mint tudtára adatott Főtisztelendő Urnak. 3-ör. A tanítók fizetésével is terhelni akarnak. Teréhnek nevezük pedig azért, hogy nekünk vallásunk s keresztyén hitünk tanítására különös tanítót is kell tartanunk, a második normalis tanítót is az első norma tanítóján kívül. 4-er. A norma behozatását ugyan annyiban nem elleneznénk, *hacsak a nemzeti nyelv tanítása függene alatta*, melyet most a norma nélkül is taníthatunk, de félünk, hogy előbb vagy később *vallásunk felforgatása*, vagy el is oltása következzen, a mint ebben a venerabilis superintendens feleletéből is, mely volt 20. Febr. eléggé felvilágosítottunk. Hogy hát mi ebben a *veszedelmes sziget vagy szegletben* ne háborgattassunk, csak egyedül minden ok nélkül, félvén, hogy napkeletről gyuladott házunk végig égvén hamuvá ne le-

gyen ; méltóztasson Főtisztelendő professor ur terhes szorongásunkat a Venerabile Consistorium elébe is bemutatni, és minden kitelhető igyekezettel e gyuladást oltogatni. Mivel pedig ezen idezárt Intimatumra teendő feleletünk sürgettetik naponként ezen követünk által böles tanácsadást és dolgunk helyes elintézését várjuk. Belényes die 28 X br. 1788, a Feő tisztelendő professor Urnak alázatos szolgálai, a belényesi reformáta eclesiának mostani kurátora Nagy Pál m. pria, és közönséges tagjai.

A normális iskola felállítását az egyház előljárósága tehát határozottan ellenezte, főkép azon okból, mert ez veszélyeztetné a református vallást, s a protestáns egyház autonómiáját az iskola-ügyben. Ragaszkodva tehát a tiszántuli egyházkerület 1788. febr. 20-án kelt, s *Takács János* lelkész által 1788. márczius 28-án az egyházközségi gyűlés előtt felolvasott határozatához, kimondatott, hogy attól semmi körülmények között el nem térnek.

Valóban szép és tanuságos *Z. Nagy Pál* gondnok hősies magatartása. Ő és *Varga István* fegyverek között kísértettek Váradra az alispán elé, hol szigorú vallatás alá vétetvén, tömlöczbe záratással fenyegettek, de ők szilárdan maradtak protestáns álláspontjukon, hogy iskolákat fel nem adják*) — Lehetetlen, hogy tisztelettel ne emlékezzünk meg e valóban hősies magatartást követő ősökről, kik nem fáradva bele a közelebbi évek nehéz munkáiban, midőn templomot, iskolát és lelkészlakot emeltek 10 év alatt s most hogy iskolájuk s talán féltékenyen őrzött vallásuk veszélyeztetve volt, oly bátran védték jogukat, nem hajolva meg a hatalom előtt sem. Ily erős lelkiülettel párosult ellenállást csak szilárd, protestáns tudat és érzeiem szülhetett. A reformátusok tehát semmiképen sem hajoltak a normalis iskola felállítására, mig nem a város 1789. *Mártius* 22-én kelt alapító levelében egy tanító fizetésébe 60 forintot, 12 pozsonyi m. buzít, 12 szekér fát ajánlott fel, hogy azon tanító, ki e fizetést huzza, tanítsa a német és deák nyelvet. Ezen összegből azonban a város

*) *Z. Nagy Pál* a vallatást sajátkezüleg részletesen leírta. Többek közt így felel az alispánnak. Hatalmában vagyunk az Urnak, de lelkünk ismerete ellen nem cselekedhetünk, inkább testem sérüljön, csak lelkem ismeretét tartsam tisztaságban. Ő Felsége is méltóztatott kegyelmesen megengedni a toleranciában, hogy lelkünk ismerete ellen ne kényszeríttessünk a vallás dolgában — Az egyház levéltárában levő eredeti kéziratból.

csak 30 forintot adott, a többi a püspökség adta, mivel mint egy 1791. Máj. 3-ról kelt kérvényéből a ref. egyháznak kitűnik, *Lubi Károly* plébánus erőszakosan csikarta ki a várostól az adomány levelet. A református egyház a normalis iskola ellen azért is foglalt el oly merev ellenzéki álláspontot, mivel az iskola katolikus színezetű, s a mellette németesítő intézet lett volna. Vallási és nemzeti okok folytattak tehát be az iskola ellenzésébe, ezek mellett nagyon fontos azon körülmény is, hogy a reformátusok ez időben legtöbbször voltak, a város lakosságának csaknem $\frac{2}{3}$ -adát tették. Ily körülmények között a város nagyrészt ők uralták szellemi és anyagi fensőbbbségükkel egy oly iskolát, mely ellentétben állott az ő nemzeti és vallási elveikkel, nem gyámolíthatnak semmiképen. Minthogy a város nagyobb részét reformátusok lakták, sértő volt rájuk nézve, hogy a kath. tanító javadalmoztatott egyedül a város pénztárából. A megyére folyamodtak tehát ez ügyben, kifejtvén, hogy bár normalis iskola nincs is, mégis a kath. tanító ezen címen évi javadalomban részesíttetik. Ha tehát a megye megengedi, hogy a kath. tanító a város Cassájától fizetést huzzon, tétesse ezen fizetést általánossá s a reformátusokat ne kényszerítse, hogy az 1791-iki kir. rendelet ellenére a kath. tanítót is fizessék.*) Mindenik felekezet tartsa fenn a maga erejéből iskoláját s ha mégis valamelyik segélyeztetik, a közönséges Cassából segélyeztessék a többi 3 hitfe-

---

*) Az egyh. levéltárában levő jegyzőkönyvi kivonat (Ma mind a 4 felekezet tanítói részesülnek a város segélyezésében. Jelenleg egy tanító kap a városi pénztárból 105 frtot, 6 k. buzát, 6 öl fát) 1790-ben az egyház előjárói folyamodtak az alispánhoz, hogy a róm. kath. tanító részére *Lubi Károly* plébános által, temesvári rabság fenyegetésével kicsikart fizetéstől mentésük fel a várost, mert a közigazság azt kívánja, hogy mindenik religió a maga parochiáját és tanítóját conserválja, ha pedig illő az, hogy a belényesi róm. katolikusok mestere a közönséges (városi) jövedelemből tartassék, sokkal inkább illendő lesz az, hogy a református iskolamester is abból fizettesék, mert ötször is több a református tehert hordozó és adófizető nép, mint a római katolikusok. (1780-ban a templomépítési engedélyt kérelmező folyamodásban 513-ra tétetik a pontosan felszámolt reform. lakosok száma. Egy feljegyzés szerint 1817-ben volt a ref. lelkek száma 437, 1818-ban 476, 1819-ben 501, 1820-ban 504, 1821-ben 506, 1822-ben 518, 1823-ban 533, 1824-ben 550, 1825-ben 523, 1827-ben 546, 1830-ban 531, 1831-ben 584, 1832-ben 547. Ettől kezdve 1855-ig nincsenek adatok. 1855-iki névtár szerint 525 volt a lelkek száma. Ettől kezdve 1870-ig 5-600 közt váltakozott a lélekszám. Legmagasabb számot ért el 1872-ben, a mikor 712 volt a lelkek száma, mely számot tetemesen apasztotta az 1873-ik évi cholera. 1879-iki névtár szerint 659-re volt téve a lelkek száma, míg az 1880-ik évi népszámlálás szerint 574 reform. lakos találtatott Belényesen, tehát 100 év alatt 60 lélek szaporulat, míg a katolikusok és unitusok száma 100 év alatt megötszörösödött.

lekezet is a görögöket is beleértve. Ezen iskolaügyi zavar-
gásoknak véget vetett az 1790. aug. 23 án *Várad-Olaszi-*
ban tartott megyegyülésnek határozata, mely gyűlés jegy-
zőkönyvének kivonata így hangzik: 1538. sz. Belényes
város Instanciája, melyben panaszkodik, hogy a katolikus
oskolamesternek fizetésére még most is kényszerítették, noha
ezen tehertől már a T. N. vármegye által felszabadítottatott.
Mind ezen Intsantia, mind pedig a többi Instanciák, me-
lyek az Uraság Tisztjei ellen beadattak, által adódnak Szi-
lágyi Sámuel és Baranyai György Tábla Bíró Uraknak oly
végge, hogy az Instanciákban kijelentett panaszokat volta-
képen investigálják. Ami pedig azon panaszokat illeti, hogy
a Comunitas a Catholikus Oskolamester fizetésére kénysze-
rittetik, minthogy már azon Contractus, mely mellett az em-
litett Comunitas ezelőtt a Normalis oskolamestert fizette, az
Májusban tartatott Gralis gyűlés alkalmatosságával Cassál-
tatott és a Commnitás az oskolamesterek fizetése alól felsza-
badítottatott, tehát ezen vármegye végzése ezután is observál-
tassék. Kiadatott Kazinczy Dénes vmegye nótáriusa által.

A református egyház sérelme tehát orvosolva lett. A
következő 1791-ik esztendő Apr. 15-én ugyancsak *Várad-*
Olasziban tartott megye gyűlés már elrendeli, hogy a 3
felekezet um.: a katolikusok, reformátusok, és unitusok
iskoláinak tanítói a város pénztárából nyerjenek bizonyos
összeget, míg a görög keletieket helytelenül kizárja ezen
segélyből. A jelzett gyűlés jegyzőkönyvének ide vonatkozó
pontja szerint: *A görög Oskolára, mint a gyermekek kevés*
számára, mind pedig egyéb tekintetben semmi szükség nem
levén; a három, um.: a katolikus, református és oláh is-
kolák tanító mesterei, a közönséges Cassából vegyék egyaránt
a fizetést. Ime mily elfogult és türelmetlen volt még e kor
vallási tekintetben, midőn a különben is gyengén álló görög
keleti egyházat oly szellemi elnyomásban részesítették azok,
kiknek épen az lett volna hivatásuk, hogy világosságot
gyujtsanak ott, a hol sötétség volt. Még 1798-ban sem nyer-
tek kedvező választ a görög keletiek iskolájok felállithatá-
sára nézve. Ezen korból fenmaradt kérvényén a gr. keleti-
eknek, melyet Mézes András városi jegyző fogalmazott, ki
a református és gr. keleti egyháznak is jegyzője volt, ne-
hány igen jó aláírás is olvasható, miből következtethetjük,
hogy a jobb módu gr. keleti valláson levő polgárok, a re-

formátus iskolában nyerték ismeretöket. Ez időben még el lehetett mondani, hogy a reformátusok fizették a többi felekezetek tanítóit is nagyobb részt, mivel a református adófizetők $\frac{2}{3}$ -adát tették a városnak. Midőn a század elején a görög keletiek is engedélyt nyertek iskola alapításra, azon túl ők is részesültek a városi segélyből, a miben a fő, talán egyedüli érdem a reformátusoké. 1792-ben lecsillapultak végre az iskolaügyi zavarok s a reformátusok végre is győztesek maradtak jogos küzdelmökben, melyben Sinai Miklós volt szellemi támogatójuk. Az akkori idők szelleme igen természetesen felébresztette a református hívek féltékenységét az iskolai önkormányzatot illetőleg. Daczára annak, hogy az ígértetett, miszerint tekintettel a reformátusok tulnyomó számára az első iskola tanító református vallásu lesz, még sem fogadták el a normalis iskola költségeihez járulást. Azon idő volt ez ugyanis, midőn II. József iskola ügyi rendelete, bár alapjában a közmivelttség előmozdítására czélzott, másrészt germanizáló politika magvát rejté magában. Mig egyrészt telát nemzet ellenes volt az irány, másfelől a protestanismusra nyomó hatással nehezedett. Talán épen ezen József féle iskolaügyi rendeletnek volt némi hatása az 1791-iki országos törvény hozatalára, mely a protestánsok iskolai autonómiáját megerősítette, mely az óta is erős sarkkövét képezi a protestánsok önkormányzati jogának. Sajnos, hogy a derék Sinainak nem maradt fenn a levéltárban egy sor írása sem. Lehet, hogy az akkori viszonyok között a nagy tudós nem tartotta czélszerűnek levélben mondani el nézetét, különben is az egyházkerület megtette e tárgyban a kellő utasításokat s minden érdeklett egyház bizonyosan e szerint járt el. Kik voltak Debreczenben a küldöttek, biztosan nem tudhatjuk, tulán épen a lelkész Takács János és *Z. Nagy Pál* gondnok lehettek a küldöttek. mivel ily fontos kérdésekben a tanácskérést másokra nem bízhatták.

Az iskolai autonomia kérdésénél tehát a belényesi reformált egyház derekasan kiállotta a próbát. A multban az állam törekvései az iskolaügyet illetőleg kétségtelenül veszélyesnek látszottak úgy a protestáns vallásra, mint a magyar nemzetiségre. Ezen veszélyt jól látták az ősök s ezt elharítani fő kötelességöknek tartották. A protestantismusnak mindenkor kiváló érzéke levén a szellemi világosság iránt, a belényesi normalis iskola ügyben is átlátták az

ősök, hogy egy erős népiskola kétségkívül sokat tehet a város szellemi képességének mívelésére s ha ezen iskolában ők lettek volna a főintézők, nem is állottak volna ellent, de mivel meg voltak győződve a felől, hogy az iskola mihamarabb katolikus jellegű leend. ellenezték azt a végsőig. Lehet pedig, hogyha engedékenyebbek lettek volna e kérdésnél, egy virágzó községi felsőbb népiskola alapja vettetik meg, mely idővel megszilárdulna, világító szövétnek lett volna e vidéken úgy nemzeti, mint szellemi tekintetben. Valószínű azonban az is, hogy később felekezeti surlódásra adott volna alkalmat, holott így mindenik felekezet ezután is kellő egyetértésben élt egymással. Ha vesszük továbbá azon körülményt, hogy ekkor még úgy számban, mint szellemi és anyagi erőben a reformátusok előállottak, lealázásnak tekintették volna, hogy ők egy katolikus s német színezetű iskolát gyámolítsanak. Így állván a dolgok, igazat kell adnunk a buzgó ősöknek, kik oly hatalmasan sikra szálltak iskolájok ügyében. A reformátusok ily szilárd magoktartásának s azon egyenlőségi elvök hangoztatásának, hogy minden felekezet tanítói nyerjenek segílyt a várostól, köszönhetik ma is az egyes hitfelekezetek, hogy iskolájok városilag is segítettik. Ma már a város az izraelita tanítót is segítelyezi s összesen mintegy 900 frtot ad ki pénzben és terményben s fában iskolai czélokra. A jelenlegi viszonyok között már üdvösebb volna, ha a fiu iskolák is állami vagy községi intézetté alakulnának át, mert ma már e tekintetben más viszonyok között élünk, nem zavarván a felekezeteket, sem a vallási türelmetlenség, sem a germanizálás ijesztő réme. Ily sokféle felekezet és nemzetiség között, az igaz hazafiság eszméit csakis egy ilynemű közös. vagy állami iskola terjesztheti hatásosan.

IV.

A belényesi ev. reform. egyház új korszaka.

(1822—1882.)

(A bihari egyházmegyétől elszakítás s az újonnan alakult nagy-szalontai egyházmegyébe kebeleztetés. Tisza Lajos mint az egyházmegye szervezője. Az egyházbelélete rövid vonásokban. Vallásos s erkölcsi élet. Anyagi állapotok. Tanügy.)

A tiszántuli egyházkerület 1818-ik esztendőben tartott közgyűlésének azon határozata, mely szerint a *bihari egyházmegye* két részre osztatván, fele részből új egyházmegye (tractus) alakíttassék, 1822-ben foganatosított.*) Első eszerese az egyházmegyének *Bor István* zsadányi lelkész volt, segédgondnoka (coadjutor Curator) *Borosjenői Tisza László* cs. kir. kamarás. Az egyházmegye megalakítása végett a superintendenciától Tisza László küldetett ki mint superintendencialis deputatus. Ő egyike vala a legtisztéletreméltóbb protestáns világi urainknak. A Tisza-család már a múlt század zivataros éveiben megmutatta vallásos buzgalmát s magasztos prot. érzületét egyháza iránt, midőn *N.-Váradon* a ref. egyház szervezése alkalmával megtartott első isteni tisztület helyiségéül saját házát, illetőleg udvarát ajánlotta fel, hol egy e célra készített sátorban 1784. január 1-én

*) A bihari egyházmegyéhez 1822. előtt következő egyházak tartoztak: *I-ső osztályu egyházak*: Hencida, Bojt, N.-Kereki. K.-Marja, Bihar, Szalád, Siter, Csátár, Püspöki, Szt. János, Bors, M.-Keresztes, Sas, Furta, Zsáka, Csókmó, Komádi, B.-Büszörmény, Harsány, Ugra, Zsadány, M.-Gyán, Geszt, Sarkad, N.-Szalonta, Tenke, Gyanta, Telegd, Varad, Ártánd = 30. *II-ik osztály*: N.-Szántó, K.-Szántó, Tamási, Hodos, H.-K.-Kovácsi, H.-K.-Pályi, H.-K.-Ujlak, Váncsod, Darvas, Told, Apáti, Okány, Köte-Gyán, Árpád, Tárkány, Belényes, Élesd, Örvénd, P.-Ujlak, Száldobágy = 20. *III-ik osztály*: Nyüved, Pelbárhida, B.-Szent-Márton, Homrok, Szakál, Keresztur, Ant, Tamásda, Baj, R.-Ujlak, F.-Tóth, Fenes, Remete, N.-Rév, Kakucs, Telki, Pósalaka, K.-Jenő, Fugyi, Vásárhely = 20. Ezen osztályozás 1820-ban történt, a mikor a papi gyámintézet a bihari tractusban felállíttatni határozottatott. I-ső sz. a. k. körlevelek j. könyve 1822.

tartatott meg az első isteni tisztelet *Szilágyi Sámuel*, tiszántúli superintendens s nagy néptömeg jelenlétében*) 124 évi szünetelés után. Tisza László tehát még a nyomatás szomorú korszakát ismerte s részt vett egyházának szomorú küzdelmeiben s így lelkiülete hőn lángolt szeretott egyháza előmeneteléért. Már a század elején ott látjuk őt a tekintélyes és nagyterjedelmű bihari egyházmegye világi tanácsbírái között egyházas buzgalommal működni. Tekintélye már ekkor oly nagy volt, hogy az újonnan alakítandó N.-Szalontai egyházmegye szervezésére őt küldi ki az egyházkerület. Ezen szép bizalomnak kitűnően megfelelt, minek fejében ő lett megtisztelve az egyházmegyei gondnoksággal s ez időtől a nagy-szalontai egyházmegye története a Tisza-családhoz van mintegy fűződve, miután már 6 évtized óta ezen nagynevű család kitűnő férfiai állanak az egyházmegye élén, mint világi elnökök, egyházmegyei gondnokok. Tisza László 1821-ben kezdte meg az egyházmegye szervezését.

Az egyházmegye már 1822-ben szervezve lett s a belényesi egyház is a vidéki 7 egyházzal a nagy-szalontai egyházmegyébe kebelezetett. A mint az új egyházmegye megalakult, az egyháztanács, a presbyterium is újra választott *Mike László* lelkészségében. A derék *Gál István* már ekkor vagy nem lakott Belényesen, vagy pedig elhalt már, mert az egyházi ügyek élén egészen új emberek állottak. A presbyterium következőleg alakult meg. Gondnok: *Győri Ferencz*. Elöljárók: *Bodnár István*, *Görög Mihály*, *Kristó Mihály*, *Csatári Mihály*, *Grézer István*, *Ns Ivánka József*, *Kis János*, *Kovács József*, *Andrádi István*, *Lengyel Ferencz*. Egyházi jegyző *Borbély Dániel* városi jegyző. Ugyanezen év ápril 24-én sarkadi segédlelkész *Veres Ferencz* hivatott meg rendes lelkésznek, ki rövid ideig (alig egy évig) volt lelkésze az egyháznak, mert a sarkadi népes egyház rendes lelkészének hívta meg. Ezen kevés idő alatt csak is annyi emlék maradt fen itteni működéséből, hogy a halálozás által megritkult presbyteriumot kiegészítette *Benkő Sámuel*, *Biró József*, *Vargha István* és *Vajda István* presbtereikkel. *Veres* utóda *Etédi József* lett, ki 1823. május havában foglalta el állomását. Rövid három év alatti lelkészsége idejéről nevezetes a presbyteriumnak azon határozata, mely

*) Balogh Ferencz Magyar prot. egyh. tört. részletei 78 l.

1825-ben hozatott s maig kötelező szabályként érvényben állott, hogy azon egyházttag, ki a gondnokságot nem fogadja el, 16 frtot, a ki pedig az egyházfiságot nem fogadja el, 10 frtot fizet váltságdíjul az egyház pénztárába. A gondnokságot még ez időben is Győri Ferencz viselte, ki népszerű és hatalomra vágyó ember volt és sok kárt tett az egyháznak a népszerűség hajhászása által, mivel az egyházi adók behajtásával nem törődött, e miatt a hátrányok nőttek, az egyházfiak pedig éveken át nem számoltak. Győri már 1826-ban *Csaplár János* lelkészsége kezdetén nem fogadta el a gondnokságot, mert szemrehányásokkal illetetett gondatlanságáért, bár még ekkor is a nagy többség mellette nyilatkozott. Utódja *Benkő Sámuel* egész erélylyel látott teendőjéhez, de kevés ideig működhetett, mivel már a következő évben ismét *Győri* lett megválasztva, ki a leg-hanyagabb s fizetni nem szerető egyházttagokkal szövetkezve jutott ismét a gondnokságra. Népszerűsége azonban nem az értelmiség támogatásán alapulván, csillaga letűnt nemsokára. Már az 1828-iki január 6-án tartott presbyteri gyűlésen az egyház vagyonának hűtelen kezelése bizonyult be reá. — Ugyanis számadásait 4 évről nem terjesztette be, e miatt, midőn hanyagságát nem hogy szeliden mentette volna, hanem kihívólag viselte magát, támaszkodva rakoncátlan pártjára, a presbyterium kebeléből kizáratott, *Győri Ferencz* hogy népszerűségét visszanyerje, 100 frtot ajánlott fel az egyház céljaira, de ezen önzésből eredő ajánlat *Csoplár János* lelkész indítványára nem fogadtatott el. Győri helyett 1829-ben *Kristó Mihály* választatott gondnoknak, ki egyike volt a legbuzgóbb előljáróknak. Előljárók az 1822-ben választottak voltak nagyobb részt, jegyzője pedig *Szabó László* volt az egyháznak. 1829. július 5-ik napján tartott presbyteri gyűlés sajtáságos per felett mondott ítéletet. *Bátori* tanító ugyanis bevádolta *Magyari János* orgonistát, hogy ez őtet megcsalta, azt fogadván, hogy 30 forintért és 3 köből buzáért megtanítja az orgonázásra. *Magyari* a tanításdíjat fel is vette, de tanítványa azért orgonázni nem tudott. E miatt feladta *Magyarit* a presbyteriumnak. *Magyari* kihallgattatván, azt vallotta, hogy ő nem tehet róla, ha *Bátorinak* oly nehéz feje van s nem tudott vele semmire sem menni. Főkép azért, mert a német kótákat nem tudja magyarra fordítani. A fufangos *Magyari* azt hitte, hogy

most a presbyteriumot felültette, de épen ez lett nimbusának szétfosztója, mert a lelkész Csaplár János azonnal kijelentette, hogy organista ur most már elárulta a saját tudatlanságát s fel sem lehet arról tenni azt, hogy tanítani tudjon, a kinek magának sincs képessége; ennélfogva a 30 frtnak Bátori részére leendő visszafizetésére ítéltetett. Ugyanez évről találjuk feljegyezve, hogy a lelkész a gr.kath.püspökség által *a szőlő dicsma alól felmentetett*. 1830-ban ismét *Kristó Mihály* választatott meg gondnoknak, ki Magyarikántor ellen azon vádat adja be, hogy az eklézsia szőlőjében levő gyümölcsöst használatába akarta venni. holott az mindig a prédikátoré volt. E szerint Magyarikántor eltiltatott a gyümölcsös élvezésétől, annak élvezése ezentul is Szilágyi József prédikátornak hagyatott meg. 1831-ről fel van jegyezve, hogy az egyházmegyében *Dávidházi János* halálával megürült assessori állás *Balogh Péterrel* (a későbbi esperes és superintendens) tölthetett be. Ugyanezen évről az egyház jegyzőkönyve egy fájdalmas veszteség feletti részvétét örökitette meg, az egyházmegye első és kitűnő buzgalmu segédgondnokának *Borosjenői Tisza Lászlónak* halála felett, ki alig 10 évig kormányozhatta az új egyházmegyét. Az 1831-ik év július havában tartott presbyteri gyűlés ezen veszteség feletti fájdalmának következő jegyzőkönyvi feljegyzésben advtt kifejezést. — Fájdalmas szívvel veszi tudomásul a belényesi presbyterium *Borosjenői Tisza Lászlónak*, a n.-szalontai egyházmegye kitűnő segédgondnokának halálát, ki a hazának sok érdemekben tündöklő fia, a nemes vármegyének főjegyzője, táblabírája volt. Benne az elvesztett jó atyát siratják a tractus egyházai, kinek fiában um: *Borosjenői Tisza Lajos* Urban találhatjuk fel, őt, azért is voxunkat reá adjuk.“

1833-ban ismét szomorú veszteség híre érkezett az egyházba. A tractus első és közszeretetlen álló esperese *Bor István* bevége pályafutását. (Helyette ugyanezen évben *Balogh Péter* a szalontai lelkész t. bíró választatott esperesnek.) Szilágyi József lelkész is eltávozván Belényesből, helyette *Bosznai István* hivatott meg. A buzgó gondnok *Kristó Mihály* után *Vargha István*, majd *Dúl János* választattak gondnoknak.

Az 1833-ik évtől kezdve mondhatni új korszakba lépett át az egyház, a mennyiben a folytonos lelkészi és ta-

nitői változások megszűntek. Kétségkívül nagy hátrányára volt az egyházi élet fokozatos fejlődésének a gyakori hivatali változás. Nem csoda azonban, hogy a csekély javadalom s a folytonos nyugtalanítások arra ösztönözték az itt működő lelkészeket s tanítókat, hogy boldogabb és nyugalmasabb egyházakba vágyakozzanak. És csakugyan majd minden lelkésze Belényesnek jövedelmezőbb egyházba hivatott meg. Valóságos darázsfészek volt az egyház a század elejétől kezdve s ha támadtak is egyes kiválóbb egyháztagok, kik nem a civakodásban, hanem a keresztyénies ügybuzgalomban találták fő örömlükét, áldozván az egyház oltárára bőségesen; az egyháztagok többsége, még pedig a *nem fizetünk* osztály, mint rendesen szokott lenni, sohasem tagadta meg önmagát, hanem lelkészét és tanítóját következetesen nyugtalanította. E miatt történtek főkép a gyakori hivatali változások. A nem fizetünk osztály már a 20-as években erősen bontotta az egyház alapját, bár Gál István vaskezesokakat jó utra terelt, még sem állott szilárd alapra a rend és békesség. Gál István halála után azonban még jobban elharapódzott a féktelenség, mit lehetetlen, hogy ne szítottak volna más oldalról, a mit következtetni lehet onnan is, mivel a század elején nagy hullámmzásnak volt kitéve az egyház népessége. A mint láttuk 1780-ben 513 reform. vallású lélek volt a városban s már 1817-ben 437-re olvadt le 1818-tól 1821-ig folyton emelkedik a lelkek száma s elért az 506-ot, míg 1822-ben leszáll 418-ra, 1823-ben ismét felemelkedik 553-ra stb. Ezen statisztikai adatokból azt következtethetjük, hogy 1818—1823-ig folytonos át és visszatérések lehettek. A törzs lakosságából azonban nem igen került a ki református vallását elhagyta volna. A későbbi időkben már szegyennek tartotta volna a legszegényebb egyháztag is, hogy vallását, egyházát elárulja.

Bosznai István lelkészsége nehéz viszonyok között kezdődött meg. Az ő nevéhez fűződik az egyház 39 éves történelme (1833—1872.) Előtte 39 évvel 12 lelkész szolgált itt az Ur szőlőjében, de a szőlővesszők nagyoblrészt csak egest teremtek, elvadulván az egykor oly szelid és termékeny szőlővesszők. Az egyháztagok nagy része nem engedelmeskedett a presbyteriumnak. Bosznai tehát lelkészségének első éveiben sem pihenhetett rózsás pamlagon. Az ifjú lelkész azonban nem csüggedt, hanem fáradhatatlan tevé-

kenységet fejtett ki az egyházi ügyek vezetése körül s ha később e buzgalom megtört, nem lehet csodálkozni rajta, midőn a szerény fizetés anyagi gondjait nevelvén, ő is ritka szorgalom és takarékoság által igyekezett anyagi jólétét biztosítani. Később egészen elvonulva a társadalmi élettől, csak családjának és szorosan vett hivatali teendőinek élt. Magán vállalatai miatt többször felzudultak ellene, de a zugolódók panaszaikkal elutasítottak, mivel tisztességes és nem feltűnő vállalatokba bocsátkozott s erre a lelkeszi fizetés csekélysége miatt mintegy utalva volt. 1835-ben már keserű napok jöttek az ifjú lelkeszre. Ugyanis néhány izgatató egyháztag az előljáróság tudta nélkül egy folyamodványt köröztetett lelkesze ellen. A presbyterium ekkor folyamodott, hogy az egyházmegye egész tekintélyével hasson oda, hogy az itteni egyenetlenkedések meggátoltassanak s az egyházi közigazgatásba ne folyanak be az illetéktelenek, *mert régtől fogva az volt itt a fő baj, hogy a presbyterialis kormányzat gyenge volt.* Balogh Péter helyettes esperes a a presbytérium felterjesztésére írja, hogy ily helyen, hol az egyházközség iparosokból áll, több értelmi képességet várt volna. Tudhatják azt az egyház tagjai, hogy az egyház közigazgatására szabadon választott presbyterium van hivatva, ép azért a presbytérium tartsa fenn a maga tekintélyét s teljesítse kötelességét, mert mind az egyház kormányzása, mind a belső személyek megváltoztatása az ő kötelességök s ha valaki nem engedelmeskednék, a presbytériumról szóló felsőbb rendeletnek, olvastassék az fel a templomban s az ellenszegülő ha nemes ember a vármegyére, ha nem nemes a helybeli előljáróságnak adassék át megbüntetés végett. Ezen levél a presbytériumról szóló rendelettel együtt felolvastatott a templomban, 1836 feb. 28-án tartott presbyteri gyűlésben felolvastatott a lelkesz s presbyterium ellen lázító, gunyolódó s az esperes' rendeletének ellenszegülésre lázító, az esperest, tractust sértegető levél. A presbyterium megbotránkozását, rosszalását fejezi ki, lelkesznek pedig bizalmat szavaz. Az 1836. év tavaszi canonica visitáció a panaszok egész halmazával lett elboritva. Kitünt ekkor, hogy az egyháztagok a presbyteriumra mit sem adnak, hogy az egyház pénzbeli vagyona, melyet leginkább kegyes hagyományok alkottak, teljesen leapadt. Kitünt, hogy némelyek kivonták magokat az egyházi adó alól. Mindezen

dolgokra és több más helyi érdekű esetekre kiterjesztette figyelmét a visitáció s 11 pontból álló utasítást vétetett jegyzőkönyvbe, melyek közül nevezetesebbek az egyház bel-kormányzatát s a presbyterium hatáskörét megszabó s megerősítő, az egyházi vagyon fentartását s kezelését szabályozó, s az általános egyházi adóztatás kötelezővé tételét elrendelő szabályzatok *Bosznai* lelkészi pályája kezdetén a reformok embere volt. Elsőben is az egyházi adóíjletésre hozatott be új rendszert. Azelőtt ugyanis nem volt meghatározva, mikor fizetessék az egyházi adó, minek következtében lelkész és tanító a legrendetlenebbül vették fizetésöket. *Bosznai* indítványára mondatott ki, hogy minden egyháztag tartozását 4 részletben a 4 vásár után íjlesse s a ki a részletfizetést elmulasztja, a gondnok exequáltassa. (1834-ik presbyteri gyűlés határozata. Ezen gyűlésen jelen voltak *Balogh Péter* és *Nagy József* visitorok.) Az iskolaügyben is mint látandjuk, reformok hozattak. A tanítói íjletés megváltoztatott s javíttatott. Az egyháztól járt 60 frt 6 köből buza, 6 vécás föld. Tandíj 1 frt. nagyvásárkor minden gyermek egy garas, egy csirke. Stóla pred. 1 frt. Énekszó 30 kr. A várostól 60 forint, 6 k. buza, 6 öl fa. 1838-ban Magyar János orgonista halála után egyesített az orgonistaság a tanító-sággal. A 30-as években mint buzgó előljárók tűndököltek *Ns. Ivánka István*, ki a jegyzőkönyveket több éven át buzgósággal és pontosan vezette, a mellett a gondnokok számadásainak több ízben elkészítője volt. Buzgó előljárók voltak még ez időben *Lengyel Ferencz*, *Ns. Ivánka József*, *Andrádi István*, *Kristó Mihály*, *Ns. Dúl János*, *Lengyel János*, *Kőrösi János*.

1838 Mártius 12-én tartott presbyteri gyűlésen egy kegyeletes jegyzőkönyvi végzés hozatott az elhunyt *Gál István* és neje *Endrödi Juliánna* sirhalmaiknak gondozását illetőleg. A jegyzőkönyvnek *Ivánka István* egyházi jegyző által szerkesztett ide vonatkozó pontja szóról-szóra így hangzik :

64. sz. Tekintetes Táblabíró Miskolczy Lajos Ur bizonyos okoknál fogva kívánja, hogy megboldogult édes anyja, ugy Tekintetes *Gál Istvánné* s férje sirhalmai az eklézsia előljárói által felhantoltatván, jó állapotban tartassanak s hogy ez a következőknek is tudomásul szolgáljon, az eklézsia jegyzőkönyvébe beiktatni kívánja. És T. táblabíró ur a

megboldogultak által az eklézsia részére ajánlott több darab földekről szóló örök leveleket kiadni méltóztatik.

Végzés. *Teljes tisztelettel veszi ezen eklézsia előjárósága Tisztelt Tettes táblabíró urnak ezen helyes kívánságát, melynek következtében a megboldogultaknak, kiknek kegyelmeit s buzgó szeretetét eklézsiaínkkal nem egy ízben éreztette, sirhalmait a legjobb állapotban tartani el nem mulasztja, sőt hogy ez jövődre is megtartsa, úgy az hálás megemlékezése a megboldogultaknak, hogy az utódoknál fennmaradjon, az eklézsia jegyzőkönyvébe irattatni rendeli.*

1839—1845-ig valami kimagyarázhatlan pangás állott be az egyházba. A 40-es évek elején nem tudhatni, mi okból, a szűk esztendőök miatt-e, vagy gondatlan kezelés miatt a lehető legrosszabb lábon állott az egyház anyagilag, mint alább látandjuk. Ugy látszik, hogy a kezdetben ügybuzgó Bosznai is belefáradt a buzgalomba s a folytonos bosszantások elcsüggesztették lelkét.

Az 1848-iki szabadságharcz zavaros időszaka kétségkívül megzavarta az egyház nyugalmát is. Nem folytak ugyan közvetlen-közelben harcok, de a királyhágóntuli, alig 4—5 mértföldnyire dülő vad kegyetlenkedések híre az egyháztagokat is elcsüggesztette. 1848. július 6-án tartott presbyteriális gyűlés után egész 1855-ig nem volt rendszeres presbyteri gyűlése az egyháznak. Ez időből csakis gondnoki számadásokat találunk, melyek legalább az egyház életét bizonyítják. A szabadságharcz leveretése után az abszolút kormány az egyházak autonómiájára ónsúlylyal nehezedvén, természetesen a presbyteriumok sem működhetek. Az említett 48-iki utolsó presbyteriális gyűlés tárgyai voltak: Felolvastatott az egyház szőlőjének eladására vonatkozó esperesi engedély. Jelentette továbbá, hogy Gálboritól buza vételre felvett kölcsön kamatja elengedtetett. Olvastatott a miniszteri körlevél, hogy egyházi, vallási és iskolaügyi értekezletre követ választassék s az egyházi vagyon irassék össze. (Egyh. gy. j. könyv.) A zeréndi tractuális gyűlésre *Ivánka István* választatott követnek. Jelen voltak ezen 48-i presbyteri gyűlésen Bosznai István lelkész elnöklete alatt: *Kristó József* gondnok, *Kis József*, *Biró János*, *Nán Mihály*, *Varga István*, *Kovács János*, *Boros József* előljárók.

1848. július 26-tól kezdve nincs jegyzőkönyvi adat

1855, márczius 18-ikáig, amikor *felsőbb engedéllyel* tartattott meg a 6 évig szünetelő egyházi gyűlés *Bodroghy István* cs. kir. biztos jelenlétében. Ezen gyűlés az egyház belszervezetére fordította főgondját. Gondnokul választott *Benkő Mihály* 4 jelölt közül. Egyházi jegyzőnek *Benedek Ferencz* városi főjegyző és *Orbán Lajos* városi aljegyző. A cs. kir. biztosként jelen volt *Bodroghy István* mint ágost. ev. hitvallásu hitrokon, nem mint szigorú biztos, hanem mint szerető testvér vett részt a gyűlésben. Ezen kitünő képzettségű egyházas érzelmű derék férfiu ettől kezdve tevékeny részt vett az egyházi tanácskozásokban. Ha pályája és hivatali emelkedése rövid idő múlva máshová nem szólítják,*) az egyház egy kitünő oszlopot nyert volna benne. Rövid idő alatt is szellemileg sokban hasznára volt ő az egyháznak. Egy későbbi gyűlésen rendes presbyterül is megválasztott, mit ő azon nyilatkozattal fogadott el, hogy az egyházi terhek viselésében is egyenlősítettni kívánja magát a többi egyháztaggal. Bodroghynak rövid ittléte is mutatta, mily buzgó protestáns ő. Ekkor tünt fel az egyházi élet terén *Benedek Ferencz* városi főjegyző.

Az 1855-ik évben állapítottattott meg az egyházi adózási és adókimutatási rendszer s az évnegyedes befizetések végrehajtás terhe alatt kötelezővé tétettek. 1855—1860-ig szép lendületet is vettek az egyházi ügyek, többnemű hasznos intézkedések tétettek az egyház javára, előmenetelére. Az 1867-ik esztendőben már oly helyzetben volt az egyház, hogy *Osváth Imre* esperes indítványára s rábeszélésére az ezelőtt 19 évvel beszüntetett legatus járatást ismét elrendelte, megszavazván az egyház részéről a legatusnak egy-egy ünnepre 20 frtot. 19 év után első legatus volt *Rácz Miklós***) ki jeles szónoklatával annyira elragadta a már régóta ifju szónokot nem hallgatott egyházi tagokat, hogy a fixum legatusi díjnak több mint 3-szorosát kapta.

Az 1869-ik esztendőben ismét belzavarok törtek ki az egyházban. Megkezdődtek ugyanis a torzszalkodások előbb a tanító, majd a lelkész ellen. Ezen zavargások az 1869 sept. 23-án Anton tartott egyházmegyei gyűlésen intéztettek el.

Ezen egyik megyei gyűlésnek vonatkozó végzése *Szél*

*) *Bodroghy István* jelenleg Pozsonyban m. kir. törvényszéki elnök.

**) Jelenleg kunhegyesi ref. lelkész.

Kálmán egyh. m. jegyző által kiadva, igen terjedelmesen tárgyalja a belényesi zavarokat. Egy részlete a hozott végzésnek így hangzik:

Egyh. megyei gyűlésünk úgy a beterjesztett panasz és vádlevellekből, mint különösen a vizsgáló küldöttség jelentéséből meggyőződve a felől, hogy a belényesi egyházban neki indult zavargás és békétlenség, mely előbb a tanító, majd a lelkész és az egyházi előjáróság elleni vádaskodásban tört ki, egymással kapcsolatos, s nem egyéb, mint társadalmi torzsalakodás, mely néhány egyénnek a magán életben vett, s elég megróvást érdemlőleg, az egyház terére áttett személyes sérelméből, személyeskedéséből veszi táplálékát, s valódi alapos ok nélkül az egyház nyugalmanak és rendjének veszélyeztetésével izgat, pártoskodik és gyanúsít: e körülmény megfontolása és a bebizonyítható okok egybevetése után ítéletileg kimondja egyházmegyei gyűlésünk, hogy általában bármelyik félnek az indulat rohamában tett panaszai, s szenvedélytől sugallott vádjai kellő törvényes súlyhjal és döntő erővel nem bírnak a hivatalbóli elmozdításra nézve. A tanító s lelkész személyére vonatkozó végzés után utasítja az e. megyei gyűlés az egyházat, hogy az alapítványi és hagyományozási pénzeket az egyház folyó bevételeitől elkülönítve kezelje, s azokat rendeltetési céljoktól eltérőleg másra ne használja fel, sőt az eddigi kölcsönkép felvetteket is helyre tenni el ne mulasztja. Megróvja egyh. megyei gyűlésünk a presbyterium ellen lázongókat, s határozottan kimondja, hogy jövőben a presbyterium, mint törvényesen előállított kormányzó testület ellen bármely nemű lázongás, a fennálló törvények értelmében szigorúan leszen büntetendő.

Az egyházi zavarok némileg lecsendesültek az egyházmegyei gyűlés határozatának vétele után. Ezen időben azon öröndetes esemény is történt, hogy *Benedek Ferencz* városi főjegyző vette át az egyház pénztárának kezelését. Ő már előző években is kellő gyakorlati érzéssel tanácsolta az egyházi vagyon kezelését, s tanácsai mindég czélirányosak voltak. Méltán pontosult tehát benne a közbizalom.

1870-ben a már régen megpendített óra felállítása végett tánczvigalom tartatott *Barthos György* és *Kristó Károly* egyh. tagok buzgalma folytán, melynek tiszta jövedelme 141 forint az óra alaphoz csatoltatott.

1870. szept. 7-én az iskola termében tartatott a n.-

szalontai egyházmegye közgyűlése *Osváth Imre* esperes és *Tisza Kálmán* s. gondnok elnöklete alatt.

1871. ápril 23-án tartott presbyteri gyűlésen *Bosznai István* aggkoránál fogva kinyilatkoztatta, hogy miután esékly fizetéséből káplánt nem tarthat, az 1871 $\frac{1}{2}$ -ik egyházi év végével nyugalomba lép. Bár később e lemondását visszavonta, mert lemondása csak feltételesen történt, mégis hogy önmagának hátralevő napjaira nyugalmat szerezzen, az 1872-ik év ápril 24-ikén megvált a belényesi lelkészségtől.

1872. febr. 18-án *Benedek Ferencz* elnöklete alatt összeült közgyűlés, a lelkészi fizetésnek *Benedek Ferencz* indítványa folytán kimondott javítása által igen üdvös és korszerű intézkedést teljesített,*) és egy kissé tulmenve a törvényes szabályokon kimondta, hogy egy világi elnök választassék a lelkész mellé az egyház anyagi érdekeinek megóvása tekintetéből.

Bosznai lemondása folytán megürült lelkészi állomásra az 1872. ápril havában *Sarkadon* tartott egyházmegyei gyűlésen *Barthos György* és *Kovács Ferencz* küldöttek által *Hajdu Elek* akkor szakáli lelkész hivatott meg, ki állomását ápril 24-én el is foglalta. Az új lelkész 4 évtized után nagy újság volt a belényesi ref. hívek előtt, s kétségkívül nagy hatással is volt az egyházi élet felújítására. Az egyházi surlódások azonnal megszűntek, s ismét békés korszak hajnala derült fel. Ez időtől kezdve az egyházi ügyek vezetésében úgy szellemi, mint anyagi tekintetben tevékeny részt vett *Benedek Ferencz* városi főjegyző, ki már ekkor egyházas érzületéért a n.-szalontai egyházmegyében világi tanácsbirónak választatott meg. Mint főgondnok és pénztárnok kétségkívül jelentékeny hatással volt a rend és az anyagi viszonyok helyreállítására, s habár már ekkor ügyes és gondos kezelése mellett kevésbé szaporíthatta az egyházi vagyont: azon elvitázhatatlan érdeme megvan említett főgondnoknak, hogy a tényleges vagyont teljesen rendbeszedte, s a számadásokat mintaszerűleg vezette. A 70-es években már ismét kísérté az egyházat azon veszélyes baj, hogy az egyházi tartozás rendetlenül folyt be. A főgondnok ily körülmények között többször előlegezett a lelkész fizetésébe sajátjából, mit mint dicséretreméltó nemes tettet nem hagy-

*) A lelkészi fizetés 60 frttal és 2 hold földdel javíttatott.

hatók említés nélkül. Hajdu Elek lelkészi pályájának kezdete biztató volt, de pár év múlva már, daczára jó ügykezetének, ő előtt is nehézségek állottak. A belényesi református egyház lelkészének szép tere nyílik s e téren csakis úgy teljesíthetné kellőleg kötelességét, ha javadalma-zása megfelelne a kor igényeinek. Egy 300 évet túl élt magyar ref. egyház, melynek missiója hisszük, hogy igen sokáig fennálland még, okvetlen szükséges, hogy erősebb alapokon álljon anyagilag. A jelzett időben mindamellett, hogy akadályok sokszor merültek fel, elég rendes mederben folyt az egyházi élet folyama, mire nézve említett főgondnok kétségkívül nagy befolyással volt. Az 1874-ik évben a presbyterium következőleg alakult meg: Egyházi elnök: *Hajdu Elek* lelkész. Világi elnök s pénztárnok: *Benedek Ferencz*. Gondnok: *Illés Lajos*. Jegyző: *Kovács Ferencz*. Presbyterek: *Végh János*, *Barthos György*, *Vágó Gábor*, *Kristó József*, *Medeséri Mihály*, *Károlyi József*, *Mészáros Mihály*, *Sárosi József*, *Derecskei László*, *Illés János*. Egyházfi: *Zih József*. 1874. márcz. 15-ikét a reform. templomban szép ünnepélyességgel ülték meg. Ott volt a templomban az akkor még fennálló törvényszék elnöke *Beliczay Ferencz* a hivatal összes személyzetével, s a járásbiróság, adóhivatal összes személyzete. A kathedra nemzeti színű terítékkal volt bevonva stb. A templomon kívül taraczkok dörögtek. Hazafias alkalmi beszédet *Hajdu Elek* ref. lelkész tartott, alapigéül vevén fel Márk V. 39. A beszéd végeztével a szózat énekeltetett az egész templomi közönség által, mely után hazafias lelkesedéssel oszlott szét a közönség. Ugyancsak 1874-ben *Olteanu János* a hazafias érzelmű nagyváradi gr. kath. püspök tiszteletére a magyarság fáklyászenét adott, melytől a románság távol tartá magát.*)

1875 Január 17-én dalárda alakult, melynek 34 rendes és 21 pártoló tagja volt. Elnök lett *Hajdu Elek* lelkész. Karnagy: *Forrás József* orgonista tanító. Jegyző s pénztárnok *Nagy Károly*. Tiszteletbeli elnök: *Ivánka Sámuel*, sárospataki ének- és zenetanár, Belényes város szülötte.

1876 Febr. 27-én *Deák Ferencz* emlékére gyász isteni tisztelet tartatott. Ugyanezen évben lelkész és főgondnok tisztelegvén *Olteanu János* püspöknél, kérdezősködött az

*) Lelkész sajátkezű feljegyzése után.

iskola állapotáról s ez évtől kezdve 2—2 öl fát utalványozott díjtalanul a lelkész és iskola részére.

Az 1877, és 1878-ik esztendőök semmi lényeges feljegyezni valót nem tartalmaznak. E két év már a szokott esendben folyt le. 1878 nevezetes annyiban, hogy Hajdu Elek ekkor vált meg a belényesi lelkézségtől, miután az előző év telén a vadászi egyház választotta meg lelkészül. A lelkészi állomás megürülvén, az 1878-ik év April 28-án Nagy Lajos püspökii s. lelkész választatott meg, ki 1878 Május elején foglalta el állomását. Lelkészi működése azonban csak egy évre terjedt Belényesen s már az 1879-ik év April havában tartott n.-szalontai egyházmegyei gyűlésen felcserélte állomását Sipos Imre erdő-gyarakai lelkésszel, kit a belényesi egyházba az előljáróság utasítása folytán, Kristó József, Fogarasi Ferencz és Kovács Lajos küldöttek hívtak meg. Sipos Imre a belényesi lelkészi állomást nevezett év Május havában foglalta el. Ezen év Junius havában tartott presbyteri gyűlésen szóba jövé a templom tetőzetének korhadt volta, e célra Fogarassy Ferencz presbyter indítványára, az általa birt s ingyen átadott vendéglő kertjében egy nyári tánczvigalom tartatott 1879 Augusztus 8-án, melyből a jelzett célra 133 frt tiszta jövedelem folyt be, 1880-ban a presbytérium 3 évre következőleg alakult meg. Elnökök Sipos Imre lelkész, Benedek Ferencz főgondnok. Gondnok: Fogarasi Ferencz. Pénztárnok: Végh János. Egyházi jegyző: Sass Elemér j. bírósági joggyakornok. Presbyterek: Benedek László aljárásbíró. Végh János j. bírósági igdató, Kristó József, Illés Lajos, Mészáros Mihály, Károlyi József, Barthos György, Kristó Károly, Illés László, Zih József, Katona Gábor, Tavasz János.

A templom zsindelezésére a meglevő összeg nem volt elegendő, minél fogva Benedek László indítványára az 1880. Januárban tartott presbyteri gyűlésen elhatároztatott, hogy miután Pap Pál ügyvéd s gr. keleti egyh. tanácsos kijelentette, hogy a jövedelem tekintetéből is célszerűbb lesz, ha a két egyház neve alatt tartatik a tánczvigalom; a Február 7-ikére kitűzött bál a két egyház által közösen tartassék meg. A két egyház presbytériuma e végből egy bizottságot küldött ki, melynek tagjai voltak a reform. egyh. részéről Benedek Ferencz, Benedek László, Végh János és Fogarassy Ferencz. A gr. keleti egyház részéről Fásie Tódor,

Pap Pál, Szimai Döme ügyvédek s *Kriszta Miklós* gondnok. A bál kitűnően sikerült 137—137 frtot jövedelmezett egy-egy részre. Így zsendelyezett be a templom 1880 Március utólján.

1881 Február hóban ismét tartatott egy közös táncvitalom a gr. keletiekkel, mely egy-egy részre 100—100 frtot jövedelmezett. Itt Benedek L. működött a siker érdekében szép buzgalommal. A jövedelem nagyobb része egyházi épületek javítására, különösen az iskola hátsó fala kijavítására fordított. Ugyanezen év Március havában *Király Gyula* orgonista tanító s neje *Vecsey Irma* hangversennyel egybekötött táncmulatságot rendeztek, melynek tiszta jövedelméből a tanítói lak 2 szobáját szépen kifestették. Ugyanezen évben *Király Gyula* tanító a ref. iparosok közt énekkart szervezett, melynek tagjai bár nem folytonosan, de nagy ünnepek alkalmával rendszeren működtek. Tervben volt egy városi dalárda szervezése is, de nem sikerült.

1882 Januárban tartott közgyűlésen lelkész kegyelettel emlékezett meg arról, hogy a reform. templom ez évben érte meg fennállásának századik évfordulóját, illőnek tartja azért, hogy a jelen nemzedék az év folyama alatt hála és örömnépélyt rendezzen s e végből egy bizottság megválasztását indítványozza. *Benedek Ferencz* szintén egyértelműleg nyilatkozott lelkésszel s ő is melegen ajánlja a százados ünnepély ügyét az előjárók figyelmébe. Az ünnepély ügye azonban egész tavaszig alvó félben volt, csak a nyár elején merült fel ismét, a mikor lelkész megírta az ünnepélyre 3 énekét, melyek közül kettőre *Király Gyula* ref. orgonista tanító s *Illési Gyula* rom. kath. orgonista tanító dallamot írtak. A két buzgó tanító most már az énekkar megalakításán működött. *Ivánka Sámuel* s. pataki ének- és zenetanár, kivel K. Gy. érintkezett az énekügyben, azt javasolta, hogy vegyes énekkar állittassék fel. Így állittatott fel Junius havában a vegyes kar, melynek felállításában nagy érdeme van *Vass Antalné Lovász Juliának*, ki a nőket fáradhatlan buzgalommal gyűjté egybe s nyerte meg az ügynek. Nagy nyereség volt az énekkarra *Antal Irén* k. a., (Antal Ágoston gr. kath. esperes leánya) ki szépen iskolázott kellemes csengésű hangjával koronája volt az énekkarnak. Az énekkar tagjai felekezeti különbség nélkül alakultak. Vezetők voltak *Király Gyula* és *Illési Gyula* tani-

tők, kik a nehéz feladat megoldására kitűnő szorgalommal törekedtek. Tagjai voltak az énekkarnak a) férfiak: *Király Gyula, Illési Gyula*, org. tanítók. *Vas László*, s. szolgabíró *Sófaly Károly* debreczeni végzett theológus. *Boglucz István* járásbírósi hivatalnok. *Bátori Zoltán* kereskedő. *Lalatos Bálint* állami leányiskola igazgató. *Kristó Lajos, Német Lajos, Varga János, Simon László* iparosok, b) nők: *Sipos Imréné Vecsey Kornélia*, *Vas Lászlóné Német Lina*, *Vas Antalné Lovász Julia*, *Antal Irén* k. a. *Dobrai Berta* k. a. *Buder Adrien* k. a. *Kretz Luiza* k. a. *Német Róza* k. a. *Zsigmond Aranka* k. a. *Neubauer Gizella* k. a. *Endelyi Mariska* k. a. *Csávássy Ilma* k. a. *Csávássy Jolán* k. a. *Jánosi Zsuzsika*, *Kurtessku Etelka*, *Csávássy Mariska*.

A Julius elején tartott presbyteri gyűlésen kimondatott, hogy az ünnepély Aug. 6-án fog megtartatni, egyuttal lelkész indítványára elhatároztatott, hogy az egyházkerület szeretve tisztelt főpásztora, az egyh. megye s gondnoka és esperese, a zsinat nagyérdemű volt elnöke s több kiváló egyházi és világi férfiak meghivattassanak. Meghivatott *Rácz Károly* gyoroki lelkész, mint a ki az első adatot szolgáltatva az egyház multjához s ugyancsak meghivatott *Hajdu E.* volt jó emlékü belényesi lelkész stb. A programm a mint azt lelkész az esperessel egyetértőleg megállapította, tudomásul vétetett. Az ünnepély estvélyén tánczvigalom tartása kimondatott, majd közebed tartása határoztatott el, melyen a vidéki vendégek díj nélkül vegyenek részt. A bizottságok megválasztattak. Az ünnepély ügye azonban csak Julius 20-ika körül nyerte meg a komolyabb, majd lelkesült érdeklődést, főkép midőn a vidékről részint anyagi küldemények, részint üdvözlő iratok érkeztek a lelkészi hivatalhoz. Midőn pedig szeretett püspökünk *Révész Bálint* levele megérkezett, melyben tudatja, hogy e szép ünnepélyen ő is részt akar venni, már akkor az érdeklődés sokszorososan fokozódott. *Báró Vay Miklós* saját kezűleg írott levélben üdvözlí az egyházat s ennek előljáróit s küldi imaszerű jókivánatát. *Tóth Sámuel* egyh. kerületi főjegyző meleg hangu levélben emlékszik meg az egyházzól és lelkészéről, ugy szintén *Czelder Márton* és *Csiky Lajos* theológiai tanár, *Osvá h Imre* nyug. esperes és *Rácz Károly*. Dr. *Tisza István* s ifj. *Lovassy Ferencz* az ünnepély költségeire pénzt, az egyháznak pedig szülők nevében jókivánatukat küldik. Ezeken

kívül számos küldemények s üdvözetek érkeztek az ország több helyeiről. A helybeli egyháztagok közt első volt *Varga Károly* m. állatorvos, ki felajánlotta magát, hogy az előleges költségeket fedezi, későbbi megtérítés reményében. *Benedek Ferencz*, *Benedek László* a templom belsejét saját költségükön kimeszeltették. A templom feldíszítése s egyéb teendők körül serényen jártak el *Tavaszi János*, *Véyh János*, *Kristó József*, *Kovács József*, *Ivánka Károly*, presbiterek. *Zsigmond Géza* végzett debreczeni theológus.

Augusztus 5-ikén már nagy várakozásban volt az egész város, főkép a református egyház, mert már ekkor biztos volt, hogy az egyházkerület püspöke is eljövend az ünnepélyre. Ötödikén délután részint *Belényesből*, részint *Tárkány*, *B.-Ujlak*, *Sónkoljos*, *Jánosfalva*, *Fenes*, *Remete* egyházközségekből kivonultak a lelkészek, tanítók, előljárók 25 kocsival s Pokola falu hidján állást foglalva, ott várták be püspök ur megérkezését, ki *Némethi Lajos* debreczeni lelkész kíséretében jött a Szalontára elébe küldött fogaton. Ugyancsak ekkor jöttek *Nagy Dániel* esperes és *Nagy Sándor* szalontai lelkész s. t. bíró. Midőn a várt vendégek a pokolai hídfőhöz érkeztek, a vidéki egyházak nevében *Győri József* tárkányi lelkész üdvözölte *Révész Bálint* püspököt, kit bensőleg meghatott a mesterkéetlen szép fogadtatás s e hatás érzelme alatt igen szép s megindító beszédben válaszolt a küldöttség szónokának beszédére. A városban, a városházánál *Sipos Imre* helybeli lelkész várta a házi gazdával *Benedek Ferencz* egyh. m. t. bíró s főgondnokkal s presbytériummal a kedves vendéget, hova meg is érkezett 6 óra körül, már ekkor *Véghső Gellért* országos képviselő négyes fogatán. Itt rövid, de megható kölcsönös üdvözlő beszédek tartattak. Estve *Benedek László* vendége lett püspökünk, hol a szépen parkirozott udvaron több előkelő vendégekkel a legjobb kedélyben telt el az idő. Felviradván Augusztus 6-ika 9 órakor a főpásztor és a lelkészek a paplakon egybegyűlve, papi diszben vonultak be az ünnepély házába a 100 éves ref. templomba, hol már ekkor telve volt minden hely oly szép ünnepi közönséggel, minőt az ünnepelt szent hajlék még nem fogadott falai közé. A templom udvara is megtelt, oly nagy volt az érdeklődés. A toronyból nemzeti zászlók lengtek. Bent a templom ünnepélyes diszbe öltöztetett. Az Urasztalán buza kalászból

s szőlőfürtökből font symbolicus koszoru feküdt, közepében, állott egy 1699-ből való ezüst urasztali pohár. A karzatok csinos virágfüzérrel voltak diszítve, az oldalfalakon zöld galyak álltak, a szószékkel szemben levő felírást szép koszoru köríté. E felírás 1782-ből való s a templom építés körül buzgón munkálkodó előjárók nevei olvashatók azon. *Révész Bálint* püspök, *Németi Lajos*, *Nagy Sándor*, a néhai Gál Istvánné *Erdődy Juliánna* (hajdani nemes jóltevője az egyháznak) székében foglaltak helyet, mely be volt vonva hátul fekete, elől piros szövettel s felül virág koszoruk díszelegtek a szék hátulján. A lelkészi székben *Nagy Dániel* esperes, *Sipos Imre* és *Hajdu Elek* működő lelkészek ültek.

Az Urasztala körül *Böszörményi Lajos* gyantai, *Sipos János* b.-ujlaki, *Dobrai Ferencz* fenesi, *Győri József* tárkányi, *Kutasy Ferencz* remetei, *Kutasi Lajos* sonkolyosi lelkészek foglaltak helyet papi diszbe öltözve. Ott láttuk a templomban *Véghső Gellért* országos képviselőt családjával, *Antal Ágoston* gr. kath. esperest családostul, *Mihailu Péter* főgymn. igazgatót, *Koszika Géza* kir. járásbíró nejevel s a hivatalnoki karral, *Boicz Konstantin* robogányi szolgabíró. *Éder Géza* belényesi s. szolgabíró, *Gróf Porciánét* fiával, *Benedek László* aljárásbíró, *Román József* uradalmi kormányzót, *Papp Pál*, *Faslé Tódor*, *Simai Döme* ügyvédek családjokkal. Dr. *Tisza Istvánt* és ifj. *Tisza Kálmánt* s *Nagy Ferencz* nevelőt, a városi előjáróságot *Erdélyi János* főbíróval s *Benedek Ferencz* főjegyzővel. Ott volt az adóhivatal s pénzügyőrség összes személyzete. Ott volt *Szűcs Lajos* törvényszéki bíró, s *Szemes László* szentjánosi lelkész. Ott voltak: *Dömötör Géza* budapesti kisdédóvó képző intézet igazgatója, *Örley Károly* gyógyszerész, *Örley Gusztáv* postamester, *Balla Gábor* honvéd főhadnagy, *Reginer János* b.-ujlaki, *Köteles Sándor* árpádi jegyzők. Ezeken kívül számosan úgy helyből, mint vidékről, kikhez adhatjuk még a nagy-szalontai megjelent tanítókat. *Kovács Bélát*, *Török Gyulát*, *Bakk Jánost* és *Szabó Gyulát*. A templomi örömmünnpély 10 órakor vette kezdetét s 2 és fél óra múlva szívet és lelket emelőleg folyt le. Délben mintegy 90 területkü közebed tartatott a városi vendéglőben. mely kedélyesen folyt le. Estve ugyanott tánczvigalom volt, mivel az esős idő a jubiláns közönséget a szabadból fedél alá

szorította*) *Révész Bálint* püspök és kísérete Aug. 7-ikén délelőtt távozott el Belényesből.

A belényesi reform, egyház e szép ünnepélye erkölcsi, szellemi és anyagi előnyben részesítette az egyházat. A testvér felekezetek az ünnepély benyomása alatt bővebben megismerhették a református egyház szellemét, mely a századok zivatarai közben is megtartotta puritán egyszerűségét, de a mely egyszerűségben van valami lélekemelő, mintha hangzanék ilyenkor az idézítő szövege „*lélekben és igazságban imádják az atyát!*“ Az a közvetlenség a prot. cultusban, mely szerint egyenesen s együttesen vitetnek a buzgó hivek fohászai s imái mintegy együtt szárnyalva fel a mindenhatóhoz, az őskereszténység egyszerű cultusát elevenítik fel a lélekben. Szellemileg is elismerést vívott az egyház, mert minden jelenvolt meggyőződhetett a felől, hogy a prot. cultusban a szellem és lélek együtt működése szüli a vallásos erkölcsi életet. Anyagilag is szép kis alapra tett szert az egyház, melyből évek múlva tekintélyes összeg lehet.

Vallásos erkölcsi élet (1822—1882). A mi ez időszak vallásos erkölcsi életét illeti, ebben sötét és fényes pontokat is találunk.

A sötét pontokat azonban nagyrészt elhomályosítja a gyülekezet tagjai nagyobb részének vallásos buzgósága s az istentisztelet gyakorlása, mely a negyvenes évekig szigorúan ellenőriztetett és minden egyháztagnak által buzgósággal gyakoroltatott.

Ma már az elharapódzott divatmajmolás s bizonyos fényezés is sokakat visszatart elég helytelenül a templom gyakorlásától.

Az egyháziasság azonban nem halt ki. Legújabb bizonyítéka ennek, hogy az 1882. augusztus 6-án tartott *százados öröm-ünnepély* alkalmából lelkész megkeresésére az ország különböző vidékeiről következő kegyes adományok küldettek az egyház szükségére s az ünnepély költségének fedezésére:

Sarkadról: Osváth Imre nyug. esperes 2 frt, Zakor István kereskedő 2 frt, Boros Mihály tanító 1 frt. *Fiuméből*: Hajnal Antal miniszteri főmérnök 3 frt. *Debreczenből*: Kis Lajos országgyűlési képviselő 5 frt, Debreczeni ref.

*) Az ünnepély leírása megjelent több hazai lapban. ezek közt a Debr. prot. lap 1882. ápril 23-ik számába, s a Czelder Márton lapjának 47—48 számában.

egyház 5 frt, Révész Bálint püspök 10 frt, Tóth Sámuel egyh. ker. főjegyző 5 frt, Németi Lajos ref. lelkész 5 frt, Vecsey Viktor gyógyszerész 2 frt. *Békésről*: Dr. Hajnal István 2 frt, Konkoly Jenő ügyvéd 1 frt. *Nagy-Szalontáról*: Fónagy László országgyűlési képviselő, s e. m. tanácsbíró 2 frt, Ercsey Sándor e. m. t. b. 2 frt, Lovassy Ferencz e. m. t. bíró 6 frt, Szél Kálmán s. t. bíró 2 frt, Podhraczky Ferencz gyógyszerész 1 frt 50 kr, Czeglédi Imre ügyvéd 1 frt, Balogh László szolgabíró 2 frt, dr. Balogh Elek 1 frt, Erdei Gyula v. aljegyző 1 frt, Katona Mihály gymn. tanár 1 frt, Nagy Sándor lelkész s. t. bíró 1 frt, dr. Kis Ferencz vil. jegyző 2 frt. *Kecskemétről*: Fördös Lajos főesperes küldeménye 9 frt. (Ebből a ref. egyház 6 frt.) *Nyir-Baktáról*: Gr. Degenfeld Imre 10 frt. *Nagyváradról*: Kun Béla ref. lelkész 3 frt, gr. Porcia Lajos 10 frt, Szücs Lajos t.-széki s egyh. m. t. bíró küldeménye 10 frt, dr. Oláh Gyula 1 frt, br. Dőry József 5 frt, *Aradról*: Nagy Sándor 1 frt, Ormós alispán 1 frt, Tabajdi Károly egyh. m. t. bíró 1 frt, Metianu János g. keleti püspök 5 frt. *Ugráról*: Id. Bölönyi Sándor 5 frt, Nagy Imre ref. lelkész 1 frt. *Máramaros-Szigetről*: Kulin Imre egyh. m. gondnok 2 frt. *Dömsödről*: Fizély Julia belényesi állami iskola tanítónő 3 frt, Czeglédre a ref. egyház 2 frt. *Gesztről*: Tisza István a család nevében 30 frt, Nagy Péter ref. lelkész s egyh. m. t. bíró 2 frt, Kis Pál tisztartó 2 frt, Erdei Farkas jegyző 1 frt. *Alcsutól*: Mészöly Győző ref. lelkész 2 frt. *Erdő-Gyarakról*: Bessenyei Mihály f. birtokos 2 frt. *Bajrról*: Böszörményi Pál lelkész 2 frt. *M.-Gyánból*: Szaniszló Gábor lelkész s e. m. főjegyző 1 frt. *Rézányáról*: Krémer György bánatiszt 5 frt. *Szentesről*: Gerőcz Lajos ref. lelkész 1 frt. *Antról*: Kulcsár Imre jegyző 1 frt, Bagdi János lelkész 1 frt. *M.-Pécsről*: Sinay Károly 1 frt. *Számárról*: Dr. Farkas Antal 2 frt. *B.-Ujlakról*: Sipos János lelkész 1 frt 20 kr. *Tátrafüredről*: Tisza Lajos 5 frt. *Fóthról*: Sipos Pál pesti e. m. főesperes 2 frt. *Komádiból*: Török Lajos 1 frt. *N.-Szalontáról*: Kernáts István vendéglős 2 frt. *N.-Kőrösről*: Kovács Lajos ref. lelkész 1 frt. *Budapestről*: Tolnai Lajos 10 frt, Madas Károly pesti e. m. gondnok 5 frt. *Vaskóhról*: Szöllősi Ferencz a saját és több kegyes adományozó nevében 39 frt. *Boros-Sebesből*: Mózes Mihály városi jegyző gyűjtése 6 frt. *Ilód-*

mező-Vásárhelyről: a ref. egyház 5 frt, Miklovicz Bálint lelkész 1 frt, Karanesi Dániel lelkész 1 frt. *Árpádról*: Böszörményi Károly ref. lelkész 1 frt. *Szalacsról*: Szikszai József ref. lelkész 1 frt. *Halasról*: Sziládi Áron református lelkész 3 frt.

A belényesi reformátusok nagyobb része rendithetlenül ragaszkodik egyházához s vallásához, s e tekintetben kevés hűtlenség és közöny tapasztalható. A felmerülő kortünetek a vallásos erkölcsi életben ép olyanok, mint más gyülekezetekben. A vallásos közönyt s a melegebb egyházas élet hiányait itt is legtöbbször a közszegénység szüli.

Az egyház *anyagi állapota* (1822—1882.) nagyon változó képet mutat, hol emelkedett az, hol pedig lejjebb szállott, a szerint, amint az idők és emberek jók, vagy rosszak valának. Az anyagi alászállás azonban nem mindig a rossz időkben, hanem főkép a rossz egyháztagokban keresendő. Az egyház anyagilag hasonlított egy oly gazdához, a ki tisztességes vagyont örökölt szüleitől, de ő a helyett, hogy a vagyont szorgalma által szaporította volna, mindig a készből élt, s így a vagyon természetesen, főkép ha a beruházások is a meglevő tőkének eldarabolásával történek, évről-évre fogy, s a gazda azon veszi észre magát, hogy ingatlanai elfogytak, s nincs egyéb vagyona, mint ingóság. Ilyenforma helyzete volt az egyháznak a század elejétől fogva, a mikor mint láttuk, még a múlt századról átjött pénztőke már 1822 körül nagyjából beru hazásokra fordítottatott, még pedig nem ingatlanra, hanem ingóságokra.

Nagy hiba volt ez időben, hogy a kegyes adományozások legtöbbször a házi szükségletek fedezésére fordítottak, főkép azért, mivel a belhivatalnokokat nem tudták fizetni az egyházi tartozások nagy hátránya miatt. Az 1837-ik esztendőben az egyház földjei egy részéből 170 frt árenda folyt be, míg egy része a földbirtoknak a szőlő birtokkal házilag kezeltetett.

A 40-es években nem tudhatni, a szűk esztendők miatt-e, annyira gyenge lábon állott az egyház anyagilag, hogy az egyház szöllejét esperesi engedély mellett eladták.

1849—1855-ig csak tengési idő volt anyagilag az egyházra nézve. Fel levén mintegy függesztve az egyházak önkormányzati joga, az egyház ügyeinek vezetése a lelkész

és gondnok kezeiben volt. 1855-ben megalakult értelmes és tekintélyes egyháztagokból álló presbytérium legelőbb is arra törekedett, hogy az egyházi vagyon vétessék vizsgálata alá, mivel az 1848—1855-ig ellenőrzés nélkül kezeltetvén, rendetlenség nyomai mutatkoztak. Több kiváló egyháztag jelentést tévén ez ügyben az esperesnek, az ügyek megvizsgálása végett kiküldettek az egyházmegye részéről *Győri Mihály* tenkei és *Rácz István* gyantai lelkészek, kik nem intézhetvén el a bonyolult ügyet, megbízták *Benedek Ferencz*, *Kovács Ferencz*, *Orbán Lajos*, *Benkő Mihály* tekintélyes előljárókat, hogy az egyházi vagyon állását, s a felmerült rendetlenségeket illetőleg tegyenek véleményes jelentést, melynek alapján azután ők megejtik vizsgálataikat. A bizottság 7 pontba foglalva adta be jelentését, mely röviden ide megy ki :

1. *Néh. Gál Istvánné által hagyott 5 kapás szőlő 150 vfrton adatott el, s mivel a szőlő a lelkészek részére hagyományoztatott, a 150 frt használata is a lelkészé lett A Gál István által hagyományozott 100 frt 1839-ben buza vételre fordítatott s később, hogy végkép el ne vesszen, a 100 frt 6 $\frac{1}{2}$ -os kamatát az orgonista tanító fizetéséhez toldta az egyház az 1840 ik évben. 2. A Meliczay-féle 223 frt egyházi szükségletekre fordítatott 3. Lendvay-né hagyománya 100 frt 1839-ben egyházi szükségletekre fordítatott. 4. *Néh. Szatmári István* 400 frtja, bár ez a behivatoltnokok gabona fizetésének pótlására adományképp hagyatott 1817-ben a behivatoltnokok gabona hátrányainak bevásárlására fordítatott. 5. A *Zilahi Nagy Pál*-féle szőlő hagyomány 1849. májusban 700 vfrton eladatott. Ebből *Lengyel F* gondnokságában 200 frt elveszett, mivel a gondnok *Kossuth* bankókban számolt be vele. 6. A kántorház ára 300 frt egyházi szükségletekre fordítatott 7. Az egyház földjei összesen 30 köblöst tesznek Ezek 481 vfrton hásonbérbe adattak.*

Balogh Péter esperes 1856. május 10-én megjelenvén Belényesen, tárgyalás alá vette ezen jelentést. melyre kimondotta s jegyzőkönyvbe is vezette, hogy habár a tractualis bizottság felmentendőnek találja is a gondnokokat, kik a közszükségtől kényszerítve nyultak a hagyományok. hoz : mindamellettt eljárásukat helyteleníti, rosszalja, mert nem lett volna szabad az ily természetű pénzeket egyházi közjövdelemre folyóvá tenni. Az egyháznak köteleességévé tette, hogy részint kiegészitse, részint helyre tegye az elköltött hagyományokat s ezentul az előljáróság mindig a végrendelet értelmében járjon el. Nem elég az, ugymond *Balogh Péter*, mi mentségül felhozatott, hogy kénytelenség-

ből, nem fedezvén az egyházi adó a közszükséget, nyultak a véglagyományokhoz, mert azok mindenkor szentek és sértetetlenek, mire nézve a jelen volt előljárók belegyezésével határozatilag kiadatik, hogy jövőre birtok s közadó aránylag annyi egyházi adó vettessék ki évenként, mi ne csak a belső hivatalnokok évi fizetését fedezze, hanem előre nem látható szükségek s költségek fedezésére is maradjon fenn, milyen jelenleg a templom torony megócskult s megrongyult fedelének megújítása s a megromlott orgonának kiigazítása. Utasítja ezután az előljáróságot, *hogy a beslő személyek gabona illetőségeit Szent Mihály napján megvegyék*, a mikor a legolcsóbb a gabona. A hátrány behajtására pedig felkéri jelenlevő jegyző urat. Az egyházi adó részletenként november 1-re behajtandó, azontul nem szabad fenmaradni egy krajczárnak sem.

Az 1861-ik esztendő ismét terhes volt az egyházra anyagilag, a mennyiben a megrongált torony megújítása tetemes költségbe került. Kezdetben bádogtetőre terveztetett, azonban a bádog tetőzet költségét nem bírván meg az egyház, zsindelylyel fedetett be vörös színre festve. A toronytető felépítésének összes költsége 647 frt volt, mely összeg nagyobbrészt az egyháztagokra kivetett pótadóból folyt be. A munkálatokat *Jámbor János* ácsmester vezette. 1862-től kezdve ismét növekedett az egyház vagyona, úgy hogy 1867-ben már 1000 frton felül volt az egyház tőke pénze, melynek növelésére sokat tett főkép *Benedek Ferencz* és utánna *Zsigmond Lajos* akkori m. esendbiztos. 1867-ben már Kis Józsefnétől 400 frton földet vásárolt az egyház. Az anyagi gyarapodás azonban nem tartott sokáig, mivel a torony felépítése után ismét új építési gondok nehezdedtek az egyházra. Az iskola ugyanis részint elavult állapotban volt, részint nem felelt meg belterjedelmére nézve a törvényes kellékeknek. Ujjonnan kellett tehát építkezni. Habár 1004 frtja volt készletben az egyháznak, ezen összeg nem volt elegendő egy törvényszerű új iskola felépítésére. Az iskola építésének szükségességét *Benedek Ferencz* tette indítványba 1867. Sept. 15-ikén tartott egyházi közgyűlésben, a midőn az építkezés egyhangulag elhatározottat s *Kálmán András* mérnök kéretett fel véleményadásra, hogy miként lenne czélszerűbb, egészen újat építeni-e, vagy pedig a meglevőt felemelni s kitoldani. K. E. és B. F. véle-

ménye az volt, hogy alappjában új iskola építtessék. Ezen vélemény hibásan akép módosított, hogy a hátsó fal, mint jó állapotban levő hagyassék meg. (E miatt pár év előtt a hátsó falat újra kellett építeni) Az építési szükséglet fedeztetett a meglevő 1004 frt tőkepénzből, melyhez járult 244 frt bái pénz 1868 Febr. 1-ről. Ezen kívül aláírási ívet nyitottak meg, melyre egy presbyteri gyűlésen aláírtak: *Zsigmond Lajos* 25 frtot, *Benedek Ferencz* 20 frtot, *Boros József* 5 frtot, *Medeséri Mihály* 4 frtot stb. Az iskola építési pénztárt *Zsigmond Lajos* kezelte s már 1868-ban felépült az 1445 o. é. frtba került csinos, cserepes iskola 2 szobával, boltozott konyhával, 1 tágas tanteremmel. kamarával, pinczével. Ekkor a gondnokságot *Ivánka Károly* viselte.

A 70-es években a sok kiadást igénylő építkezések folytán már kimerült az egyház pénzereje, csupán annyi pénz volt még, hogy megvehette árverésen 430 frtért Kovács F. tulajdonát képező szőlőt, hogy az illetőnek hitelezett 100 o. é. frt el ne vesszen. 1875-ben felállíttatott a 668 o. é. frtba került toronyóra, melyre már régen gyűlt a pénz, részint tánczvigalmak jövedelmeiből, részint kegyes adakozásokból, melyre a városban felekezeti különbség nélkül adakoztak. Az egyház pénztárát ez időben egész 1880. Január 1-ig *Benedek Ferencz* kezelte a legpéldásabb rendben, ezen idő óta *Végh János* kezeli szintén rendben és pontosan. Nagy hátrányára voltak az egyháznak 1872-től 1880-ig több ízben előforduló lelkészi és tanítói változások. Az egyháztagok nagy része folyton hátrányban levén, már 1878-ban mintegy 300 frt adósság terhelte az egyházat, mely ma már jelentékenyen lejjebb szállott ugyan, de azért még mindig gondot ad annak miként törlesztése.

1882. Aug. 6-ika talán egy új korszakba lépteti az egyházat anyagilag is, mivel ez évről 279 frt 57 kr. tőkepénzzel szaporodott az egyház pénztára, mely az 1882-ik augusztus 6-ika emlékére állandó alapul tétetett le olyképen, hogy a kamat fele minden évben a tőkéhez csatolandó, fele pedig a folyó szükségletekre fordítandó. Ha idővel a tőke tekintélyes összegre nő, fele vagy 3-ada ingatlan vételre fordíttassék, melyről időről-időre az egyháztanács intézkedik. A jelzett ünnepély alkalmával a tiszta jövedelem 475 frt 18 kr. volt ugyan, de ez összegből kénytelen volt az

egyház 183 frt 87 krt elvonni, mivel az egyházi tartozások nagy hátránya miatt máskép nem fedezhette a folyó kiadásokat, főkép a behivatalnokok fizetését nem teljesíthette. Kimondatott azonban, hogy ez összeg az egyház által részletenkint visszatérítendő. Az 1882-ik évi pénztári számadás szerint: *Bevétel* volt 1565 frt 75 kr. *Kiadás* 1196 frt 91 kr. *Maradvány* 368 frt 84 kr. Ebből hátrány egyh. adóból 318 frt 58 kr. Készpénz 50 frt 26 kr. Ha az említett 183 frt 37 kr. a százados tőkéből el nem vonatott volna, nem mutatna oly kedvező arányt a számadási mérleg. Az egyháznak jelenleg meglevő pénztőkéje nagyrészt takarékpénztárilag kezelve tesz 667 fét 19 krt. Adóssága: a takarékpénztárnak 120 o. é. frt. Egyh. megyei s egyh. ker. közigazgatási költség 3 évről 82 frt. (Ez összeg a jelen év folyamán letörlesztetik nagyobbrészben.) A százados alapnak: 183 frt 37 kr. Összes adósság 385 frt 87 kr. Az egyház ingatlanai mintegy 40 hold szántóföld. egy darab szőlőbirtok és a temető kert, melyekből az 1882-ik évben 282 frt folyt be. Az 1882-ik évben fizetett az egyház állami adóba 73 frt 52 és fél krt. Illeték egyenértékbe 13 frt 98 $\frac{1}{2}$ krt. Ezen kívül az egyház megyei s egyh. kerületi költségek évi összege a debreczeni főiskolának átalakítási költségekre megajánlott 200 frt után járuló évi kamattal mintegy 30 frtra megy. Ezek szerint az egyháznak csak adóra több kiadása van évente 100 frtnál.

Iskola-ügy. A belényesi reform. iskola mint az előző években, úgy az 1822—1882-ig terjedő időszakban is megfelelt a kívánalmaknak. Az összes felekezeti iskolák között rendesen előlállott. Az 1827-ik esztendőben 5 osztályu elemi iskolája volt az egyháznak, melyben a deák nyelvet is tanították. Ez időszak elején 1827-ig *Gál Sándor* volt iskolatanító, ki kellő eredményt fejtett ki a tanügy terén. Utána 1827—1844-ig következő tanítók működtek: *Bátori István*, *Balogh Sándor*, *Somogyi László*, *Porkoláb Lajos*, *Rozsi János*, *Hevesi Sándor*, *Saja Sándor*, *Zsebők Jerémiás*, *Karmacsai Sámuel*. Az iskolára a lelkész és presbyterium ügyelt fel, meglátogatván időnkint az iskolát. Az iskolaüggyről ezen időből kevés feljegyzés van a jegyzőkönyvekben, a mi van is, legtöbbször személyes ügy. *Bosznai István* lelkész indítványára az iskolai tanítás szigorubb el-

kötelességük volt az iskolát minden hónapban legalább kétszer megvizsgálni s vizsgálataik eredményéről a presbyteriumnál jelentést tenni. 1836. ápril 10-én *Csomós Lajos* rektor szorgalmasabb tanításra figyelmeztetett. 1837-ben *Ilevesi Sándor* rektor 1 hold föld fizetéspótlást kap s a rektori földeknek az egyház által megszántatását nyeri, szorgalmas és sikeres tanításáért. Később azonban máshová elhelyezését kérelmezte. A tanítói fizetés a század elejétől kezdve a város által is pótoltatott. Ez időben már 60 frt, 6 öl fa és 6 köböl búzából állott a városi pótlék, míg 1856-ban felemeltetett a pénz 100 frtra. A tanügynek hű ellenőre volt *Bosznai István* lelkész, ki hosszas lelkészi pályája alatt egész agg koráig lelkiismeretes buzgalommal teljesítte felügyeleti tisztét. Az előjárók szintén dicséretes buzgalmat fejtettek ki az iskola szellemi és anyagi ügyeinek fejlesztésére. Az iskolaügy 1856—1874-ig *Diószegi Dániel* tanítósa alatt érte el a legszebb virágzást. Diószegimajd két évtizeden át kitűnő szorgalommal, értelmi képzettséggel és igaz hivatottsággal tanított. Az iskola megtelt minden felekezeti növendékekkel s a belényesi iskola az egyházmegyében mindig az elsők között állott. Diószegi Dánielnek 1874. nov. 1-én történt eltávovása után a n.-kőrösi tanító képezdéből *Pap Gerzson* hivatott meg, ki egy hó múlva eltávovván, helyébe n.-harsányi leánytanító *Forrás József* választatott meg, kinek 1 $\frac{1}{2}$ évi itt léte után kecskeméti segédkántor *Szabó József* hivatott meg, ki kántornak alkalmas volt ugyan, de mint tanító nem felelt meg feladatának, ezért 2 év múlva más helyre tétetvén, a n.-kőrösi tanítóképezdéből *Hajdu Zsigmond* hivatott meg 1878 tavaszán, azonban még azon év telén más állomásra hivatván, helyette *Császi Ferencz* volt szabadszállási tanító ajánlatott N.-Kőrösről s csakugyan meg is választatott. Cs. F. ismäs helyre választatván meg, 1879. szeptember 1-én foglalta el állomását *Király Gyula*, ki szintén a n.-kőrösi tanítóképezde növendéke volt. 5 év alatt 5 tanító változás történvén, ez csak ronthatott az iskolaügy fejlődésén, melyet *Király Gyula* hozott annyira helyre, hogy jelenben ismét első helyen áll a református iskola.

Az állam 1881-ben felállítván a 6 osztályu leányiskolát, a leányok is az állami iskolába járnak, e szerint

a 6—12 éves tanköteles 28 fiu és leány gyermek közül a református iskolába jár 25 fiu, az állami leányiskolába 22 leány-gyermek.*) Az iskola felszerelése az igényeket kielégíti.

---

*) *Sipos Orbán* Biharmegye buzgó tanfelügyelője, az 1883-ik évre ki-
eszközölte a kormánytól egy állami kisdédóvó felállítását. Nevezett tanfel-
ügyelő szintén tervezi az állami fiuiskola felállítását is. Nagyon helyes, sőt
felette kívánatos volna ez intézmény létesítése, mert nagy hézagot pótolna
itt minden tekintetben. A reformált egyház hisszük, más idők levén ma már,
mint 100 év előtt, hazafias készséggel üdvözli e szép eszmét s bizonyos fel-
tételek mellett támogatója leendő iskolának. A róm. kath. keresztyén test-
vérekről szintén feltesszük ezt. Unitus és gr: keleti atyánkfiai ha szellemileg
előbbhaladni akarnak, szintén nem ellenezhetik az eszme keresztülvitelét.
Meglátjuk, mit hoz a jövő!

V.

Belhivatalnokok nevei s egyesek rövid életrajza.

A) Lelkészek nevei s egyesek életrajza.

A belényesi református lelkészek közül a 16-ik századból adatok hiányában csak az egy *Szegedi Kis Istvánt* ismerjük, bár őt sem lehet rendszeres lelkésznek tartanunk, mert ő annál is több volt, tudniillik az egyház reformátora. A 17-ik századból már néhány derék lelkész nevét ismerjük, de csak 1629-től kezdve. Idézzük tehát azok neveit, a kikről hiteles tudomásunk van.

1. *Szegedi Kis István* a legtudományosabb magyar reformátor született Szegeden 1505-ben előkelő nemes családból. Iskoláit *Lippán* és *Gyulán* kezdte, folytatta 1535-ben *Bécsben*, 1537-ben *Krakkóban*, 1538-tól kezdve a lippai főiskolában tanított, majd 1543 tavaszán Vittembergbe ment, honnan alig félévi ott időzése után *Csanádra* hivatott, hol a székesegyházban predikált s a püspöki lakban berendezett iskolában tanított. 1544 végén azonban Martinuzzi Csanád akkori birtokosa *Perusics Gáspár* által üldözőbe vettette Szegedit, személyes bántalmazás után 200 db könyvtől megfosztatá, ingó javait elkobzá s a városból kiűzeté. Ekkor Gyulára ment, hol 1545—1546-ig tanított, innen Szegedre hivatott, hol *Melanchton* hittanát (loci communes) adta elő a felsőbb osztályoknak 1547-ben, A következő évben *Makóra* ment, honnan *Petrovics Péter* küldöttei meghívták a *temesvári* főiskola igazgató tanári székébe, a hol 1551. július 14-ik napjáig munkálkodott, a mikor *Izabella* királyné Erdélyt kénytelen levén átadni Ferdinándnak, a politikai fordulat a reformátusokat is másfelé terelte. *Losonczy István* temesvári várparancsnok kivezette a reformátusokat a reformáció hiveivel együtt Temesvárból, Lugosból, Karánsebesből és Lippából, a mi egyébiránt igen vég-

zetszerű volt, mert különben a reformátorokat 1553. július 27-én ostrommal bevett vár védőivel együtt felkoncizolták volna Szegedit bnjdosásában a *turiak* hívták meg, kik közt egy és fél évig tanított, majd 1553-ban *Belényesbe* hivatott meg főleg tanárul, hol egy Kis Kámpó nevű katona vezérlete alatt futkározó rablókatona kizsákmányolván, tiszántuli 12 éves reformátori működését a dunántulival cserélte fel, s előbb Tolná n (1553), majd 1554-től fogva Laskón, 1558-tól fogva Kálmán csán reformátoroskodott, hol mint püspök több ízben szentelt lelkészeket is. Itt érte azon szomorú csapás, hogy a kaposvári török fő-tiszt, a miért a kálmáncsaiak a követelt természetbeli adó beszolgáltatásával késtek, katonáival a templomban fogatta el s kemény fogságra veté. A kálmáncsaiak közbenjárása, áldozatkészsége sikertelen vala, ugy szinte a *Mélius Péter* debreczeni lelkész által vezetett küldöttségé is (1561) a szolnoki bégnél. Végre *Mező Ferencz* Ráczkévébe telepedett nagykereskedő neje, kit a lánczokba vert s megalázott lelkipásztor látása hatott meg lelkileg, végrendeletének azon meghagyását, — tegyen meg mindent Szegedi kiszabadítására, — követvén, a bégtől 1200 frt váltságdíjért, jótállása mellett kieszközlé a szabadulást. A követelt összeget *Puskás Ferencz* debreczeni tanácsnok gyűjté össze polgártársai közt és saját szekeren szállíttatá el Szegedit, ki aztán egész családjával az őt üdvözlő és segélyező Ráczkéve városában telepedett le. Itt élt, hatott és tanított egy évtizeden át mint reformátor, itt működött mint a hódoltsági egyházak superitendense. Meghalt 1572. május 2-án. Családos életet élt, háromszor nősült, de egy fiát kivéve minden fiát eltemette. Szegedi Méliusz után e korszak legtermékenyebb írója, művei nagyobbbrészt latinul vannak írva.

2. *Pathai István* (1629—1637.)

3. *Ghidofalvi Balázs* (1637—1645.)

4. *Kisfalvi Tamás* (1646—1656.)

5. *Orsy Vazul* (1699.)

6. *Fényes Gábor*. Belényesi lelkész volt 1772-ig. Mikor jött, nem tudhatni, de már 1760-ban itt volt. Az első anyakönyv 1760-ban az ő irásával kezdődik.

7. *Bartha István* (1772—1777.)

8. *Naszályi András* (1777—1785.) A templom az ő idejében épült.

9. *Szivák János* (1785 márcz. 1785 szept.)

10. *Zeliczi Márton* (1785—1788.)

11. *Takács János* (1788—1791.)

12. *Munkácsi József* (1791—1795.)

13. *Mezei Dániel* (1795—1798.)

14. *Szilágyi M. István* (1798—1802.)

15. *Bory György* (1802—1804.)

16. *Nagy Pál* (1804—1807.)

17. *Cserepes József* (1807—1817.)

18. *So'tész János* (1817—1820.)

19. *Mile László* (1820—1822.)

20. *Veres Ferencz* (1852—1823.)

21. *Etédi József* (1823—1826.)

22. *Csaplár János* (1826—1830.)

23. *Szilágyi József* (1830—1833.)

24. *Bosznai István* (1833—1872) Született Somogy-
megyének Csurgó városában. Szülei voltak Bosznai Fe-
rencz és Katona Éva. Tanulói pályáját kezdte szülőváro-
sában, hol elvégezvén a gymn. 6 osztályt, a debreceni fő-
iskolába ment, hol a bölcsészeti és theológiai tanfolyamok
bevégezése után Gesztre ment academicus rectornak, majd
bevégezvén a 3 évet Bécsbe készült, hogy pályáján magát
tovább hépezze, de az 1831-iki cholera idő miatt Pozsony-
ból visszatért. Ekkor Gyantán lett segéd-lelkész, honnan
Zsadányba rendeltetett szintén segéd-lelkésznek, innen pe-
dig Tenkére tétetett időközi lelkésznek. 1833-ban lett Be-
lényesben rendes lelkészszé, hol megnősülvén nőül vette
Költő Borbálát. Három gyermeket nevelt fel, kik
mind szép társadalmi állásban vannak. Teréz, néhai Ko-
vács Ferencz volt belényesi ügyvéd özvegye. Bosznai
Károly debreczeni jó hírű kereskedő. Zsani Filótás
Ferencz debreczeni telekkönyvvezető neje. Bosznai Ist-
ván 1872. apr. 24-én végkép visszalépett a lelkészi pályá-
tól, s egész 1876. feb. 20-ig gyermekei s unokái körében
Debreczenben élt, amikor is bevégezte földi pályáját.
Ő volt 3 század alatt legtovább Belényesben lelkész. Kitarás,
szorgalom, takarékoság, hivatali pontosság jellemezték életét.

25. *Hajdu Elek* (1872—1878.) Született Fekete-
Gyarmaton Aradmegyében, 1843. febr. 27. Hajdu
Ferencz ref. tanító és Illési Ágnes szülöktől. Az
elemi osztályokat Vadászon a már ekkor ott működő jeles

tanító apának gondos vezetése alatt végezte. A gymn. tanfolyamot a n.-szalontai — az akkor csak 3 osztályu magán gymnasiumban kezdette meg, honnan testvéröccse — most már vadászi ref. fitanító — Hajdu Józseffel a debreczeni anyaiskolába vitetett; ott maradt aztán iskolai pályájának teljes bevégezéséig. Buzgó tagja volt a főiskolai tűzoltó egyletnek, énekkarnak, olvasó egyletnek, önképző körnek. Éneklési s szavalati ügyességeért több ízben jutalomban is részesült. Szenvedélyesebb éneklő s prédikáló diákot ő nála képzelni sem lehetett; hogy magát kedvére kiénekelhesse tanulói pályája bevégeztével egy évig segédkántoroskodott Sz.-Nagy-Károly mellett. Bár mikor kész volt a tanári kar s senior felhívására prédikálni, sőt két éven át a vasárnap délutáni katekhizációt a grádusabeliek helyett csaknem mindig ő végezte,

1869-ben segéd-lelkész volt N.-Zerinden, 1870-ben szakállí pap lett, hol nőül vette a bélzeréndi lelkész Szőcs Imre leányát Etelkát. 1872-ben a belényesi gyülekezet, — mely őt mint supplicans diákot ismerte meg — hívta meg lelkészéül, ott működött 6 évig. (Lásd az egyház történetét). 1878-ban a vadászi egyház választá őt lelkészévé egyhangulag, hol boldogult atyja 15 évig tanítóskodott, hol egyetlen fitestvére jelenleg tanítóskodik. Méltán mondhatá beköszöntőjében „az ő sorsa esett kies helyre, bizony szép örökség jutott ő neki!“ *)

26. Nagy Lajos 1878—1879).

27. Sipos Imre született 1849. Augusztus 8-án Belényes Remetén Biharmegyében. Szülei voltak Sipos János ref. lelkész és Sófalvy Luiza. Az elemi iskolákat főkép atyja vezetése alatt végezte előbb Remetén, majd Bajjon, hova 1859-ben ment atyja lelkésznek. A gymnasiumi tanfolyamot a n.-szalontai, akkor fejlődő gymnasiumban kezdette, hol 2 osztályt végezvén Hódmező-Vásárhelyre vitetett 1862-ben. Az itteni főgymnasiumban 3 évig tanulván, 1865-ben Kecskemétre, édes apja szülővárosába ment, hol a 6-ik 7-ik és 8-ik osztályok bevégezése után a még akkor ott fennálló 1-ső osztályu theológiára lépett, hol a széles tudományu Tatai Andrástól hallgatta a bölcsészeti tudományokat. Mint társaival együtt utolsó kecskeméti theológus végezte itt be az 1-ső évet 1869-ben.

*) H. e. Önéletirata.

1869 őszén a theológia folytatására Debreczenbe ment s az ottani főiskolában végezte be a theológiai tanfolyamot, 1872-ben az egyleti ifjusági pezsgő élet elevenítette fel beteges kedélyét s életirányára nagy befolyással vala, kifejtvén benne a társadalmi élet mozgalmait iránt mély érdeklődést s lelkében azon eszmét érlelték meg, hogy bármely kis körben hatni, tenni kell s a csekély tehetség is hozhat létre valami jót, csak igaz buzgalom vezesse a lelket. A theológiai tanfolyam bevégezése után 1873 April 24-ig édes apja mellett teljesítette a templomi szolgálatot Belényes-Ujlakon, hol egyuttal e téli estéken az iskola termében előadásokat tartott a fel-
aőtteknek, főkép a hazai és a prot. egyh. történetből, mely előadások alatt az iskola mindig tele volt hallgatókkal. 1873 April 24-én a segédlelkészi vizsgát letévén, Osváth Imre esperes mellett segédlelkész lett Sarkadon. Ezen év őszén Erdő Gyarakra rendeltetett helyettes lelkésznek, hol 1874 Május 10-én miután a papi vizsgát Debreczenbe letette, egyhangulag megválasztatott rendes lelkésznek. Ugyanezen évben Julius 3-án nőül vette, akkor Debreczen város egyik pénztári ellenőrének Vecsey Kornélnak leányát *Kornéliát*, Erdő Gyarakon ifjui nemes hévvel, de életpraxissal egy csapással nagy dolgokat akart véghezvinni, u. m. nagy községgé alakítást, regálé kiadását, templomépítést. 6 és fél évi küzdelem után a nagyközséggé alakítás megszavaztatott, a regálé kiadása, egyharmad részben tanügyi czélokra, kimondatott. Az új templom építéséhez 120,000 téglá égettetett s templom hely vétetett, ennyi lett megalkotva 6 és fél év alatt. Midőn ezen intézményeknek alapja megvetetett 1879 April havában tartott tractualis gyűlésen a belényesi egyház küldöttsége felkérte, cserélne meg lelkészökkel. A cserét gyermekei neveltetése végett elfogadta s ez idő óta a belényesi egyházban hirdeti az Úr szent igéjét.

B) tanítók és orgonista tanítók névsora.

A 16. és 17-ik századokból egyetlen tanító neve sem maradt fenn.

A 18-ik század utóljától kezdve következő tanítók működtek Belényesen :

1. *Udvardi Mézes András* (1777—1786.)
2. *Nagy Mihály* (1786—1788.)
3. *Kovács András* (1788—1798.)

4. *Borbély Sámuel* 1798—1799.)
5. *Nagy Sámuel* (1800—1803.)
6. *Esze János* 1803—1806.)
7. *Kuti Ferencz* (1806—1816)
8. *Gáli Sándor* (1816—1827.)
9. *Magyari János* orgonista volt 1818—1829-ig.
10. *Bátori István* (1827—1830.)
11. *Balog Sándor* (1830.)
12. *Somogyi László* (1830—1831.)
13. *Porkoláb Lajos* (1831—1834.)
14. *Rozsi János* (1834—1835)
15. *Csomós Lajos* 1835—1836.)
16. *Hevesi Sándor* (1836—1837.)
17. *Saja Sándor* (1837—1843.)
18. *Zsebők Jerémiás* (1843—1844.)
19. *Karmacs Sámuel* (1844 Ápr. 14—1855 Ápr. 21.)
20. *Porcsalmi József* (1855—1856.)
21. *Diószegi Dániel* (1856—1874.)
22. *Forrás József* (1874—1879.)
23. *Szabó József* (1876—1878.)
24. *Hajdu Zsigmond* (1878.)
25. *Császi Ferencz* (1879.)

26. *Király Gyula* 1879 július hótól. Született Laczházán Pestmegyében, hol atyja Király József kántortanító. A népiskolát Laczházán, a középiskola 4 osztályát Budapesten végezve, a bajai állami tanítóképezde növendéke lett, hol 2 tanfolyamot végezve a 3-ik évre a n.-kőrösi tanítóképezdébe ment, hol elvégezve a tanítóképezdét Belényesbe hivatott 1879 Julius havában. Állomását 1879 sept. 1-én elfoglalván, 1880-ban tette le N.-Kőrösön a tanítóképességi vizsgát. Ez évben nőül vette Debreczenből Vecsey Kornél leányát Irmát. Mint orgonista s tanító buzgalommal s jó eredménnyel működik.

VI.

A) Dijlevelek. B) Meglevő ingatlanok jegyzéke. C) Felszerelések.

A) *Dijlevelek*

I. *Lelkészi fizetés*: a) 382 frt, b) 12 k. buza, c) 6 k. szemes tengeri, d) 6 öl bükkfa, e) öt akó szinbor, f) egy mázsa só, g) 9 hold szántóföld, adóját az egyház fizeti, h) stóla.

II. *Tanítói fizetés*: 1-ör az egyháztól: 69 frt 72 kr, 7 k. buza, 4 hold föld. Tandij minden gyermektől 2 forint. 2-or a várostól; 102 frt, 6 k. buza, 6 öl tölgyfa. Végre kántori stóla.

B) *Meglevő ingatlanok jegyzéke.*

a) *Lelkészi lak*: 3 szobával, konyha, kamara s pinczével, kőépület zsindellyel fedve. (Ablakok, ajtók és padozat javítást igényelnek, másképp jó karban van.) Az udvaron fás szin, istálló, két ajtóval. Kert tágas, alatta patak folydogál. B) *Tanítói lak* 2 szobával, konyha, kamara s pinczével, 1 tágas tanteremmel, cseréptetős. Jó karban levő középület. C) *Földbirtok*: a) 42 hold szántóföld a város alatt, nagyrésze vizenyős talaju. Ebből 9 hold a lelkészé, 3 hold a tanítóé, 1 hold a harangozóé, b) szőlő birtok, mely megterem 10—20 kis cseber bort, c) temetőföld gyümölcsössel, s 2 hold szántófölddel (Árendába adva.) d) a legelőből illeték a belhivataínokok részére, melynek évi haszna 5—6 frt,

C) *Felszerelések.*

A) a t e m p l o m b a n. A templom felszerelései közé tartoznak: 1. Egy 10 változatu orgona. Készült 1812-ben. 1. Egy szószék (cathedra). Készült 1798-ban, 3. Templomi székek. 4. Három kar. 5. Urasztala. 6. Az orgonánál egy bőrkarszék. 7. Két persely. 8. Egy festett záros nagyláda,

melyben a következő urasztali ruhák, kathedrai s orgonai diszitmények állanak: 1. Kathedrára való fekete teríték halotti alkalommal s N.-Pénteken szokott használtatni Készítette *Farkas Jánosné* 1865. 2. Az Urasztalára való fekete bársony teríték. Készítette ugyanaz 1865. 3. Egy zöld selyem urasztali disz. Készítette *Biró Terézia*, Benedek Ferenczné. 4. Egy fakó, eredetileg veres selyem urasztali disz. Készítette *Nadányi Therézia* 1834-ben. 5. Egy urvacsora osztás alkalmával a megterített asztalra legfelül tétetni szokott fekete bársony teríték, rajta ezüsttel kivarott kalász koszoru és kehely. Ajándékozták Szalay Ferdinánd kereskedő neje *Illés Jozefa* és *Rácz Róza*. (Néhai Rácz István gyantai lelkész leánya) 1875.

6. Egy orgona disz. Ajándékoztatott 1833. *Erdődy Juliánna* által.

7. Egy piros bársony, arany rojtu kathedrai disz. Ajándékoztatott 1833 *Erdődy Juliánna* által.

8. Egy viseltes fehér csipkés gyolcs kathedrai disziték mindennapi használatra.

9. Két darab fehér csipkés gyolcs, kathedrai disziték. Egyiket ajándékozta *Vajda Juliánna* 1876.

10. Egy veres angol posztó íróasztali disz fehér rojttal, ajándékozták *Tavaszi Lajos* és *Vajda Juliánna* 1872.

11. Egy veres angol posztó kathedrai disz fehér rojttal, 1871-ben ajándékozták *Tavaszi Lajos* és *Vajda Juliánna*.

12. Egy fehér rojtu veres angol posztó, a papi szék elejének diszítésére. T. L. és V. J. 1876.

13. 2 db fehér csipkés kathedrai disziték. T. L. és V. J. 1876.

14. Zöld angol posztó teríték az Ur asztala alá. T. L. V. J. 1876.

15. Három darab fehér sávós urasztali nagy abrosz.

16. Két darab gyolcs fehér csipkés íróasztali abrosz, egyikét adta *Liszkai Pál* 1770.

17. Egy darab kisebb csipkés fehér abrosz. Liszkai Pál ajándéka 1770.

18. Egy darab legkisebb fehér abrosz, felülről az edények alá való. *Z. Nagy Pál* ajándéka 1770.

19. Nyolcz darab arany s ezüsttel átszőtt, kivarrott gyolcs keszkenő 1766-ból.

20. Egy darab nehéz arannyal s ezüsstel gazdagon átszőtt felső urasztali teríték.

21. Két darab salvéta. Derecskei Lászlóné és Zih Józsefné ajándéka 1874.

22. Egy kis 4 rojtu selyem keszkenő, az íróasztali pohár alá való.

23. Két darab salvéta. Csathó Jánosné, Divéki Julia ajándéka 1882.

24. Egy nagy kék vastag abrosz, melybe az urasztali ruhák a ládába pakoltatnak.

B) A l e l k é s z l a k o n t a r t a t n a k. I. *Kanna*. a) réz keresztelő kanna, massiv réztállal. Erdődy Juliánna ajándéka 1809-ből.

b) Egy nagyobb czinkanna. Ajándékozta Liszkai Pál. 1763-ban.

c) Egy kisebb czinkanna. Készítette Nán Ferencz 1740-ben.

d) Egy legkisebb czinkanna. Készítette Z. Nagy Pál 1771-ben.

II. T á n y é r o k. a) Két darab czintányér. Egyik 1724-ből S. Sz. M. F. által ajándékozva, másik 1764-ből G. S. által.

b) Négy darab czintányér jelzetlenül.

III. P o h á r a k. a) Egy nagyobb ezüst pohár 1677-ből. valószínűleg Orsy nevű lelkészittette.

b) Egy kisebb ezüst pohár 1699-ből.

C) A n y a- és j e g y z ő k ö n y v e k. a) az anyakönyvek 1760-ban kezdődnek. Az 1-ső számú anyakönyvben vannak a születési, esketési és halotti feljegyzések, ezeken kívül a körlevelek is ebbe a kötetbe irattak be 1786—1822-ig. Az anyakönyv kezdődik 1760-an, végződik 1819-ben. b) a 2-ik számú anyakönyvben szintén együtt vannak a keresztelési stb. feljegyzések. Mind ez ideig csak írónnal vonalzott rovatok vannak. Ezen anyakönyv kezdődik 1819-ben végződik 1872-ben. c) a 3-ik számú anyakönyv már nyomtatott ivű lapokat tartalmaz 1872-től maig.

Körlevelek jegyzőkönyve van 7 db. 1786-tól maig. E g y h á z i g y ű l é s e k j e g y z ő k ö n y v e 1791-től kezdve vezetetik. I-ső számú 1791—1841. II-ik számú 1841—1860-ig. III-ik számú 1860—1869-ig. IV-ik sz. 1869—1880-ig.

Van még ezeken kívül 1 db. confirmáltak s áttértekről vezetett jegyzőkönyv 1865-től. 1 füzet harangozási pénzekről s gondnoki számadásokról vezetett jkőnyv, I füzet leltár, melybe irattak egyuttal a kegyes adományozók nevei 1872-től.

D. Iskolai felszerelések. a) fali olvasó táblák b, természetrajzi fali ábrák, c) egy rosz számoló gép, d) földgömb, Magyarország és Európa fali térképei, e) méter mértékek, f) 2 db. fekete tábla.

VII.

Az egyház kormányzó testülete, (presbyterium) (iskolaszék) és az egyházi közterheket viselő egyháztagek nevei 1882-ben.

A, A presbyterium névsora.

B, Iskolaszéki tagok.

1 Sipos Imre lelkész,
Benedek Ferencz főgondnok,
Tavaszi Ferencz gondnok,
Végh János pénztárnok,

Elnök Sipos Imre.

Tagok.

5 Benedek László,
Kristó József,
Barthos György,
Mészáros Mihály,
Plyés Lajos,

Benedek Ferencz,
Kristó József,
Ivánka Károly,
Nyilas Imre,
Madarász Gábor,
Király Gyula jegyző.

10 Ivánka Károly,
Ifj. Kovács József,
Károlyi József,
Kristó Károly,
Vágó Gábor.

Egyházi jegyző: Király Gyula tanító.

Egyházfi: Gábor János.

Harangozó: Nán József.

A

BELÉNYESI EV. REFORM. EGYHÁZ

TEMPLOMA FENNÁLLÁSÁNAK

SZÁZADIK ÉVFORDULATI ÜNNEPÉLYÉN

ELMONDOTT

IMÁK, ALKALMI BESZÉDEK és ÉNEKEK.

I.

ELŐIMÁK.

Lelki örömmel állunk meg, imádni téged mi Istenünk szent templomodban, e szent házban, melyet tiszteletedre emelt a vallásos buzgóság. Egy század előtt építette ezt néked, hogy lakoznál itt a te dicsőségedben!

Uram! kinek éveid kezded fel nem irták, mert öröktől fogva vagy és leszesz mindörökké! Mik vagyunk mi, kiknek időnk 70 vagy 80 évre terjed. Minket műveink túlélnek; fenállván szilárdul még akkor is, mikor mi már rég alusszuk az elporladás sirjában csendes álmunkat. — Bizonyára! mégis kedves gyermekeid vagyunk hát, kik ha elmulunk is hirtelen, örökségül hagyhatjuk buzgóságunk jeleit maradékainknak, hogy ők hasonló tettekre buzduljanak fel!

Száz év előtt tétetett le e szent hajléknak alapja, kegyelmed segítségül hívásával rakták le emberi kezek ennek köveit. És te atyánk megsegítéd őket, megáldád munkájokat; megengedted nekik, hogy felszenteljék imádásod helyéül. És a mit kértek, hogy őrizd meg ezt minden romlástól az idők messze határáig: — megadta atyai jóságod.

Ők nem érték ezt meg — mint Izráel bujdosó fiai a Kanaánt — de mi utódok teljesülve látjuk az ősök kérelmét; és im, egy század eltelte után, atyáink teljesült kérelméért lelki örömmel rebegünk hálás köszönetet neked megtartó Istenünknek.

Tiszteleted helyéül építette e házat az emberi kéz; néked, kinek mindent köszönhet, mivel bir. Jóságod határtalan, áldásod elfogyhatatlan, segedelmed közel a hozzád folyamodókhoz. Nagyságodat hirdeti az ég és föld milliárd serege, a hegylánczok kopasz ormai, és a völgyek dus növényzete, a babzó tenger és a csergedező patak; a levegő dallos szárnyasai és az üdítő harmat, mely hajnalon a fűszálon rezeg.

Oh miként ne tisztelne az ember? tanusítandó szive hálás érzelmét, holott megelégtetik a te háznak javai-
val, és a templomod szent dolgaival.

Tiszteleted zengjen hát Istenünk! a mi ajkainkról is, kik e százados falak közé jöttünk, ünnepélyesen bemutatni neked lelkünk hálás örömét örök jóságodért.

Vallásos buzgóság emelte e templomot néked Uram! száz év előtt: az időben, midőn csendesülvén a felekezeti villongás viharai, felderült a szép kor, melyben szabadabban imádhatta ki-ki hitének Istenét. Vallásos buzgóság erőddel párosulva tartotta ezt fenn, mind ez öröm napig; áldozatokat hozva időnként ékesítésére e helynek: hol megelégtetett lelki szomja s éhsége szent igéből, mely itt hirdettetik.

Adjad óh Uram! hogy ez örökségül átszállott buzgóság legyen továbbra is drága kincse e gyülekezetnek; ebben nevelje gyermekeit az anyaszentegyháznak s a hazának hasznos tagjaiul; hogy itt is virágozzék a magyar Sion időről-időre.

Uram! tiéd leend e hajlék továbbra is; kegyelmedbe ajánljuk ezt; fogadd kérünk, tőlünk kegyesen. Legyen az itt elhangzó ének ima és szent ige jó illatu áldozat füst, mely felszállva égi trónusodhoz, téled kedvesen fogadtassék.

Uram! szeretjük a te házat, szeretünk tégedet, te is szeress minket fiaidat s leányaidat! Őrizd e szent házat romlástól, őrizd ennek látogatóit a bűnöktől. Lakozzál ebben, mint saját örökségben.

Ha egyik nemzetség elmegyén és a másik előáll, te légy Uram változhatatlan védője e szent hajléknak; védője a téged ebben tisztelő hivednek, életökben és halálokbán szent fiadért a Jézusért Ámen!

Nagy Dániel

a n.-szalontai egyházmegye esperese,

II.

EGYHÁZI BESZÉD.

Alapige: *Krónikák könyve VII. 16. Megszenteltem e házat hogy az én nevem abban legyen mindörökké és mind szemem, mind szívem ott legyen mindenkor.*

Örömben ünneplő Ker. Gyülekezet! Kedves testvéreim az Urban! Száz év merült az enyészet végetlen s örök

hullámszerű tengerébe azon idő óta, midőn ősatyáitok oly szép hitbuzgósággal s nagy áldozatokkal felépítették öröm-ünnepünk tárgyát, hitünknek e megszentelt templomát.

Száz év ! Minő parányi pont a végtelenségben ! Kicsiny porszem, mit észrevétlenül nyelnek el az enyészet zajgó hajjai, míg emberi életünkben egy hosszú életkornak alig megközelíthető határvonala : a történelem lapjain pedig sok dicsőséges események nagy korszaka, vagy szomorú és gyászos dolgok diestelen kora. És e mi protestáns egyházunk életében, kivált az első száz év sok nehéz és véres küzdelemnek, sok siralomnak és szenvedésnek volt egykoron gyászos időszaka.

Ker. testvéreim ! Midőn a mai örömnapon megzendülének harangjaink ünnepre hívó ércnyelvei, azt hirdetik nekünk, hogy száz év nyomasztó sulya alatt meg nem hajolt szentegyház hív minket enyhet, vigaszt, örömet adó, s menyei örökséggel biztató megszentelt kebelére ; hogy hálával boruljunk le a dicsőség, szeretet és jóság, erő és kegyelem nagy királya előtt, ki egy századnak zivatarai között is épen fentartá nekünk a már végén sirhantok alatt porló, hithű elődök dicső lelkesedésének szent jelét, templomunkat !

Oh ti unokái a nemes ősöknek ! Nem dobog e fel szívetek ? Nem örül e lelketek ? Nem rezdül e meg kebletek hurja ?

Hisz a kebelnek titkos hurját
Ha megzendíti a buzgóság
Szárnyra kelve ég felé törnek
Imában a szent érzemények

Ha atyáitok 100 év előtt a legtisztább vallásos lelkesedés és hála lángjait hozták égő áldozatul felépült új templomuk megszentelésére, ti még többet hozhattok, mert ma tiétek a kegyelet és öröm áldozata !

A magyar protestáns egyháznak több mint 300-ados életében, az első két század a létért küzdelemnek váltakozó, hol dicső, hol gyászos kora volt. Alig tünt fel a hitujítás hajnal csillaga, a lelkiismereti szabadságtól irtózó hatalom vérbe és tűzbe fojtá el az evangéliomi hit életét. A máglyákra hurezolt lelkes tanítók, mint hajdan az őskereszténység vértanúi, zsóltárokat énekelve lehelték ki nemes lelköket, s az irtóztató máglya lángok nem emészthették meg az evangéliom örök tanait ; sem el nem rémíthették a világot, mert ezreknek keblében lobbant fel az ujított hit

szent lángja, mit nem olthatott el, sem a mély börtön, sem a gálya rabság nyomora s szenvedése.

Ha meggyújtjátok a történelem fákláját, s szétnéztek lelki szemeitekkel a 17-ik század sötétlő térein : ott látjátok a közép tengeren uszó nehéz gályákon a bilincsekbe vert tisztas protestans lelkészeket, kik a nehéz és öldöklő munka közt is meghatóan énekelték „*Erős várunk nekünk az Isten !*”

Az egyház *babiloni fogása* volt ez atyám fiai ! A nápolyi tenger hullámain a zugó szélről tovaröpítve jutott el külföldi hitrokonainkhoz a szenvedő prot. lelkészek szomoruan zengő *babiloni éneke* ; és a nemes testvérek erős karjaikkal megszabadították azokat, kiknek testök végkép meg nem tört a szenvedések sulya alatt.

Alig folyt le egy század, hogy protestans egyházunk hajója nyugodtabban halad. Ma már a lelkiismereti szabadság zászlóját nem tiporja le semmi hatalom, vidáman leng az e hazában, s ledőlt már ama nagy válaszfal, mely a felekezetek keblét egymástól oly soká elszakítva tartá, ledönté azt a század szabad szelleme !

Megszűnt a szenvedés
S a gyászos siralom.
Vigabban leng zászlónk,
A hármass halmokon !

Aldott legyen azért az Ur, ki nyugodalmat adott az ő népének. Legyen mi velünk is a mi Urunk Istenünk, mint volt a mi atyáinkkal ; ne hagyjon el minket el se távozzék mi tőlünk ! (Kir. O k. VIII. 56, 57.)

Keresztyén Gyülekezet ! A mi kegyelmes örömnépelyünknek nem csak e szent hajlék százados fennállása kölcsönöz mélyebb jelentőséget, hanem azon igen fontos körülmény is, hogy e mi magyar hazánkban az evangéliomon alapuló tiszta hit s a vele együtt haladó közszabadság életető fénye, e század alatt nyertek szabadabb terjedést. Méltó tehát a mi örömünk, mert templomunknak százados fennállása azt bizonyítja, hogy az evangéliomi szabadság dicső zászlaját nem tépték széjjel az idők vészei, fergetegei és az idők folyamában több szabad lelkek sorakoztak az alá. Ezen szent helyhez pedig, hol most egybegyűltünk hála ünnepet ülni, két század emléke fűződik, mivel itt ké templom emeltetett már a nagy Isten dicsőségére, szenteltetett fel az Ur nevére !

Igen! mert az Ur választotta e helyet atyáitoknak s egyuttal tinéktek, hogy fennálljon az nemzetségről nemzetségre, időről időre! Ugy tetszik nekem mintha most is megjelenék az ur itt közöttünk s azt zengené nekünk is mint hajdan Salamon királynak: *Megszenteltem e házat, hogy az én nevem abban legyen mindörökké, s mind szemem mind szivem itt leszen mindenkor!*

Elmélkedjünk azért ker. gyülekezet ez ünnepélyes órában a felvett alapigék nyomán, megvizsgálván, hogy *szent e hely, melyen állunk:*

1-ör azért, *mert megszentelte Isten, hogy az ő neve abban legyen mindörökké.*

2-or, *mert megígérte, hogg mind szeme mind szive itt leszen mindenkor.*

I.

Megszentelte Isten e házat, hogy az ő neve legyen ebben mindörökké! Óld le a te saruidat a te lábaidról, mert a föld, melyen állasz, szent föld, hangzott az ur szózata az égő, de el nem hervadott csipkebokorból.

Mi hozzánk is hangzik e szózat, midőn e százados falak közé beléptünk. Szent e hely azért is, mert két évszázad alatt kétszer épült itt fel az Ur temploma, s kétszer szenteltetett fel az Ur szent nevére. Megszentelte Isten e e házat, s nint égő csipkebokorból hangzik felénk az ő hatalmas szava. Az én nevem legyen e házban mindörökké! Két század óta lobog itt a szent láng a hivek buzgóságának lángoló érzeménye. Két század óta emelkednek a buzgóság szárnyain Istenhez a kegyes hivek imái és énekei. Két század óta hirdettetik e helyen Istennek örök ígéje, hitünk alapja, a Jézus Krisztus. Óh hány dult kebel menekült ide, hol az Ur neve él mindörökké, mint vihartól üldözött s megtört hajó a kikötőbe, hogy feldult keblének roncsait összeszedve, edződött s ujult erővel küzdjön tovább az életnek oly sokszor viharos tengerén! Oh hány kételkedőnek forrongó keble csilapult le, s győzetett meg Isten ígétének a velők oszlásáig ható szent szózatától! Hány hitetlen nyert itt mennyei világosságot, mint a nagy apostollá lett Saul egykoron? Hány hívő lélek nyert itt biztatást az örök élet szép honáról? hány csüggedező bátorítást, midőn fáradt lelkőknek szárnyai csüggedten hanyatlottak alá? Hány megtörni készülő lelket vett itt körül az Ur a

hitnek erős karjaival, s az elalélta sötétülő szívet, a reménység tündöklő fénye megvilágítá, s a szeretet éltető melege új erkölcsi világot varázsolt sok kiégett keblekbe. Őh bizony atyámfiai! megszentelte Isten e házat, hogy az ő neve legyen abban mindörökké, s csak addig állhat fenn rendületlenül e szent hely, míg az ur neve él ebben, míg a Krisztus élő evangéliuma tisztán, meghamisítatlanul hirdettetik, míg benne az igaz hitbuzgóság lángjai lobognak, míg fundamentuma a Jézus Krisztus.

Áldott emlékü ősitek szent hite a Krisztus tudományának rendíthetetlen fundamentumán épült, s a mi szent hitünk alapja is ugyanaz, ép úgy mint e szent ház a régi alapon áll! Igen! ma is azon alapon állunk ker. testvéreim, melyért a dicső ősök annyit küzdöttek. Ezen alapon épültek az emberszeretetnek mennyei fény által körül sugárzott hajlékai a lelkiismereti szabadság, testvériség, egyenlőség dicső csarnokai! Midőn ama dicső emlékü nagy fejedelem *Bethlen Gábor*, ki ez egyháznak is hű pártolója, gyámolítója volt, kibontotta zászlóját a haza közszabadságának védelmére, eme jeligét írta a fennlobogó zászlókra: *Istenért, hazáért és szabad-ágért*. Eme jelige kifejezi azt, hogy szent egyházunk erős védbástyái ma is az Isten, haza és szabadságszeretet.

Szomorú idők voltak azok atyámfiai! midőn az, ki a lelkiismeret szabadság vallását követte, *ha szerte nézett, nem lelé honját e hazában!* A protestans vallás apostolai pedig annak tudományát tanították, kinek nevében üldöztettek, s egyuttal érvényesítették ama örök igazságot, hogy minden népek saját nyelvökön imádják az Istent, s így magyar nyelvünket is ősi jogaiba vissza helyezte.

Istené legyen a hála! ma már biztos és bevehetetlen várai ormán a protestans hitnek vidáman leng a lelkiismereti szabadság zászlója, hirdetve minden népek és nemzet-ségek közt a szabadság, egyenlőség és testvériség dicső eszméit, mint a mely alapokon épülhet fel szép hazánknak boldogsága és virágzása, *mely hazához annyi szent nevet egy ezred év csatolt!*

Midőn ma ker. testvéreim egybegyülünk a kegyelet és öröm ünnepére, jusson eszünkbe, hogy e helyhez is nemcsak egy, de két százados emlékek fűződnek, s hogy *megszentelte Isten e helyet, hogy az ő neve uralkodjék itt mindörökké, tehát szent e hely, Istennek háza és a menyország kapuja!*

II.

Szent e hely azért is, mert Isten választotta az ősapáknak, s megígérte, hogy mind szeme, mind szíve itt lesz mindenkor !

Midőn a hajdani Izráelnek dicső királya Salamon templomot építtetett, az Ur jelölte ki neki a helyet a szent Sionon, megígérvén, *hogy az ő szeme és szíve ott lesz mindenkor.* A ti atyáitoknak is megjelent az Ur s az ő segítségével építette e helyre a hit, buzgóság, két izben is e szent hajlékot. Midőn megígérte, hogy szeme és szíve itt lesz mindenörökké, ezen ígéretében kijelentette, hogy míg a hivek Isten törvényeit, a Krisztus evangéliumát megtartják, ő is megtartja az ő népét. *Ha pedig tőlem elszakadotok, rendtartásaimat és parancsolataimat elhagyjátok, melyeket előtökbe adtam, kiszagatlak benneteket az én földemből, az az elhagylak benneteket, s szememet és szívemet elfordítom tőletek.* Az Ur szeme és szíve itt van tehát mindenkor. Midőn felséges nevének imádói egybe gyűlnek e szent hajlékban, az Ur szemei látják, kik imádják őt lélekben és igazságban. Az Ur szemei látják, ha valjon *tiszta szívet hoztunk-e ide, vajon alázatosak vagyunk-e, vajon irgalmasok, békességre igyekezők vagyunk-e? És ha háborúságot szenvedünk az igazságért, ha szidalmaznak, háborgatnak, az ő szíve mondja: Ne féljete, mert tietek a mennyeknek országa !* (Máté V. 3—11).

Az Ur szeme látja, ha bűneink súlyától fáradtan, s lelki szomjuságtól elepedten, bűnbánó kebellet ide betérünk, az ő szíve megbocsát, s az ő ígéje lelki szomjuságunkat eloltja. Az ő ígéje, mint sebesen zugó szélnek zendülése tisztítja az erkölcsi világot, ledönti az istentelenek, elbizakodó kevélyek életfáját, megszügyeníti azokat, kik lábbal tapodják a hitet, elnyomják az igazságot, erényt és ártatlanságot !

Minthogy az Ur szíve is jelen van mindenkor az ő templomában, szívének szerelmét árasztja azokra, kik törvényeinek utain járnak. Óh az ő szívének szerelme kiapadhatlan tiszta forrás, melyből csergedez a megváltó életet adó magasztos tudománya, és a mely oly sokszor felüdíti az élet fáradt vándorát !

Az Ur szemei meglátják a kevély farizeust, s az alázatos publikánust, s míg a farizeusi képmutatást és kevély-

séget megalázza, s zárva tartja előtte szívének kegyelmi forrásait; addig a bűnbánó s alázatos publikánusra a bűnbocsánát jótékony melegét árasztja.

Az Urnak szemei megőrzik a tudományt, a hitetlenek utait pedig felforgatja. (Péld. 22, 10).

A tudomány pedig, melyre az Ur szemei vigyáznak, a tiszta, meghamisítatlan evangeliumon alapul. Mig a hívők serege e tiszta evang. alapján áll, addig a hit temploma sem rendül meg; mert van egy templom atyámfia! a keresztyénységnek közös temploma, melynek szegletköve a Jézus Krisztus. Eme roppant templom, mely milliókat fogad be kebelébe, nem omlik össze soha! *Az ég és föld elmúlnak, de az én beszédem mindörökké megmarad*, így szól az élet fejedelme.

Rombolja le bár az idő vihara hitünknek földi anyagból készült templomát, a mi szivünknek erős kősziklán épült temploma nem rendül meg soha, ha ama kőszikla krisztusi hit, de ha e kőszikla talaj elcsuszamlík hitünk temploma alól, le fog az dőlni, mint ledőltek sok templomok, melyeknek alapja, a hitetlenség és tudatlanság talajába vetetett. *Oh mert más fundamentumot senki sem vethet azon kívül, mely egyszer vettetett, mely a Jézus Krisztus!* (I. kor. 3. 11).

Örömben ünneplő Kr. Gyülekezet! *Megszentelte Isten e templomot, hogy az ő neve abban legyen mindörökké, s mind szeme, mind szíve abban lészen mindenkor.* Igen! az ő neve hív bennünket e csöndes hajlékába a lelki nyugalomnak, az ő szemei vigyáznak reánk, nem képmutatásból jelenünk-e meg itt, s az ő nagy és jó szíve enged meg, ha bűneinkből megtérve kegyelemért esdünk. Vigyázzunk tehát! mert az Ur is vigyáz reánk; s midőn látjuk, hogy templomunk fundamentoma egy század lezajló viharai között is rendületlenül áll, a mi hitünknek fundamentoma se rendüljön meg soha! Tartsuk meg tehát az ősök szent hitét, buzgóságát, s midőn ma már nem égő áldozatokkal imádjuk Istent: szivünk égő áldozatán kívül hozzuk meg a tőlünk telhető anyagi áldozatot is az egyház oltárára. Legyen egyházunk és templomunk világító tornya a hamisítatlan tiszta evangeliumnak, melynek fényénél sok irányt tévesztett hajósok biztos utat találjanak az élet tengerén! Legyen egyházunk virágos kertje a testvériségnek, felebaráti s hazaszeretetnek, hogy e kert ékességei minden népeket felénk vonzzanak. A testvéri szeretet, mely eddig is szépen tündökölt e város

falai között, árássa el áldásos fényével e város minden lakosát, *mert egy Istenünk vagyunk amaz atya, a kitől mindenek, s mi is abban vagyunk, és egy urunk a Jézus Krisztus, ki által mindenek vagynak s mi is ő általa.* (1. Kor. 8. 6).

Előjárói, vigyázói ez egyháznak! Őrizzétek meg hiven elődeitektől rátok szállott ama *szent leteleményt*, mely abban áll hogy ez ős egyház, mely felett 3 század vihara zugott már el, erkölcsi, anyagi és szellemi tekintetben fokozatosan virágozzék. A lelkipásztor és tanító mellett mint segítő s gyógyolító társak álljatok, hogy nehéz, de gyönyörűseges munkájokat hiven végezthessék. Ha szép hivatástokat buzgalommal töltitek be, majd ha ismét egy század vonul el ez egyház felett, a ti utódaitok oly kegyelettel emlékeznek meg rólatok, mint a minővel emlékeztek ti e mai napon szép emlékü őseitekről. A kitartó buzgalom, áldozatkészség meghozza e gyülekezet felvirágzását, s akkor az egyház nagyai és kicsinyei boldogok lesznek minden időben!

És ti őrállói, vezetői magyar protestáns egyházunknak, tekintsetek e szerény világító tornyára reformált hitünknek, ne engedjétek soha elfogyni annak világító olaját, hogy a szellemi világosság soha ki nem alvó fénye terjedjen messze túl a bérceken, s szerezzen viruló tenyészetet, hová e fény-sugarak eláradnak.

Te pedig 300-ad emésztő erejével megküzdött egyház százados templomoddal állj szilárdan ama rendithetlen kősziklán, mely a Krisztus örök tudománya, s tiszta evangéliuma Virágozzék benned minden nemesnek, szépnek és dicsőnek virága, *lakozzék benned az Ur neve mindörökké, és mind szeme, mind szive benned legyen mindenkor.* Ámen!

Vállaji Sipos Imre

ev. reform. lelkész.

III.

Bezáró beszéd és ima.

Üdvözölve legyetek általam ez öröm- és hálaünnepélyen, szeretett hitrokonim, sőt üdvözölve legyen az egész diszes közönség, minden nyelvből és ágazatból, mely helyből és vidékről összesereglett, hogy részt vegyen e mi evang.

reform. templomunk fennállásának százados évfordulója ünnepén!

Az időnek egy század leforgott éveiből szőtt vastag fátyola takarja már azon ünnepélyt, melyen ez akkor újonnan épült templom Istennek szenteltetett, s így annak lefolyásáról alig tudhatunk valamit — De a türelmetlenség gyászos korszakát felidézve emlékezetünkbe, annyit mégis sejthetünk és következtethetünk, hogy az legalább külalakra, színezetre nézve, nagyon különbözött a mostaniktól. — Akkor csak magyar nemzetünk s hitfelekezetünk tagjaira szorítkozhatott a templom szentelési ünnepély, ma pedig más nemzetiségű és vallásu honfiak és honleányok is részt vesznek ebben, mintha e nagyszerű jelenet amaz evangéliumi jóslat teljeseését mutatná: *eljönnék sokan napkeletről és napnyugatról, éjszokról és délről és az Isten országában letelepednek*, (Luk. 13, 29.) vagy mintha ama Jézus által jelzett óra eljöttét hirdetné, melyben *sem a Garizim hegyen, sem Jeruzsálemben nem imádják az Atyát, hanem az igaz imádók imádják őt lélekben és igazságban.* — (Ján. 4, 21—23).

Oh dicső győzelme a Jézus által hirdetett szeretet valóságának, s ennek vezérlő tűzoszlopa után előre haladt kor-szellemnek! Csak e győzelem babérkoszorúja legyen örökzöld, csak e tűzoszlop lángja után menjen folyvást az emberiség: úgy beszéljenek bár különböző nyelven a nemzetek, de a szeretet egy nyelvén megértik egymást, bár külön templomokban és más-más módon imádják is a különböző vallásfelekezetek az Istent, de a gyakorlati életben csakugyan eljő és megvalósul, *az egy akol és egy pásztor boldog országa!* S hogy ennek biztos zálogát láthatjuk, sőt jövőre is bírhatjuk, e vegyes ajku és vallásu közönség egybeseregülésében és hitfelekezetünk örömeivel összeolvadt részvételében: ez a legszebb színű szivárványa templomunk százados évfordulati öröm- és hálaünnepélyének!

De ezen szivárvány csak úgy lesz valóban igéző, és mintegy a menyország napjának sugaraiból szőtt, ha erkölcsi életünkben is visszatükröződik annak fénye. — Ime e templom, mely nem egyéb, mint Istennek háza és a menyországnak kapuja, nemcsak megmaradt egy század romboló hatalmának rajta lett átviharzása közben, hanem időnként újabb diszbe öltözve áll fenn. De vajjon hát a nép erkölcsi élete megmaradt-e azon tisztaságban, melyben volt akkor,

mikor e templom épült? vajjon előre haladt-e, vagy talán hátra hanyatlott? Bizony e kérdésre, fájdalom! aligha nem megszegyenítő feleletet viszhangoztat az élet és a szomorú tapasztalás. — Igaz, hogy a régibb kor sem volt tökéletes ártatlanság paradicsoma; igaz, hogy ős atyáink sem voltak mentek minden bűnöktől, de mégis azt lehet mondani, hogy a mai kor csakugyan mindinkább süllyed az erkölcsi romlottság örvényébe, s az álmiveltség, vallástalanság újabb neveit szüli a bűnöknek. A családi életen nincs meg a régi patriárkai viszony zománcza; a társadalmi élet mezejéről lehervadtak az ártatlanságliliomai és a szerénységibolyái, s azok helyett égriekiáltó bűnök mérges növényei burjánzottak fel. — Ne, óh ne legyen ez így tovább atyámfiai! hanem ha e templomnak kövei nem porladoztak el, mi se romladozzunk, sőt mint élő kövek ujljunk és építtessünk meg! Mert mily dicséretet szerezne e gyülekezetnek ez egyszerű, de szép templom, ha az ennek falai közt hirdetendő ige elhangzanék, mint kiáltó szó a pusztában; ha míg ennek tornyai a keresztyén név dicsősége ragyog, az életben pogányoknak is szégyenükre váló cselekedetek sötétlenének; ha míg itt e templomban minden ajk imára nyílik meg, kinnt az életben rút isteni káromlások fárasztanák az egeket; ha míg itt a szeretet és béke evangyelioma predikál, kinn az életben a szülék és gyermekek között sem lenne szeretet és egyesség, a testvérek, házastársak közt sem lakoznék békesség, nem hogy a különböző nemzetek, vallásfelekezetek között lenne testvériség; ha azok közül, kiknek e házban a kegyes, erényes életre törekvés hirdetetik, némelyeknek gonosz tettek miatt börtönbe kellene hurczoltatniok, s a törvénynek átkát szenvedniek; ha olyanok is jőnének e házba, kikre Jézusnak a Farizeusokhoz intézett ama szavai illenének: *e nem.etség én hozzám csak szájjal közelget és ajkaival tisztel engemet, az ő szivök pedig én tőlem távol vagyon.*

Legyetek hát szerelmesim! az igének ne csak hallói, hanem megtartói is, hogy eképen a ti éltetők soha, soha meg nem szünő isteni tisztelet legyen, gyermekeiteket is neveljétek úgy, hogy a ti fiaitok Urtól taníttassanak, leányaitok pedig olyanok legyenek, mint a templom ékességére kifaragott drága kövek. *Általában úgy fénylik a ti világos-*

ságtok, hogy mások is látván jó cselekedeteiteket, dicsőítsék a mennyei Atyát!

Igy aztán nem fog Istennek amaz Izrael elleni panasza rátok térülni: *tévelygő szívű nép ez, és nem tudják az én utaimat*, (Zsolt. 95, 10.) sőt ama szavait hallatja veletek: *ti közöttetek járok szüntelen, lészek néktek Istentek, ti pedig lesztek én népeim!* (3. Móz. 26, 12. v.)

De rekesszük be immár, mint kezdtük is, imával öröm- és hálaünnepélyünket.

* * *

Kicsoda volna hasonlatos^{*} te hozzád, óh nagy és erős Isten! ki változatlan dicsőségben országolsz menyben és a földön, és ki öröktől fogva voltál, vagy és leszesz mindörökké, míg minden, a mi tőled vette lételét, vagy amit emberi kezek alkottak, változás és mulandóság alá vannak vettelve; a kemény kősziklák elporladoznak; a népek, birodalmak elenyésznek, s mások állanak helyeikbe; az erős várak, melyek annyi harczok ostromait kiállották, romba dűledeznek; sok nagy városok, melyek az ó-kor büszkeségei valának, sok templomok, melyek a te dicsőítésedre szentelt házak valának, nincsenek már, sőt eljő ama nap, melyen a föld és egek is nagy csikorgással elmulnak!

Ki tudja, századok multával mi lesz sorsa e városnak, s ebben e mi templomunknak is, mely pedig egy század óta áll már fenn, s melynek százéves fennállása örömnünnepét üljük ma?

Igen, óh mi Urunk Istenünk! azért gyültünk ma örömmel, hálaival teljesedve — azért gyültünk e szent házban össze helybeliek, távol vidékiek, hogy ünnepet szenteljünk, hálaáldozatot gyujtsunk oltárodon, azon hatalmas és kegyelmes gondviselésedért, melylyel e templomot egy század hosszú folyama alatt s viszontagságai közben befedezted és sem idő, sem harczok, sem türelmetlenségi üldözések által elpusztíttatni nem engedted!!

Micsoda óh nagy Isten! egy század a te öröklétedhez mérve, ki előtt ezer esztendő annyi, mint a tegnapi nap? De mi ránk, s a mi kezeink alkotmányaira nézve, — kik ezekkel együtt csak maiak és tegnapiak vagyunk — oly sok egy század az időnek enyészet-örvényébe zajló folyamában!

Óh hol vannak már azok, kik e templomot építették? hol vannak azok, kik midőn e ház neked szenteltetett, vagy

évek mulva is ebben a te igédet hirdették, avagy hallgatták? Ott az enyészet országában alusznak már ezek, s talán többek az azóta elhunytak porai, mint azon kövek, melyekből e templom felépült!

S im maga e templom, mely pedig szintűgy, mint az ezt építők porból vették, földből alkottatott, fenn áll ma is, és hirdettetik ebben a te örök igédnek megtisztított tudománya!

Hány ily templomot döntött időnként hamuba a tűznek lángja! hányat pusztított el dúló háboru? hányat irtott ki a türelmetlenség gyászos korszaka? hányat hagyott elenyészni, vagy régi fényéből elsötétülni a vallásos közönyöség, buzgóságtalanság?

Tudjuk, óh Uram! hogy mind e veszélyeknek ki volt téve e templom is; tudjuk, hogy ha te nem őrized vala ezt, hiába vigyáztak volna az őrizők! S hogy ez minden veszélyektől mentve lőn mindeddig, gondviselésednek köszönhetjük, mert vigyáztak erre a te szemeid!

Tied legyen azért hálánk megtartásodért, gondviselésedért! végy tőlünk dicséretet és magasztalást! De egyszerűs mind hasson fel hozzád azért való könyörgésünk is, hogy légy őrizője, oltalmazója tovább is e templomnak, mint a te dicsőítésedre szentelt háznak, hogy álljon ez és fénylőjen ebben a te örök igédnek világossága időről-időre, nemzetségről nemzetségre, hogy a késő maradék is tápláltsék ebben az örök életnek kenyerével; tartsd, áldd meg és segítsd lelked kegyelmével a te szolgádat is kit ez idő szerint elhívtál ebben a te igédnek prédikálására; tartsd meg és áldd meg e gyülekezetet s ennek előljáróit is, s ha majd kimért idejük beteltével ezek is elmenendének a minden élőknek útján, állíts ujakat helyeikbe, hogy üresség ne maradjon kidőltökkel és velök együtt a te igédnek fáklyája ki ne aludjék! — Tartsd meg és áldd meg e városnak minden nyelvű és vallásu lakosait, tartsd meg és neveld közöttük a szeretetet, az egyetértést és békességet.

Tudjuk Uram! igédből tudjuk, hogy te nem lakozol kézzel csinált templomokban, — de mégis jól esik lelkünknek e házban keresnünk dicsőségedet, imádnunk szent nevedet! tudjuk, hogy mint felépülésekor atyáink nem szentelhették fel, úgy mi sem szentelhetjük fel ezt e százados ünnepélyen, ha te meg nem szenteled ezt ó szenteknek

szenie! Szenteld meg azért Uram! mint felépüléskor megszentelted, szenteld meg most ismételve e házat, hogy ebben mi is megszenteltessünk és váljunk élő templomiddá, kikben lakozzék a te félelmed és szereteted!

Atyánk! ha mint eddig, úgy ezután is titkos kereszt alatt nyögők, bánatos szívűek emelik siralmas könyörgésüket e házból te hozzád; ha árvák, özvegyek, ügyefogyottak keresnek itt nálad oltalmat, vigasztalást; ha éhezők kérnek tőled eledelt, vagy nyomorultak, veszélyben forgók, ártatlanul szenvedők gyámolt, szabadítást; ha boldogok, örvendezők jönnek elődbe hálaadással; ha az aratás és szüret áldásáért hálával áldoznak földön lakó gyermekeid: óh hallgasd meg Atyánk mindezen könyörgéseket, s vedd kedvesen hálájokat; sőt hallgasd meg azon könyörgéseket is, melyeket a királyért, tisztviselőkért, a hazáért, ennek szabadságáért, békességéért és jólétéért, vagy a betegekért, kik nem jöhetnek fel házaiba, — emel szolgád hiveddel egyetemben!

Vedd fel, mint eddig felvetted — ha csecsemő hozatik ide a keresztség vizéhez — vedd fel azt a vallás karmajaira; fogadd el, ha gyermekek jönnek fel vallást tenni szent nevedről — fogadd el őket választottiddá, fiaiddá, leányiddá; szenteld meg és áldd meg a házaspárokat, kik itt a vallás esküjével fogadnak egymásnak szeretetet és hűséget mind a siriglan; vedd kegyelmedbe és bocsásd el azokat, kik a kegyelem asztalához jönnek és a sákramentomi szent jegyekben részesülnek — bocsásd el a bűnbocsánat ígéretével és idvezítésed örömével; ha pedig koporsók is hozatnak fel e szent ház tornáczába; gyujtsd fel azok felett a halhatatlanság hitének csillagát, a kesergőket pedig vigasztald és gyógyítsd a sérelmes sziveket!

Mikor pedig csapásokat küldesz e földre, óh igaz ítélő Isten! hogy mutogassad hatalmat és megretentsed a bűnösöket — mikor berekesztetik az ég és nem lesz en eső, vagy mikor az eső áldását is csapásra fordítod ellenünk, mikoron éhség leend e földön, mikor dőghalál leend, avagy háboru, avagy aszály, avagy ragya, avagy sáska, vagy egyéb csapás és nyavalya jövend: minden imádságot, minden könyörgést, mely lesz e házból, akármely embertől vagy a te egész népedtől: te hallgasd meg óh Isten mennyégből a te lakóhelyedből és légy kegyelmes a te népednek!

Most pedig óh mi Urunk Istenünk! legyen a te jóaka-

ratod áldása a te népednek házában, hogy legyen előtted mindörökké! és a te áldásoddal áldassék meg a te népednek háza örökkön örökké. Amen.

Révész Bálint

a tiszántúli egyh. ker. püspöke.

É n e k e k .

I.

Felállóra.

D a l l a m : Nosza Istenfő! szent hívek.

Szent arcod előtt megjelenénk,
Világnak dicső királya!
Téged keres szívünk és elménk,
Dicsőséged zengve áldva,
Imádjuk felséged,
Im így zengünk néked
Dicsénekünkben;
Nagy vagy óh Istenünk,
Te vagy szent reményünk
Földön és mennyen!

Fogadd el hát szívünk háláját,
Mely szent házadból száll feléd,
Segítsd lelkünk hőszárnyalását
S éltünk vezére csak te légy!
Hitünk szép világa,
Vezérlj e világba;
Hogy el ne essünk,
S kebled szerelméről
Há idvezítőnkől
Ne feledkezzünk!

II.

Előima előtt.

D a l l a m : Jövel Szentlélek Ur Isten!

Isten! hozzád zeng énekünk,
S hálátelten dobog keblünk,
Mert szép napot derítél ránk,
Imád ezért szívünk és szánk
E százados falak között,

Mely felett gondod örködött!
S a kik itt most megjelentek,
Nevednek dicséneket zengnek,
Áldva légy óh egek Ura!

Szent hajlékod im megérte,
Hogy nem rontá idők vésze,
S század multán áll szilárdan,
Erős várként ez egyházban!
Sok kebel talált itt vigaszt,
S nyert sebére balzsamirat,
És a könyük letörlődtek,
Arczokról a hívő lelkeknek,
Mert ők csak te benned bízta!

Benned bírnak mi is Isten!
Rajtad kívül semmink nincsen,
Erős várunk voltál és vagy,
Áldva légy óh egyetlen Nagy!
Szívünk nem fél és nem remeg,
Mig védve tart szent kegyelmed!
Tőled várjuk életünkben
Áldott szent lelked erősítsen,
S növeljen az igaz hitben.

III.

Előima után, e beszéd előtt. *)

Dallamát írta: Illésy Gyula.

Im arczra borulok nagy mennyei felség,
Imádva nagyságod, tisztelve szentséged,
Tied a hála és dicséret, s dicsőség,
Ezt zengi te hozzád buzgón a te néped!
E szent hajlék,
El nem romlék,
Század sulya nyomja falát bár,
Védve karodtól, im ma is áll.
Im ünnepet ülve könyörgünk
Légy óh Atyánk lelki vezérünk,
Imádjunk hát,
Mint jó atyát,
Zengjünk te nevednek szent Alleluját!

---

*) Előadta a vegyes kar. Karvezető volt P. Gy.

IV.

Egyházi beszéd után.**)

Dallamát írta: Király Gyula.

Zeng a hála ajkainkon,
Üdv sugárzik ajkainkon
Égi felség jó Atyánk!
Szent egyházadban ige
Örömet öntött szivünkbe,
Bíztatva nem jó vész ránk!
Hitünk háza légy megáldva!
S a kik téged hön imádva
Sebeikre gyógyvirt kérnek
Gazdagok úgy mint szegények,
Nyerjenek itt gyógyulást.

* * *

Ez egyháznak hű gyermekit
Mint templomodnak oszlopit
Buzdítsd Uram jóra fel!
Hithűségök és készségök
E megszentelt örökségök
Ne enyészszék soha el.
Hívó lelkek buzgósága
Szent éneke hálaadása,
Melyet követ lelki béke,
Legyen e szent templom éke,
Mely ne lásson elmulást.

Vállaji Sipos Imre.

**) Előadta a vegyes ének-kar. Karvezető volt K. Gy.

~~~~~

TARTALOM.

	Lap
I. Vázlatok Belényes város történetéből	9
II. A belényesi ev. ref. egyház története 1553-tól—1760-ig. . . .	27
III. A belényesi ev. ref. egyház újraébredése 1760—1822-ig	46
IV. A belényesi ev. ref. egyház új korszaka	88
V. Belhivatalnokok nevei s egyesek rövid é'trajza	114
VI. Dijlevelek, meglevő ingatlanok jegyzéke, felszerelések	120
VII. Az egyház kormányzó testülete	123
A belényesi ev. ref. egyház temploma fenállásának századik év- fordulati ünnepélyén elmondott imák, alkalmi beszédek és énekek. .	124

Lényegesebb sajtóhibák.

- A 14-ik lap 2-ik és 18-ik sorában alulról „Vosztka“ helyett „Kosztka“;
A 16-ik lap 5-ik sorában alulról „arról“ helyett „attól.“
A 21-ik lap 8-ik sorában felülről „vett“ helyett „vettek.“
A 21-ik lap 12-ik sorában alulról „bizottság“ helyett „biztosság.“
A 27-ik lap 7-ik sorában felülről „gondolhatánk“ helyett „gondolhatunk.“
A 28-ik lap első sorában felülről „találnak“ helyett „találunk.“
A 28-ik lap 11-ik sorában „evangeliumot“ helyett „evangeliumra“ s a 13-ik sorban alulról „reformátusaink“ helyett „reformátoraink.“
A 30-ik lap **-os jegyzetében „Dá'dnak“ helyett „Dávidnak;“ „kiodott“ helyett „kiadott;“ „publikát“ helyett „publicás“ és „adductus“ helyett „adductus.“
A 62-ik lap 5-ik sorában alulról „igéret“ helyett „ígének.“
A 63-ik lap 12-ik sorában alulról „meghívásra“ helyett *meghívás a 19-ik Canon szerint, melyre.*
A 67-ik lap 5-ik sorában alulról az önálló orgonistaságot helyett „orgonista-tanítóságot.“
A 80-ik lap 1ső sorában alulról „ő mintegy évig helyett“ „ő mintegy 10 évig.“
A 81-ik lap 2-ik sorában alulról „termeszetudóshoz“ helyett „történetudóshoz.“
A 87-ik lap 8-ik sorában felülről „megszilárdulna“ helyett „megszilárdulva.“
A 111-ik lap első sora végén alulról „el-“ helyett „ellenőrzés; szempontjából az előljáróknak“ olvasandó.
-

